

Ministerstvo pro místní rozvoj
České republiky

Česká republika Portréty krajů

Praha 2005

Česká republika – portréty krajů

V roce 2005 vydalo:
Ministerstvo pro místní rozvoj ČR
Staroměstské náměstí 6
110 15 Praha 1

Zpracovalo:
Centrum pro regionální rozvoj
Masarykova univerzita v Brně
Žerotínovo náměstí 9
601 77 Brno

ve spolupráci s

Katedra geografie
Přírodovědecká fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci
třída Svobody 26
771 46 Olomouc

Autoři:
Doc. RNDr. Václav Toušek, CSc.
RNDr. Irena Smolová, Ph.D.
RNDr. Miloš Fňukal, Ph.D.
Mgr. Martin Jurek
Mgr. Pavel Klapka

Zpracování map:
Mgr. Aleš Létal, Ph.D.

Garant za Ministerstvo pro místní rozvoj ČR:
Ing. Milan Damborský

Grafická úprava:
Marie Dašková

Tisk:
Ing. Viktor Hořín – EPAVA
Chválkovická 5
779 00 Olomouc

Náklad: 7 500 výtisků

Redakční uzávěrka: říjen 2005

Neprodejná publikace

ISBN 80-239-6305-8

Obsah

Úvod	7
Příroda	9
Lidé	24
Hospodářství	34
Portréty krajů	
Hlavní město Praha	50
Středočeský kraj	56
Jihočeský kraj	62
Plzeňský kraj	68
Karlovarský kraj	74
Ústecký kraj	80
Liberecký kraj	86
Královéhradecký kraj	92
Pardubický kraj	98
kraj Vysočina	104
Jihomoravský kraj	110
Olomoucký kraj	116
Zlínský kraj	122
Moravskoslezský kraj	128
Použitá literatura a prameny	134

Vážení čtenáři,

publikace, která se Vám dostává do rukou, vznikla z iniciativy Ministerstva pro místní rozvoj ČR. Přináší ucelené aktuální informace o České republice a o dynamických změnách, jimiž prochází současná česká společnost i ekonomika. Vedle všeobecných informací o přírodě, obyvatelstvu a hospodářství státu podrobně charakterizuje všech čtrnáct krajů, na něž se Česká republika člení. Věříme, že Vás kniha zaujme a stane se užitečnou geografickou publikací.

autoři

ÚVOD

Česká republika (Česko) je vnitrozemský stát ležící ve střední Evropě na území historických zemí Čech, Moravy a části Slezska. Svou rozlohou 78 866 km² i počtem obyvatel 10,2 mil. se řadí mezi střední až menší evropské země. Na západě hraničí s Německem (811 km), na jihu s Rakouskem (466 km), na východě se Slovenskem (252 km) a na severu s Polskem (762 km).

Česká republika patří k nejmladším státům Evropy. Vznikla teprve 1. 1. 1993 v důsledku rozdělení Československa, společného státu Čechů a Slováků, na dva samostatné národní státy. Kořeny české státnosti sahají ale mnohem hlouběji do minulosti. České knížectví se formovalo již v 9. století, v průběhu 10. a 11. století se územně konsolidovalo, byla k němu připojena Morava a některé další sousední země. Postupný růst politického, ekonomického a kulturního významu středověkého českého státu se promítl i do prohlášení země za království (1212) a vyvrcholil v době vlády Karla IV. (1346–1378).

V 15. století české země výrazně oslabily náboženské války mezi katolíky a husity, příslušníky reformního křesťanského hnutí vycházejícího z učení teologa a reformátora Jana Husa (1369–1415). V roce 1526 nastoupila na český trůn dynastie Habsburků a země se tak včlenila do širšího státoprávního útvaru – rakouské monarchie. Krvavá třicetiletá válka (1618–1648) zpusťovala české území a obyvatelstvo se podřídlilo násilné rekatolizaci. Náboženskou toleranci a uvolnění neproduktivního feudálního hospodářství přinesly až reformy Josefa II. v roce 1781. Od konce 18. století se české země bouřlivě rozvíjely a postupně se staly hospodářskou základnou habsburské monarchie. Ekonomický vzestup provázelo formování moderního českého národa, spojené s obnovou české kultury a jazyka a později i se snahou o získání politické nezávislosti.

Po porážce Rakouska-Uherska v první světové válce se české země 28. října 1918 osamostatnily a staly se jádrem nově vytvořeného Československa, jehož území zahrnovalo i Slovensko a část dnešní Ukrajiny. První československý prezident Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937) dal zemi pevné demokratické základy, osudným se jí však stala rozpínavost hitlerovského režimu v sousedním Německu. V roce 1938 byla od Československa odtržena pohraniční území s většinově německým osídlením, v březnu 1939 pak německá armáda okupovala i zbytek Čech a Moravy a na jejich území byl vytvořen tzv. Protektorát Čechy a Morava.

Československý stát, obnovený v roce 1945, se v únoru 1948 dočkal převratu, v němž se chopili moci komunisté. Země se stala totalitním státem a součástí sovětského bloku. Politické poměry v zemi změnila až nenásilná „sametová“ revoluce 17. listopadu 1989. Po zhroutilí komunistického režimu započal zdoluhavý proces hospodářské, politické i morální obnovy české společnosti, navenek reprezentovaný prezidentem Václavem Havlem. Změny se dotkly všech sfér života společnosti, znamenaly nejen transformaci ekonomiky, ale také politických institucí a prakticky všech aspektů života obyvatel.

V první fázi vývoje po roce 1989 se dominantním úkolem stalo vyřešení otázek vztahů mezi Čechy a Slováky v rámci společného státu a otázka návratu k tradiční prozápadní orientaci země. Kontroverze a latentní napětí mezi českou a slovenskou politickou reprezentací nakonec vedly k rozpadu společného státu, samotné rozdělení ale proběhlo díky konsenzu obou stran klidně a vztahy obou nástupnických zemí bývalého Československa se hodnotí jako velmi dobré.

Prioritou zahraniční politiky nově vytvořené České republiky se stalo její zapojení do euroatlantických bezpečnostních struktur a plnohodnotná účast na evropské integraci. Přizvání České republiky do NATO v březnu 1999 (společně s Polskem a Maďarskem) a zejména úspěšně uzavřený negociační proces spojený s českou žádostí o vstup do EU (vstup k 1. 5. 2004) se z mezinárodního pohledu hodnotí jako dvě jednoznačně nejdůležitější události od získání nezávislosti.

Z hlediska ČR lze mezi významné události řadit dokončení druhé fáze reformy územní veřejné správy. Koncepce reformy byla plně v souladu s evropským pojetím demokracie a jejím cílem mělo být dosažení vyšší efektivity veřejné správy. Od 1. ledna 2001 se Česká republika člení na 14 nových krajů. Ty jako vyšší územní samosprávné celky vykonávají nejen samosprávu, ale také část státní správy. Ke konci roku 2002 zanikly okresní úřady (vykonávaly státní správu) a jejich působnost byla přenesena jak na nové kraje, tak na obce s rozšířenou působností (celkem 205 obcí). Při regionálních průřezech však okresy reprezentují úroveň NUTS 4 a nové kraje úroveň NUTS 3. Vyšší úroveň, a to NUTS 2, tvoří oblasti neboli sdružení krajů, kterých bylo v ČR vytvořeno osm.

Tabulka 1: Základní charakteristiky krajů ČR (k 1. 1. 2005)

kraj	rozloha (km ²)	počet obyvatel	hustota zalidnění (obyv./km ²)	počet obcí	správní centrum
Praha	496	1 170 571	2 360,0	1	Praha
Středočeský	11 015	1 144 071	103,9	1 146	Praha
Jihočeský	10 057	625 712	62,2	623	České Budějovice
Plzeňský	7 562	549 618	72,7	501	Plzeň
Karlovarský	3 315	304 588	91,9	132	Karlovy Vary
Ústecký	5 335	822 133	154,1	354	Ústí nad Labem
Liberecký	3 163	427 563	135,2	215	Liberec
Královéhradecký	4 758	547 296	115,0	448	Hradec Králové
Pardubický	4 519	505 285	111,8	452	Pardubice
Vysočina	6 790	510 114	75,1	704	Jihlava
Jihomoravský	7 196	1 130 240	157,1	672	Brno
Olomoucký	5 268	639 423	121,4	397	Olomouc
Zlínský	3 964	590 706	149,0	304	Zlín
Moravskoslezský	5 428	1 253 257	230,9	299	Ostrava
ČR	78 866	10 220 577	129,6	6 248	Praha

Pramen: Regionální portréty, ČSÚ 2005, upraveno.

Obrázek 1: Administrativní členění České republiky

PŘÍRODA

Česká republika zahrnuje tři historické země – Čechy, Moravu a českou část Slezska. Koncentrický tvar Čech vymezuje česká kotlina a její horský lem, vytvářející téměř dokonalý hydrografický celek povodí Labe. Území Moravy má přechodný a zároveň průchodný charakter v prostoru moravských úvalů, jejichž osy tvoří významné evropské vodní toky – ve střední a jižní části řeka Morava, v severní části Odra. Východ území vyplňují Západní Karpaty, ve srovnání s Českou vysočinou mladší jednotka reliéfu.

GEOLOGICKÁ STAVBA A VÝVOJ

Intenzivní geologické pochody v minulosti se odrážejí v pestrém reliéfu relativně malého území. Proběhla zde mohutná vrásnění, v období křídy část území zalilo moře, sopečná činnost se aktivně projevovala ještě na počátku čtvrtohor. Pevninský ledovec ve čtvrtohorách přinesl balvany až ze Skandinávie.

Území ČR náleží ke dvěma velkým geologickým jednotkám s výrazně odlišným vývojem: Čechy, větší část Moravy a Slezska patří k Českému masivu, východní část Moravy a Slezska k vnější okrajové části Karpat.

Český masiv je zbytkem rozsáhlého pohoří vyzdviženého při hercynském vrásnění v prvohorách (devon–karbon) před 380 až 300 miliony let. Vrásnění doprovázela metamorfóza hornin a z hlubin Země vystupovalo žhavé magma, které utuhlo nehluboko pod povrchem – stmelilo tak Český masiv mohutnými plutony v jeden celek. Území střední Evropy se v té době nacházelo v tropických šířkách, a tak sníženiny mezi horskými pásmy zarůstaly bujnou vegetací. Nahromadění rostlinných zbytků a jejich překrytí vrstvami mladších sedimentů dalo vzniknout ložiskům černého uhlí.

Na počátku druhohor proniklo do severní a východní části Českého masivu svou okrajovou částí moře. Velká mořská transgrese pak nastala v období křídy – moře postupně zalilo celou severní část Českého masivu, křídové sedimenty se uložily i v pánvích na jihu Čech. Mořská transgrese trvala deset milionů let. Vytvořila se *česká křídová pánev*, největší dochovaná sedimentační pánev na českém území (současná rozloha téměř 15 tis. km², původní rozsah byl ještě větší). Pánev vyplňovaly nejprve sladkovodní, později mořské sedimenty, mocnost uložených vrstev dosahuje v centrální části přes 1 km. Česká křídová pánev dnes představuje nejvýznamnější akumulaci oblast podzemních vod na území státu.

V období třetihor byl Český masiv z větší části souší. Zatímco na jihu a východě se odehrávaly mohutné horotvorné procesy alpského vrásnění, v Českém masivu se tektonická aktivita projevila celkovým vyklenutím území, vznikem zlomů a příkopových propadlin. V tektonicky neaktivnější oblasti Podkrušnohoří vznikl prolom (oherský rift), poklesy podél zlomů v jižních Čechách obnovily akumulaci sedimentů v jezerních pánvích. Zlomová tektonika ovlivnila nejen vznik sníženin, ale zejména vyzdvižení okrajových pohoří a oživení vulkanické činnosti. Ta započala v období křídy a vrcholila v terciéru s dozvuky v kvartéru. Její hlavní centrála se soustředila do oherského riftu (České středohoří, Doupovské hory), při labské linii (Říp,

Bezděz, Ralsko, Kunětická hora) a v Nížkém Jeseníku (okolí Bruntálu). Vlivem tektonických pohybů se měnilo i uspořádání říční sítě, v současných rysech se začala vyvíjet od poloviny třetihor. Koncem miocénu ustoupilo moře i z předpolí Karpat a celé státní území se stalo souší.

Zatímco ve starších třetihorách leželo území ČR ještě v subtropickém pásu, v mladších třetihorách se podnebí postupně ochlazovalo a ve čtvrtohorách, nejmladším období geologické minulosti, je dokumentováno kolísání klimatu. V pleistocénu se střídaly doby ledové (glaciály) s teplejšími dobami meziledovými (interglaciály). Při zalednění severní Evropy se oblasti Čech a Moravy nacházely v zóně kryosféry s mocnou vrstvou trvale zmrzlé půdy (permafrostu). Severní okraj Českého masivu přemodeloval pevninský ledovec a oblasti Šumavy, Krkonoš a Hrubého Jeseníku ledovce horské.

Karpatská soustava je mnohem mladším celkem než Český masiv. Zformovala se při alpínském vrásnění ve svrchní křídě až mladších třetihorách. Na území ČR zasahuje pouze vnější okrajová část karpatského oblouku tvořená příkrovy druhohorních a třetihorních hornin. Toto tzv. flyšové pásmo tvoří rytmicky se střídající souvrství pískovců, jílovců a slepenců, nasunutá na východní okraj Českého masivu od jihu a jihovýchodu během mladších třetihor před 15–25 miliony let. Před nasunutými příkrovy se vytvořila sníženina čelní předhlubně, vyplněná převážně mořskými a sladkovodními sedimenty, a také uvnitř karpatského pásma vznikl velký sedimentační prostor vídeňské pánve. Asi před 15 miliony let se oblast Moravy začala zvedat a moře ze střední a jižní části postupně ustoupilo. Po krátkou dobu pokračovala mořská sedimentace ještě na Ostravsku a Opavsku v malém zálivu zasahujícím z Polska, koncem středního miocénu ustoupilo moře i odtud. Sever Vněkarpatských sníženin přemodeloval v pleistocénu ledovec, v nezaledněných oblastech vyvál vítr z uložených říčních sedimentů jemné částice a vytvořil rozsáhlé pokryvy spraší a vátých písků. Na jižní Moravě dosahují mocnosti až 35 m.

Mrazovým zvětráváním vytvořené skalní hradby na Žárovém vrchu. (Foto: Irena Smolová)

NEROSTNÉ SUROVINY A JEJICH TĚŽBA

Česká republika nepatří mezi státy s významnou těžbou nerostného bohatství. Na HDP se dobývání nerostných surovin podílí 1,4 % a v roce 2004 odvětví zaměstnávalo necelých padesát tisíc pracovníků. Ložiska nerostů na území ČR patří státu a označují se jako takzvaná „výhradní ložiska“. Eviduje se více než 1 500 takových lokalit, pětinu z nich tvoří ložiska stavebního kamene a více než sedminu ložiska šterkopísků a písků. V současné době je stanoveno 1 005 dobývacích prostorů, 603 z nich se počítá mezi aktivní (zaujímají plochu 801 km²).

Velmi starou tradici má v českých zemích **těžba rud**. Ve středověku platily Čechy dokonce za středisko evropské těžby zlata a stříbra a dobývání rud přispělo ke zrodu řady bohatých českých a moravských měst (Kutná Hora, Příbram, Jáchymov, Kašperské Hory na Šumavě, Zlaté Hory v oblasti Jeseníků a jiné). Posledního velkého rozmachu dosáhla těžba rud na území ČR v období socialistické industrializace po roce 1948, kdy stát podporoval extenzivní těžbu i za ekonomicky nevýhodných podmínek. Po roce 1989 došlo k postupnému útlumu a v současnosti se v ČR těží pouze uranová ruda.

Z dobývání rud měla v minulosti vedle zlata a stříbra význam těžba železné, měděné a uranové rudy. Těžba *železných rud* se stala základem prosperity mnoha hutí a českého ocelářství. Ložiska se však vyznačovala nízkým obsahem železa a relativně brzy se vyčerpala. Významná těžba probíhala v oblasti Barrandienu, na Příbramsku, v Krušných horách a na Šumavě. Významnou oblastí dobývání *měděné rudy* byl v minulosti zlatohorský rudní revír v podhůří Jeseníků.

Těžba uranu patřila od roku 1945 až do poloviny devadesátých let 20. století k důležitým průmyslovým odvětvím české ekonomiky a v produkci uranového koncentráту zaujímala Česká republika (před rokem 1993 Československo) ve světě přední místo. Do roku 2004 bylo na území ČR celkem vytěženo téměř 110 tisíc tun uranu. V šedesátých letech 20. století dosahovala roční těžba 3 tis. tun, v současnosti se v jediném aktivním dole Dolní Rožinka (kraj Vysočina) získává méně než 150 tun za rok. I tento důl čeká v dohledné době uzavření.

Důležitá je pro českou ekonomiku těžba **energetických surovin**. Vedle uranu se na území ČR nacházejí zásoby hnědého a černého uhlí, v omezené míře zemního plynu a velmi kvalitní ropy. Objemem těžby je nejvýznamnější těžba uhlí, která dosáhla vrcholu v průběhu osmdesátých let 20. století. Státní útlumový program přijatý po roce 1989 přinesl výraznou redukci předchozí extenzivní těžby, navíc byly pro těžbu uhlí stanoveny objemové a územní limity.

Česká republika patří mezi deset největších světových producentů *hnědého uhlí* a na celosvětové těžbě se podílí zhruba 5 %. Největší české hnědouhelné pánve vznikly v tektonickém prolomu pod Krušnými horami. Hnědé uhlí vždy hrálo velmi důležitou úlohu v české ekonomice, neboť umožnilo vznik a rozvoj české energetiky. Dynamický rozvoj těžby hnědého uhlí nastal ve druhé polovině 20. století, kdy se přistoupilo k velkoobjemové povrchové těžbě. Největšího objemu dosáhla v roce 1986, kdy se vytěžilo 93 mil. tun. V následujících letech těžba výrazně poklesla – v roce 1993 se vytěžilo 63,3 mil. tun a v roce 2004 už pouze 44,5 mil. tun.

Relativně bohaté je území České republiky na ložiska *černého uhlí*. V současné době probíhá těžba pouze v ostravsko-karvinském revíru, který je součástí hornoslezské pánve, jedné z nejbohatších na černé uhlí ve střední Evropě. Přibližně 85 % zásob uhlí leží na území Polska, na území ČR tak připadá přibližně 15 %. V minulosti patřily k černouhelným revírům také kladensko-rakovnický, rosicko-oslavanský (jižně od Brna) nebo žacléřsko-svatoňovický (na Trutnovsku). Historicky největšího objemu dosáhla těžba černého uhlí v ČR v roce 1980 (28,2 mil. tun), v současnosti činí 13,3 mil. tun.

Povrchová těžba vápenců výrazně zasahuje do tváře krajiny. (Foto: Irena Smolová)

Historie těžby ropy a zemního plynu na jižní Moravě sahá do počátku 20. století. Ložiska jsou vázána na moravskou část vídeňské pánve. Ačkoliv tuzemská těžba ropy zůstává ve srovnání s její celkovou spotřebou zanedbatelná, zaznamenává v posledních letech značný nárůst. V současné době se na území České republiky těží ročně kolem 300 tisíc tun velmi kvalitní ropy téměř bez příměsi síry. Těžba zemního plynu se blíží hranici 250 tis. m³ za rok.

Těžba většiny **nerudných surovin** se po roce 1993 zvyšovala. Výrazněji narostla těžba kaolínu, stavebního kamene a štěrkopísků. U ostatních zůstala přibližně na stejné úrovni nebo narostla mírně. Při těžbě stavebních surovin dochází k vážnému narušení přírodního prostředí. Vedle těžby štěrkopísků se nejvíce diskutuje těžba vápenců, neboť přibližně třetina objemu těžby připadá na lokality, ve kterých zákon stanoví ochranný režim (národní parky a CHKO).

Tabulka 2: Vývoj objemu těžby vybraných nerostných surovin (1993–2004)

nerostná surovina		celkový objem těžby		Index 2004/1993 (v %)
		1993	2004	
руды – bez uranové	(tis. t)	131	0	0,0
– uranová ruda	(t)	437	134	30,7
černé uhlí	(tis. t)	18 300	13 302	72,7
hnědé uhlí a lignit	(tis. t)	63 340	44 498	70,2
ropa	(tis. t)	111	305	274,8
zemní plyn	(tis. m ³)	244	244	100,0
kaolín	(tis. t)	2 236	3 408	152,4
stavební kámen	(tis. m ³)	9 609	13 256	138,0
štěrkopísky a písky	(tis. t)	12 305	16 289	132,4
vápence	(tis. t)	10 071	10 396	103,2
cihlářské suroviny	(tis. m ³)	1 779	2 012	113,1
jíly a bentonity	(tis. t)	690	714	103,4

Pramen: databáze Českého báňského úřadu a Těžební unie

RELIÉF

V základním členění reliéfu ČR se vymezují obdobně jako v geologické klasifikaci dvě základní jednotky: Česká vysočina, tvořená horninami Českého masivu, a Karpaty s mladším reliéfem převážně na souvrstvích flyše. Česká vysočina zahrnuje západní a střední část státního území s vnitřním systémem pahorkatin a vrchovin a prstencem hraničních pohoří (Šumava, Krkonoše, Jizerské hory, Lužické hory, Orlické hory, Jeseníky a další). Od horského pásma Západních Karpat ji oddělují úvaly v linii od Znojma po Ostravu. Pouze okrajovou částí zasahují na území ČR Západopanonská pánev (oblastí Dolnomoravského úvalu) a Středoevropská nížina (okolí Opavy).

Nejvyšší vrchol České republiky, Sněžka (1 602 m n. m.) v Krkonoších, je zároveň nejvyšším vrcholem hercynských pohoří v Evropě. Celkem 391 hlavních vrcholů na území ČR vystupuje nad hranici 1 000 m n. m., z toho 180 na Šumavě, 56 v Hrubém Jeseníku a 54 v Krkonoších.

Jako nejnižší bod území ČR se udává místo, kde Labe překračuje v Hřensku státní hranici směrem do Německa (115 m n. m.). Pokud se ovšem vezme v úvahu úroveň terénu upravená činností člověka, je nejnižším místem v ČR dno Velkolomu ČSA u Mostu (30 m n. m.). Při povrchové těžbě hnědého uhlí se totiž tento lom zahloubil 160–200 m pod okolní terén (230 m n. m.).

Kras

Specifický reliéf se vyvinul v územích budovaných rozpustnými horninami (např. vápenci a vápnitými dolomity), které podléhají procesu krasování. Typické tvary se vytvářejí na povrchu i v podzemí. Největší a nejvýznamnější krasové oblasti, Moravský kras a Český kras, se vážou na devonské a silurské vápence, plošně malá krasová území nejčastěji vznikla v krystalických vápencích, pro karpatskou oblast a ostrůvky v lužické a brněnské oblasti jsou typické vápence jurské. Nejvýznamnější podzemní jeskynní systémy vznikly v průběhu třetihor a vyznačují se bohatou krápníkovou výzdobou.

Od Brna na sever ke Sloupu a Holštejnu se táhne 3–5 km široké a 25 km dlouhé pásmo převážně devonských vápenců, v němž se rozvinulo plošně nejrozsáhlejší krasové území ČR, *Moravský kras*. Zahrnuje systém Amatérské jeskyně, nejdelší krasový jeskynní systém v ČR (téměř 35 km podzemních prostor), a mohutnou propast Macochu (hloubka 138 m). Druhé největší krasové území v ČR, *Český kras*, zdobí známé Koněpruské jeskyně.

Bozkovské dolomitové jeskyně v Podkrkonoší, nejdelší jeskynní systém v dolomitech na území ČR, dosahují celkové délky 1 040 m a vyznačují se typickými podzemními jezery. Jediným hydrotermálním jeskynním systémem evropského významu jsou *Zbrašovské aragonitové jeskyně*, vymodelované ve vápencích současným působením srážkových vod a teplých minerálních vod vystupujících z velkých hloubek. Unikátní výzdobu jeskyní tvoří minerál aragonit, gejzírové stalagmity a kulovité sintrové povlaky připomínající koblíhy. Jde o nejteplejší jeskyně v ČR s celoročně stálou teplotou 14 °C.

Na celém území ČR se nachází celkem třináct jeskynních komplexů s veřejnosti přístupnou prohlídkovou trasou. *Sloupsko-šošůvské jeskyně* v Moravském krasu jsou z nich nejdelší, jeskyně Na Špičáku zase nejstarší písemně doložené a také zatím jediné bezbariérové v ČR. Jeskyně se využívají také pro léčebné účely, tzv. speleoterapii.

U města Hranice se nachází nejhlubší propast ČR, *Hranická propast* s doposud změřenou hloubkou 273,5 m (z toho 204,5 m pod hladinou krasového jezírka). Podle odborníků se může jednat dokonce o nejhlubší propast Evropy. Má hydrotermální původ, z větší části ji zaplňuje mineralizovaná kyselka o teplotě 14–16,5 °C.

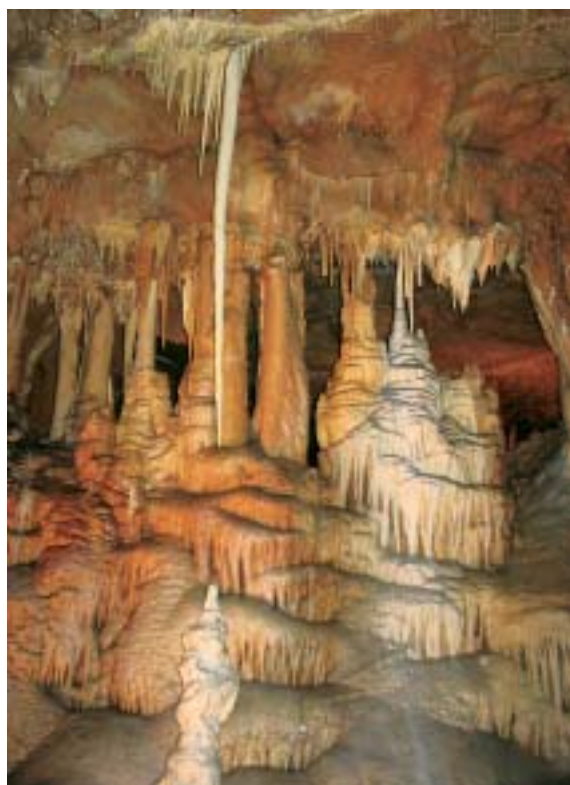
Hojně se na území ČR vyskytují pseudokrasové jevy, nejvíce v souvrstvích kvádrových pískovců skalních měst, kde převažují puklinové, suťové a rozsedlinové jeskyně a propasti. Pseudokras se vytvořil také v pískovcových flyšového pásma Západních Karpat a ve vulkanitech Českého středohoří. Nejdelším jeskynním systémem v nekrasových horninách je Teplická jeskyně v Adršpašsko-teplických skalách, jedna z nejdelších ve střední Evropě (1 065 m).

Skalní města

Typická skalní města se vyvinula v pískovcových české křídové pánve. Od ukončení sedimentace podléhají mechanickému zvětvávání a působení vody a větru. Díky tomu se vyznačují velkou tvarovou pestrostí a množstvím mikrotvarů. Výška jednotlivých skalních věží činí obvykle 10–80 m, ojediněle i více, tvoří proto výrazné krajinné dominanty.

Největší pískovcové skalní město ve střední Evropě, *Adršpašsko-teplické skály*, je chráněno jako národní přírodní rezervace o celkové rozloze 1 772 ha. Po ústupu křídového moře se vlivem tektonické a erozní činnosti rozčlenila původně souvislá pískovcová tabule v unikátní skalní město. Pro Adršpašské skály je typický soubor asi 270 izolovaných skalních věží a pilířů, Teplické skály naopak charakterizují kompaktní, méně rozčleněné skalní stěny a hluboké rokle.

Kokořínsko je známé typickými skalními pokličkami – tvrdé železité až slepencové skalní desky kryjí nepravidelné kužely z méně odolných pískovců. Rozsáhlá oblast skalních měst severně od Máchova jezera a Břežňanského rybníku se označuje jako *Polomené hory*. Na ochranu skalních měst v Jičínské pahorkatině byla v roce 1955 vyhlášena nejstarší chráněná krajinná oblast v tehdejší Československu, Český ráj. Jeho součástí jsou i *Prachovské skály* – skalní město na ploše 190 ha, které patří mezi nejstarší turistické cíle v Čechách. Na levém břehu Jizery vznikly pískovcové *Suché skály*.

Skalní města v Děčínské vrchovině zahrnuje od roku 1972 chráněná krajinná oblast Labské pískovce, jejíž jádro se v roce 2000 stalo Národním parkem České Švýcarsko. Široká škála tvarů v křídových pískovcích zahrnuje kaňonovitá údolí (soutěsky), až 150 m vysoké skalní stěny, věže, pilíře, převisy, římsy, skalní brány a okna. *Pravčická brána*, největší skalní brána v Evropě, dosahuje výšky 16 m a šířky 26,5 m.

*Krápníková výzdoba jeskyní
Javoříčského krasu
na střední Moravě.
(Foto: Irena Smolová)*

PODNEBÍ

Česká republika leží v mírném podnebném pásu s typickým střídáním čtyř ročních období. Převažující západní proudění přináší vzduchové hmoty od Atlantského oceánu. Průměrné měsíční teploty vzduchu vykazují jednoduchý roční chod s minimem převážně v lednu a maximem v červenci.

Rozdíly v průměrných teplotách vzduchu se odvíjejí od polohy místa, zejména nadmořské výšky. K nejteplejším oblastem patří jižní Morava, střední Polabí a Praha s průměrnými ročními teplotami okolo 9 °C. Roční průměr nižší než 6 °C vykazují pouze vrcholové části hor, i nejvýše položené stanice přitom udávají roční průměr teplot nad bodem mrazu (Sněžka 0,2 °C). Extrémně nízké teploty vzduchu přináší většinou arktický vzduch od severu až východu. Teplotní rekord -42,2 °C byl zaznamenán 11. února 1929 v Litvínovicích u Českých Budějovic. Nejteplejší situace nastávají s přílivem teplého vzduchu z jižních směrů. Historický rekord absolutně nejvyšší zaznamenané teploty +40,2 °C drží od 27. července 1983 stanice Praha-Uhřetěves.

Dlouhodobý průměrný roční úhrn srážek na území ČR činí 686 mm. K nejsušším místům patří oblasti ve srážkovém stínu Krušných hor (Žatecko a Kladensko), kde roční úhrny srážek nepřevyšují 450 mm. Nízké úhrny okolo 500 mm za rok vyazuje také jižní Morava. Naopak nejvydatnější srážky padají v Jizerských horách (roční úhrny více než 1 700 mm), na Šumavě, v Krkonoších, Hrubém Jeseníku a Moravskoslezských Beskydech (více než 1 500 mm za rok).

Největší podíl z ročního objemu srážek padá v letním období (až 40 %) a na jaře (25 %). V létě mívají srážky navíc často přívalový charakter. Historicky nejvyšší úhrn srážek spadlých za 24 hodin ve střední Evropě zaznamenala 29. července 1897 stanice Nová Louka v Jizerských horách: 345,1 mm. V pořadí druhý extrémní úhrn je z 12. srpna 2002, kdy na stanici Cínovec v Krušných horách za 24 hodin spadlo 312 mm srážek.

První dny se sněhovou pokrývkou se objevují v horských oblastech v říjnu, v nížinách koncem listopadu nebo počátkem prosince. Délka trvání sněhové pokrývky se pohybuje od 40 dní za rok v nížinách po více než 150 v horských oblastech. Na Pradědu v Hrubém Jeseníku se drží sníh i počátkem května. Doba trvání slunečního svitu se na území ČR pohybuje v rozmezí asi 1 300 až 1 800 hodin za rok.

Nejstarší česká meteorologická stanice Praha-Klementinum zaznamenává souvislou teplotní řadu od roku 1775. Patří k evropským unikátům, velmi často ji při studiu kolísání podnebí využívají i zahraniční odborníci. Od roku 1962 se v Solární a ozonové observatoři ČHMÚ v Hradci Králové každodenně provádějí měření celkového množství ozonu v atmosféře, která charakterizují stav ozonové vrstvy nad oblastí střední Evropy. Vzniká tak jedna z nejdelších evropských datových řad svého druhu, z hlediska kvality mezinárodně hodnocená jako referenční.

VODSTVO

Česká republika patří k významným evropským pramenným oblastem. Řeky odvádějí vodu z jejího území do tří moří – Baltského, Severního a Černého. Napříč republikou proto probíhá hlavní evropské rozvodí. Necelé dvě třetiny plochy ČR náleží k povodí Labe (63 %), více než čtvrtina k povodí Dunaje (28 %) a necelá desetina k povodí Odry (9 %). Nejdelší českou řekou je Vltava, za historicky hlavní tok Čech se však označuje Labe. K nejvýznamnějším tokům Moravy a Slezska patří řeky Morava a Odra.

V současné době dosahuje celková délka říční sítě přirozených a upravených vodních toků přibližně 76 tis. km. Upořádání a charakter říční sítě sice odráží její přirozený vývoj, v posled-

Tabulka 3: Nejdelší řeky na území ČR

řeka	délka (km)	plocha povodí (km ²)	ústí do
Vltava	430	28 090	Labe
Labe	370	51 392	Severní moře
Dyje	306	13 419	Morava
Ohře	300	5 614	Labe
Morava	271	24 110	Dunaj
Berounka (–Mže) ¹⁾	246	10 690	Vltava
Sázava	225	4 349	Vltava
Jihlava	185	3 117	Dyje
Svratka	174	7 119	Dyje
Jizera	164	2 193	Labe
Otava (–Vydra) ²⁾	113	3 788	Vltava
Odra	112	7 217	Baltské moře

Poznámky: 1) Berounka společně s pramennou zdrojnicí, řekou Mží;
2) Otava společně s pramennou zdrojnicí, řekou Vydrou.

Pramen:
Vlček, V. (ed.): Vodní toky a nádrže. Zeměpisný lexikon ČSR. Academia, Praha, 1984, 315 s.

ních několika stoletích však stále narůstá vliv člověka – zahrazováním toků, výstavbou rybníků nebo plavebních kanálů, regulací koryt, napřimováním vodních toků, odváděním vody pro závlahy a od druhé poloviny 20. století také výstavbou velkých přehradních nádrží. Za posledních 200 let se říční síť zkrátila o 4 500 km, v některých lokalitách přitom zcela vymizela síť malých vodních toků a přehrady dnes regulují průtok na většině velkých řek. S ohledem na významnou funkci vodních toků v krajině se dnes investují prostředky do obnovy přirozeného režimu vodních toků.

Vodní toky jsou na území ČR téměř výhradně závislé na srážkové činnosti, v přirozeném ročním chodu průtoků přichází maximum v době jarního tání sněhové pokrývky a druhé, podružné maximum v době letních intenzivních srážek. Sníh taje v závislosti na nadmořské výšce v únoru a březnu v nížinách, zato ve vrcholových částech pohoří až v květnu. V posledním desetiletí byla ČR zasažena katastrofálními povodněmi opakovaně. V červenci 1997 bylo zasaženo povodí Moravy, Odry a horní tok Labe a při povodních zahynulo celkem 60 lidí a materiální škody byly vyčísleny na 63 mld. Kč. o rok později tzv. blesková povodeň zasáhla Orlické hory a jejich podhůří a v srpnu 2002 největší historická povodeň na Vltavě většinu území Čech. Vyžádala si 19 obětí a materiální škody ve výši 75 mld. Kč.

Vodohospodářsky cenné oblasti vodních zdrojů vymezuje systém speciální ochrany převážně preventivního charakteru. Na území ČR je vyhlášeno osmnáct *chráněných oblastí přirozené akumulace vod*, z toho dvanáct s úhrnnou plochou 8 267 km² pro povrchové vody, šest s úhrnnou plochou 9 900 km² pro podzemní vody. *Ochrana vodárenských toků* a jejich povodí zabezpečuje povrchové zdroje vody určené k hromadnému zásobování obyvatel pitnou vodou na souhrnné ploše asi 2 700 km². K ochraně odběrů pitné vody byla vyhlášena *ochranná pásma vodních zdrojů* (dalších asi 6 200 km²).

Od roku 1963 probíhá sledování jakosti v profilech státní sítě povrchových vod, rozšířené později i na podzemní vody. V současné době systém tvoří 284 profilů kontroly jakosti povrchových vod, 140 pramenů a 328 vrtů. V uplynulém desetiletí se kvalita vody ve vodních tocích výrazně zlepšila především díky výstavbě čistíren odpadních vod, zrušením nebo omezením výroby v řadě průmyslových podniků i snížením množství používaných hnojiv v zemědělské výrobě.

Vnitrozemská vodní doprava nebyla na území ČR nikdy příliš významná. V současné době činí celková délka splavných vodních toků 303 km a zahrnuje tok Labe pod ústím Vltavy, část toku středního Labe, dolní tok Vltavy po Slapy a 1 km dlouhý úsek na Berounce. Historicky byla hlavní vodní dopravní tepnou Čech Vltava, po které se dopravovalo zboží (dřevo, sůl, kámen) na dřevěných člunech a vorech hlavně do Prahy. Definitivní zánik této plavby nastal po výstavbě přehrad tzv. Vltavské kaskády. Labe se v minulosti využívalo zejména pro dopravu hnědého uhlí z Podkrušnohoří do elektrárny Opatovice. V původních plánech měl být střední tok Labe napojen na průplav Dunaj–Odra, ale ten zůstává zatím nerealizovaným projektem.

Jezera

Jezera jsou na území ČR ve srovnání s okolními státy malá a nepříliš četná, proto se z velké části chrání jako jedinečné přírodní útvary. Největší přírodní jezero v ČR, Černé jezero na Šumavě, má plochu 18,5 ha a maximální hloubku téměř 40 m. Samostatnou kategorii tvoří jezera antropogenního původu, která nejčastěji vznikají v souvislosti s těžební činností. Plošně nejrozsáhlejší mají teprve vzniknout v Podkrušnohoří při revitalizaci území dotčeného těžbou hnědého uhlí.

Rybníky

Česká republika patří od středověku mezi významné evropské rybníkářské oblasti. Velmi hustá síť rybníků dotváří krajinný ráz řady regionů. České rybníky patří k nejstarším v Evropě, doklady o jejich zakládání pocházejí už z 12. století. Rozmach rybníkářství nastal za Karla IV., podle odhadů v době jeho vlády (14. století) dosáhla celková plocha rybníků 78 tis. ha. Zlatý věk českého rybníkářství nastal v 16. století zejména v jižních Čechách a v Polabí. Na Pardubicku bylo podél Opatovického kanálu dokončeno 230 rybníků, v jihočeské Třeboňské pánvi vznikl k napájení rozsáhlé rybníční soustavy kanál Zlatá stoka a na řece Lužnici byl dokončen dnes největší český rybník Rožmberk (489 ha). Na sklonku 16. století činila celková výměra rybníků na území ČR 180 tis. ha. Ekonomické důvody v následujících obdobích naopak vedly k rušení rybníků. Jejich vysoušením se získávala úrodná půda, zvyšovala se konkurence dovážených mořských ryb, vzrůstaly náklady na čištění a opravy hrází. Do roku 1820 klesla výměra rybníků na méně než polovinu a o sto let později (1920) na 41 tis. ha. Dnes je řada rybníků chráněna jako technické památky nebo jako mezinárodně významné lokality mokřadů a ptačích rezervací.

*Panoráma
Pálavských vrchů
nad hladinou
Novomlýnských
nádrží.
(Foto:
Irena Smolová)*

Vodní nádrže

Počátky výstavby vodních nádrží v českých zemích spadají na skloněk 18. století, kdy rozvoj manufaktur zvyšoval spotřebu vody. V jejich blízkosti vznikaly vodní nádrže se zemními sypanými hrázemi o výšce až 30 m, které připomínaly spíše velké rybníky. Některé z nich se zachovaly dodnes (např. nádrž Pilská na Příbramsku). První přehrady v současném stavebním i vodohospodářském pojetí se stavěly od konce 19. století. Většinou plnily funkci zásobáren vody a regulačních nádrží chránících obce před povodněmi. Impulz k výstavbě vodních nádrží daly opakující se povodně na konci 19. století. Povodně z extrémních srážek v Jizerských horách roku 1897 si vyžádaly vedle rozsáhlých materiálních škod i životy lidí, proto na horních tocích jizerskohorských řek vzniklo hned sedm přehrad. Do vzniku samostatného Československa (1918) bylo v českých zemích postaveno celkem 19 přehradních nádrží o celkovém objemu 38,1 mil. m³. Většinou se jednalo o malé přehrady na horních tocích, které regulovaly odtok vody z povodí. Do roku 1945 k nim přibýlo dalších 16 nádrží.

Rostoucí požadavky na spotřebu vody pro závlahy v zemědělství a elektrické energie v souvislosti se socialistickou industrializací přinesly prudký rozmach výstavby přehrad. V období let 1945–1990 bylo postaveno celkem 80 vodních nádrží s celkovým objemem 2 893 mil. m³. V první fázi převažovala funkce vodárenská, pro zabezpečení dostatku pitné vody. Z padesátých a počátku šedesátých let 20. století pocházejí největší energetické přehrady vltavské kaskády – Lipno, Orlík, Kamýk a Slapy.

V posledním období nastal ve výstavbě nádrží útlum. Po roce 1990 byly dokončeny zatím pouze čtyři vodní nádrže, s jejichž výstavbou se začalo ještě v 80. letech, a žádné nové vodní dílo se stavět nezačalo. V současnosti se diskutuje o výstavbě jediné nové vodní nádrže Nové Heřminovy na řece Opavě, která by měla před povodněmi chránit Krnovsko.

Tabulka 4: Největší přehradní nádrže v ČR (podle plochy)

vodní nádrž	vodní tok	plocha (ha)	celkový objem (mil. m ³)	výška hráze (m)	rok uvedení do provozu
Lipno I	Vltava	4 870	306,0	25,0	1958
Orlík	Vltava	2 732	716,6	99,5	1963
Švihov	Želivka	1 670	264,0	62,0	1975
Nové Mlýny – dolní	Dyje	1 668	87,8	9,8	1989
Slapy	Vltava	1 392	269,3	70,0	1955
Nechranice	Ohře	1 338	272,4	48,0	1968
Nové Mlýny – střední	Dyje	1 033	34,0	6,7	1980
Rozkoš	Úpa, Metuje	1 00	1 76,2	26,0	1970
Slezská Harta	Moravice	923	226,6	65,0	1997
Vranov	Dyje	763	132,7	47,0	1934
Jesenice	Ondrava	760	52,8	21,0	1961

Pramen: Vlček, V. (ed.): Vodní toky a nádrže. Zeměpisný lexikon ČSR. Academia, Praha, 1984, 315 s.; upraveno.

PŮDY

Půda je přirozenou součástí národního bohatství každého státu. Na území ČR se v průběhu uplynulých období vyvinuly jak velmi úrodné, tak pro zemědělství méně vhodné půdní typy. Zemědělská půda se na celkové rozloze České republiky podílí více než polovinou.

V nejsušších a nejteplejších oblastech jsou rozšířeny *černozemě*, které patří mezi reliktní půdy – vznikly v rané fázi poledové doby pod původními stepními a lesostepními společenstvy. Půdy mají mocný, tmavě zbarvený humusový horizont a využívají se intenzivně jako nejúrodnější půdy k pěstování nejnáročnějších plodin (kukuřice, pšenice nebo řepy cukrovky). Typické jsou pro jižní Moravu a část Polabí. Trpí občasným vysycháním, proto vyžadují zavlažování.

V nižším stupni pahorkatin jsou typické *hnědozemě*, které vznikaly pod původními dubo-habrovými lesy. Patří mezi hodnotné zemědělské půdy, oproti černozemím méně náchylné k vysychání. Jako nejvhodnějšími k pěstování na hnědozemích se hodí náročné obiloviny (pšenice, ječmen) nebo řepa cukrovka.

Ve středních nadmořských výškách (250–500 m n. m.) jsou nejrozšířenější *illimerizované půdy*. Jedná se o půdy nižší zemědělské kvality, pro zvýšení jejich úrodnosti se často provádí meliorační úpravy.

Vůbec nejrozšířenějším půdním typem v ČR jsou *hnědé půdy*. Mimo nížin jsou zastoupeny ve všech typech členitějšího reliéfu. Původní přirozenou vegetaci na nich tvořily listnaté lesy s dubem, habrem a bukem.

Ve vlhkém a chladném klimatu vyšších nadmořských výšek, kde roční úhrn srážek převyšuje 800 mm, se rozšířily *podzoly*. Vznikly pod jehličnatými, zejména smrkovými lesy. Mají nízkou přirozenou úrodnost, využívají se jako horské louky a pastviny. Většina z nich se dosud nachází pod lesními jehličnatými porosty.

Intenzivní využívání půdy pro zemědělskou výrobu a velkoplošné odlesňování narušuje přirozený půdní pokryv. Vystavuje povrch půdy snadnějšímu narušování erozí (destrukční působení povrchové vody a větru). Eroze vede ke ztrátě nejúrodnější vrstvy půdy, jejíž nahrazení trvá stovky let.

Tabulka 5: Potenciální ohrožení půd vodní erozí na území ČR (k 1. 1. 2004)

stupeň ohrožení vodní erozí	plocha zemědělské půdy (ha)	(%)
bez ohrožení	180 655	4,2
půdy náchylné	1 192 676	27,9
půdy mírně ohrožené	1 106 743	25,9
půdy ohrožené	771 599	18,0
půdy silně ohrožené	429 891	10,1
půdy nejohroženější	595 250	13,9
celkem	4 276 814	100,0

Pramen: Výzkumný ústav meliorací a ochrany půdy, Praha 2004.

V době příchodů pravěkých zemědělců pokrývaly většinu území České republiky lesní porosty. V nížinných oblastech rostly lužní lesy a dubové háje, v pahorkatinách smíšené doubravy, ve vrchovinách a hornatinách bukové pralesy s příměsí jedle. Lidé však krajinu postupně odlesňovali, zabírali půdu pro zemědělské plodiny a zároveň těžili dřevo ke stavbě obydlí, otopu a pálení dřevěného uhlí. Na sklonku středověku dosáhla míra odlesnění české krajiny a stále rostoucí požadavky na dřevo takového rozsahu, že se od poloviny 16. století přistoupilo k umělé obnově lesa. Původně druhově pestré smíšené lesy začaly nahrazovat monokultury rychle rostoucích smrků, které dodnes dominují na více než polovině lesních pozemků (53,9 %). Ve 13.–15. století, kdy lidé zakládali nová sídla v pohraničních horských oblastech, se odlesňování rozšířilo i na svažité pozemky. V důsledku odlesňování docházelo ke zvýšené půdní erozi, vykácení lesů zároveň snížilo retenční schopnost krajiny, a tak se epizody intenzivních srážek a jarní tání sněhové pokrývky projevily v údolích častějším výskytem ničivých povodní. Někteří majitelé lesních pozemků si význam lesa pro krajinu uvědomovali už v 19. století a nad cennými částmi lesních porostů vyhlásili ochranu, proto nejstarší chráněná území v českých lesích zahrnují původní lesy ponechané přirozenému vývoji, např. Žofínský prales nebo Hojná Voda. Zvláštní ochrany se dostalo často i samostatně stojícím nebo starým, památným stromům.

V posledních desetiletích se druhová skladba lesních porostů vyvíjí příznivě, postupně se opět zvyšuje zastoupení listnatých dřevin. Zatímco v roce 1950 činil podíl listnatých stromů pouze 12,5 %, dnes dosahuje 22,5 %. Pozitivní trend vyvolaly cílené snahy o přiblížení k přirozené skladbě lesních komplexů. Nárůst podílu listnatých stromů, zejména buku a dubu, doprovází pokles podílu většiny jehličnatých stromů (smrku, jedle, borovice). Jediným jehličnanem s rostoucím zastoupením zůstává modřín.

Lesy zauímají celkově přibližně třetinu našeho území, v jejich výměře však existují výrazné regionální rozdíly. Nejnížší zastoupení mají v úrodných oblastech nižších nadmořských výšek, kde byly vykáceny se záměrem intenzivního zemědělského využití půdy. Nejnížší podíl lesních porostů vykazuje Břeclavsko (16,3 %), Přerovsko (18,8 %) a Prostějovsko (19,3 %). Naopak nejvyšší podíl lesních porostů na výměře území mají okrajové oblasti státu, nejvyšší lesnatost udává Jesenicko (59,2 %), Vsetínsko (53,8 %) a Šumpersko (48,2 %).

Velké změny nastaly i ve struktuře vlastnických vztahů. Ještě v roce 1990 bylo více než 95 % rozlohy lesů v majetku státu, zbývající část vlastnila zemědělská družstva a soukromé osoby. Postupným uplatněním restitučních nároků se podíl vlastnictví státu výrazně snížil (na 61,5 %). Soukromé osoby dnes hospodaří na 23 % rozlohy lesů, obecní a krajské úřady na necelých 15 %. Dosud zbývá rozhodnout o restitucích církevního majetku (zahrnuje asi 6 % celkové výměry lesních pozemků v ČR).

Tabulka 6: Struktura druhové skladby lesů v letech 1950 a 2004

druh	podíl v %	
	1950	2004
smrk	60,0	53,9
jedle	2,9	0,9
borovice	21,2	17,5
modřín	1,5	3,8
ostatní jehličnaté	0,2	0,2
dub	3,6	6,6
buk	4,5	6,3
bříza	2,1	3,0
ostatní listnaté	4,0	7,8

Pramen: Zpráva o stavu lesa a lesního hospodářství ČR.
Ministerstvo zemědělství ČR, Praha 2004.

OCHRANA PŘÍRODY A KRAJINY

Na území ČR bylo do současnosti vyhlášeno 25 chráněných krajinných oblastí (CHKO) a čtyři národní parky.

Národní park je celosvětově užívaná kategorie, v níž se vyhláší mezinárodně nebo celostátně významná a jedinečná území s dochovanými přírodními nebo málo ovlivněnými ekosystémy. Veškeré využívání národního parku se podřizuje zachování a zlepšení přírodního prostředí a v souladu s vědeckým i kulturně-osvětovým a výchovným posláním. Na celkové rozloze ČR se čtyři dosud vyhlášené národní parky podílejí 1,5 % (1 195 km²). Jejich území parků se člení do tří zón odstupňované ochrany a volný pohyb veřejnosti je v nich omezen. Národní parky mají samostatný správní orgán – správu národního parku, který koordinuje a řídí všechny hlavní aktivity týkající se zásahů do přírodního prostředí.

Chráněné krajinné oblasti (8 683 km²) lze charakterizovat jako rozsáhlá území s harmonicky utvářenou krajinou, charakteristicky vyvinutým reliéfem, významným podílem přirozených lesních ekosystémů a trvalých travních porostů, s hojným zastoupením dřevin, popřípadě s dochovanými památkami historického osídlení. Hospodářské využití těchto území probíhá v souladu se zónami odstupňované ochrany tak, aby se udržoval a zlepšoval jejich přírodní stav, byly zachovány a vytvářeny optimální ekologické funkce území. Rekreační využití je přípustné, pokud nepoškozuje přírodní hodnoty.

Biosférické rezervace UNESCO

Biosférické rezervace jsou vyhlášovány Organizací OSN pro výchovu, vědu a kulturu (UNESCO) v rámci programu Člověk a biosféra (MAB, Man and the Biosphere). Na území ČR je v současné době šest biosférických rezervací: Bílé Karpaty, Krkonoše, Křivoklátsko, Pálava, Šumava a Třeboňsko. Ochrana území formou biosférické rezervace neomezuje činnost člověka žádnými dalšími předpisy, opírá se jen o národní legislativu.

*Horská louka
na hřebeni
Lysé hory
v CHKO
Beskydy.
(Foto:
Martin Jurek)*

Tabulka 7: Národní parky v České republice (stav k 1. 9. 2005)

Národní park	rozloha (km ²)	rok vyhlášení	charakteristika
České Švýcarsko	79	2000	skalní města s největším skalním mostem v ČR
Krkonošský	363	1963	nejvyšší hercynské pohoří Evropy, glaciální a periglaciální tvary, rašeliniště, vodopády, endemity
Podyjí	63	1991	hluboký kaňon Dyje s četnými meandry, kryogenní formy reliéfu, vegetační a klimatická inverze
Šumava	690	1991	rozsáhlé lesní komplexy, rašeliniště a mokřady, ledovcová jezera, kryogenní formy reliéfu

Pramen: Seznam zvláště chráněných území ČR, Agentura ochrany přírody a krajiny, Praha 2005.

Tabulka 8: Chráněné krajinné oblasti v České republice (stav k 1. 9. 2005)

CHKO	rozloha (km ²)	rok vyhlášení	charakteristika
Beskydy	1 160	1973	nejvyšší část českého karpatského oblouku
Bílé Karpaty	715	1980	karpatské louky, harmonická kulturní krajina
Blaník	40	1981	zachovalá kulturní krajina
Blanský les	212	1989	zalesněný horský masív na levém břehu Vltavy
Broumovsko	410	1991	pískovcová skalní města
České středohoří	1 070	1976	neovulkanické suky, kaňon Porta Bohemica
Český kras	132	1972	krasové území (Koněpruské jeskyně)
Český les	473	2005	přirozené lesní komplexy, rašeliniště
Český ráj ¹⁾	180	1955	pískovcová skalní města, neovulkanické suky
Jeseníky	745	1969	periglaciální modelace, rašeliniště
Jizerské hory	350	1967	rašeliniště, bučiny, vrcholový etchplén
Kokořínsko	270	1976	pískovcové skalní město (kokořínské pokličky)
Křivoklátsko	630	1978	zachovalá původní druhová skladba lesa
Labské pískovce ²⁾	245	1972	skalní města
Litovelské Pomoraví	96	1990	lužní les, meandry Moravy, mokřadní biotopy
Lužické hory	350	1976	pohoří při lužické poruše, ledová jeskyně Naděje
Moravský kras	92	1956	největší krasové území v ČR
Orlické hory	200	1969	rozsáhlé lesní komplexy, rašeliniště
Pálava	86	1976	jurské bradlo, krasové tvary
Poodří	82	1991	lužní lesy, meandrující Odra, rybníky
Slavkovský les	640	1974	neovulkanity, lesní komplexy
Šumava ³⁾	940	1963	glaciální relikt, rašeliniště
Třeboňsko	700	1979	vodohospodářská krajiny, rybníky, mokřady
Žďárské vrchy	715	1970	četné tvary zvětrávání, kryogenní modelace
Železné hory	380	1991	klínová kra, ostrůvky vápenců

Poznámky: ¹⁾ rozšíření v roce 2002;

²⁾ z části území vyhlášen v roce 2000 NP České Švýcarsko;

³⁾ v roce 1991 území rozšířeno, z části vytvořen NP Šumava

Pramen:

Seznam zvláště chráněných území ČR, Agentura ochrany přírody a krajiny, Praha 2005.

Natura 2000

Natura 2000 je soustava chráněných území, v nichž se vyskytují ohrožené druhy rostlin a živočichů a cenné biotopy. Cílem vytváření sítě je zachování biologické rozmanitosti, ochrana vzácných druhů rostlin a živočichů a zajištění trvalé péče o nejhodnotnější přírodní lokality na území Evropské unie. K jejímu vyhlášení se ČR zavázala v souvislosti se vstupem do EU. V první fázi byly v letošním roce vyhlášeny oblasti ochrany ptactva. Tím vzrostl podíl rozlohy chráněných území z 15 % na 18,5 % z celkové rozlohy ČR. Celkem se jedná o 41 území a oblasti ochrany ptactva byly vyhlášeny k datu vstupu České republiky do Evropské unie. Jednotlivé oblasti se liší jednak rozlohou, jednak zastoupením druhů ptáků. Plošně nejrozsáhlejší je Šumava (968,44 km²) a rozlohu nad 300 km² má ještě Křivoklátsko, Doupovské hory, Labské pískovce, Krkonoše, Králický Sněžník, Jeseníky, Libavá, Beskydy a Třeboňsko. Naopak plošně nejmenší (do 5 km²) jsou oblasti ochrany ptactva Dehtář v jižních Čechách a Bohdanečský rybník na Pardubicku.

Rašeliniště a mokřadní společenstva

Rašeliniště na území ČR dosahují celkové rozlohy 27 tis. ha a obsahují přes 420 mil. tun sušiny. Jejich současná plocha je ve srovnání s původním přirozeným stavem mnohem menší, velká část byla přeměněna v zemědělskou půdu, zastavěna nebo zatopena vodou při budování rybníčních soustav. Převážně se jedná o menší rašeliniště o rozloze do desítek hektarů. Mezi největší na území ČR patří Třeboňská a Borkovická blata na Třeboňsku, Mrtvý luh, Rokytecká a Rybářská slat na Šumavě, Božídarské rašeliniště v Krušných horách, Dářko ve Žďárských vrších a Rejvív v Jeseníkách. Slatiny jsou v ČR nejvíce rozšířeny v Polabí, na Dokesku (okolí Máchova jezera), v Hornomoravském a Dolnomoravském úvalu.

Rašeliniště představují na území České republiky relikty ze starších čtvrtohor. Tyto ostrůvkovitě, snadno zranitelné biotopy mají v krajině velký význam jako regulátor odtoku a zásobárna podpovrchových vod. Rašeliniště, slatiniště a mokřady proto chrání zákon a většina z nich patří mezi maloplošná chráněná území. Na seznam mokřadů mezinárodního významu podle Ramsarské konvence o ochraně mokřadů patří celkem deset lokalit z České republiky.

Tabulka 9: Mezinárodně významné mokřady na území ČR

lokality	rozloha (ha)	nadmořská výška (m n. m.)
Krkonošská rašeliniště	230	1 300 – 1 440
Šumavská rašeliniště	6 371	730 – 1 200
Třeboňská rašeliniště	1 100	470 – 490
Třeboňské rybníky	10 165	420 – 450
Novozámecký a Břehyňský rybník ¹⁾	923	250 – 272
Lednické rybníky	650	170 – 175
Litovelské Pomoraví	5 122	220 – 250
Poodří	1 500	214 – 282
Mokřady dolního toku Dyje	11 500	152 – 180
Mokřady Liběchovky a Pšovky ²⁾	350	175 – 290

Poznámky: ¹⁾ v okolí Doks na Českolipsku;

²⁾ na Kokořínsku

Pramen: Ministerstvo životního prostředí, Praha, 2005

LIDÉ

Česká republika se nyní řadí mezi země, ve kterých je porodnost obyvatelstva nižší než jeho úmrtnost. Podle údajů Českého statistického úřadu (ČSÚ) počet obyvatel od počátku roku 1993 do konce roku 2004 klesl z 10,326 mil. (51,45 % žen) na 10,221 mil. (51,23 % žen). Sociální, ekonomické a politické podmínky života lidí v totalitním systému vedly nejen v České republice, ale i v ostatních transformujících se zemích střední a východní Evropy k vytváření modelů demografického chování, které se významně odlišovaly od demografického chování, které převažovalo v demokratických zemích s vyspělým tržním hospodářstvím. ČR zaostávala ve zlepšování intenzity úmrtnosti, zachovávala si vysokou úroveň sňatečnosti, nízký průměrný věk snoubenců při uzavírání sňatku, tomu odpovídající nízký průměrný věk matek zejména při prvním porodu, a vysokou úroveň umělé potratovosti. Méně významné rozdíly v rámci Evropy se týkaly úrovně rozvodovosti, kde ČR patří tradičně mezi země s největší intenzitou, a ani úrovní porodnosti se v minulosti příliš neodchylovala od evropského průměru.

Dřívější model demografického chování obyvatelstva byl podmíněn výrazným státním paternalismem, značnými sociálními podporami v různých oblastech a existencí někdy až neúnosných sociálních jistot. Uvedená situace nedávala dostatečný prostor pro vlastní rozhodování a pocit odpovědnosti. Mladí lidé vstupovali do manželství ve značně mladém věku, pouze okolo 5 % žen zůstávalo trvale svobodných a byl preferován převážně model dvoudětné rodiny. Přejichod na tržní hospodářství se všemi sociálními dopady, ale také s novými možnostmi seberealizace, vedly ke změnám demografického chování. Jednotlivci i rodiny se dostali do silného konkurenčního prostředí za současných změn životního způsobu, vyšších pracovních příjmů, lepšího sociálního postavení, které byly dříve pro většinu lidí nedostupné nebo možnosti jejich získání značně ztížené. Při omezení společenské podpory rodin s dětmi se snížil rozsah sociálních jistot a jako nová skutečnost se objevila nezaměstnanost, působící negativně zvláště ve věkových skupinách potenciálních snoubenců a rodičů. Tyto nové podmínky jednotlivců i rodin se projevily při svobodném rozhodování o způsobu rodinného života a postavení dětí v jeho rámci. Vzniklá nová situace byla v jistém smyslu obdobou změn demografického chování, ke kterému v evropských demokratických zemích docházelo v průběhu sedmdesátých a osmdesátých let. Změny demografického chování v ČR však probíhaly velmi rychle.

V současné době mnohem více mladých lidí studuje na vyšších odborných a vysokých školách. Určité časové uvolnění studia umožňuje cestování a získávání zkušeností již v době studia, ale zejména po jeho dokončení před nástupem do prvního zaměstnání. Na mladé lidi jsou kladeny vyšší nároky na pracovním trhu, oceňuje se získání praxe nejen doma, ale zejména v cizině a předpokládá se značná pracovní flexibilita. Zároveň snaha získat vyšší postavení, větší příjem a současně riziko nenalezení nebo ztráty zaměstnání se staly důležitými okolnostmi při rozhodování, zda a kdy i jakým způsobem zakládat rodinu, zda mít děti, kdy a kolik. Nemalou úlohu hrají také možnosti získání finančně dostupného bydlení. Dosud v ČR nebyla nalezena, resp. nebyla prosazena vhodná koncepce bytové politiky v podmínkách tržní ekonomiky. V 90. letech došlo k výraznému omezení bytové výstavby. Dostupnější výstavba družstevních bytů byla prakticky zlikvidována. Teprve v posledních letech po nesporném efektu víceletého stavebního spoření a možnostech získat nízkou úročené půjčky na stavbu, koupi nebo rekonstrukci bytu se situace v ČR zlepšuje. Bude však trvat ještě řadu let, než se projeví efekt všech přijatých opatření. Nepochybně negativní důsledky má přitom dosud neprovedená deregulace nájemného, úbytky

*Renesančně-barokní
náměstí v centru
Českých Budějovic
na jihu Čech.
(Foto:
Irena Smolová)*

bytů převodem k jejich podnikatelskému využití, nevyjasněnost rozsahu a struktury sociálního bydlení apod. Pro určitou část mladých lidí v ČR je bytová situace jejich současné, resp. budoucí rodiny důležitou otázkou při jejich rozhodování o dětech. Neméně významnou skutečností ovlivňující změny demografického chování je situace na trhu práce. Zvláště nepříznivá situace je v oblastech s vysokou mírou nezaměstnanosti. Dosavadní snahy o zlepšení tohoto stavu zatím nepřinesly pozorovatelné výsledky. Lze tedy jednoznačně konstatovat, že k poklesu plodnosti v ČR přispívá také nezaměstnanost mladých lidí a finanční nedostupnost bytů.

PŘIROZENÁ MĚNA

V roce 1993 **počet živě narozených dětí** v ČR překračoval hranici 120 tis. O rok později počet narozených klesl na 106,5 tis. a v roce 1995 se poprvé od počátku demografického sledování na území ČR narodilo méně než 100 tis. dětí (96,1 tis.). Počty živě narozených dětí se snižovaly v první polovině devadesátých let i přes mimořádně příznivou věkovou strukturu žen, potenciálních rodiček. Do věku dříve maximální plodnosti (21–23 let; dnes je nejvyšší plodnost ve věku 26–28 let) se posouvaly silné populační ročníky, generace let 1973–1977, o to se zdál vývoj plodnosti v ČR dramatičtější. Období let 1996–2001 lze charakterizovat stálostí základních ukazatelů porodnosti bez výrazných změn. Počet narozených se pohyboval těsně nad hranicí 90 tis. dětí, v roce 1999 klesl dokonce pod tuto hranici. Úhrnná plodnost byla trvale pod hranicí 1,20 a Česká republika tak patřila k zemím s nejnižší úrovní plodnosti na světě. V roce 2002 se počet živě narozených zvýšil na 92,8 tis. a v roce 2003 na 93,7 tis. V průběhu roku 2004 se v ČR živě narodilo 97,7 tis. dětí, nejvíce od roku 1995. Zvýšení počtu narozených se odrazilo v nárůstu úhrnné plodnosti na 1,23 dítěte. Průměrný věk matek při narození prvního dítěte překročil o 0,3 roku hranici 26 let (průměrný věk v roce 1993 činil 22,6 let). Podstatně narostl počet živě narozených dětí mimo manželství (1993: 15,3 tis., tj. 12,7 % ze všech živě narozených; odpovídající hodnoty za rok 2004 jsou 29,8 tis., tj. 30,6 %). Dosavadní údaje o počtu živě narozených signalizují, že v roce 2005 překročí jejich počet hranici 100 000 a hrubá míra porodnosti bude po dlouhé době vyšší než 10 ‰. Úhrnná plodnost na konci roku bude konvergovat k hodnotě 1,30.

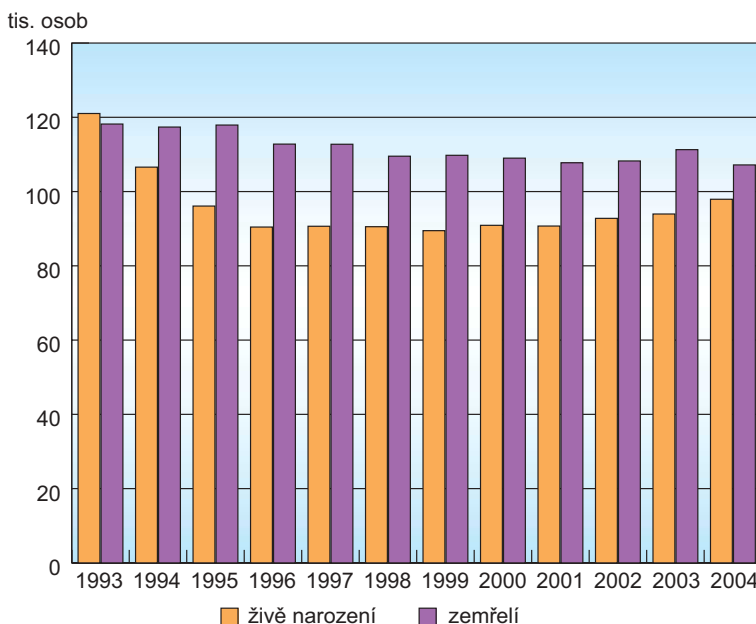
Vysoká úroveň potratovosti byla jedním z charakteristických rysů reprodukčního chování populace ČR před rokem 1989. Tato situace byla umožněna relativně snadnou dostupností

interrupcí danou liberální legislativou, nízkým stupněm užívání spolehlivé antikoncepce, ale i značnou tolerancí společnosti k řešení nechtěného těhotenství interrupcí. Nejvyšší úroveň potratovosti byla dosažena v roce 1988, poté se začaly počty potratů snižovat. Tento trend je charakteristický po celé sledované období let 1993–2004. Největší pokles měr potratovosti, způsobený především rapidní redukcí počtu umělých potratů, nastal v letech 1993 a 1994. Úroveň umělé potratovosti náleží již ČR mezi vyspělé evropské země. V roce 2004 byl počet potratů v ČR 41,3 tis. (v roce 1993 to bylo ještě 85,5 tis.), z nichž na umělá ukončení těhotenství připadalo 27,6 tis. Významné snížení počtu umělých ukončení těhotenství za posledních 15 let se projevilo v poklesu jejich podílu na všech ukončených těhotenstvích. Interrupcí skončila v roce 2004 „jen“ pětina těhotenství, zatímco v roce 1993 to byla více než třetina a na přelomu 80. a 90. let dokonce více než 40 %.

Od počátku devadesátých let, po třiceti letech stagnace, doznala významných změn i intenzita úmrtnosti daná **počtem zemřelých**. Úmrtnostní poměry se začaly rychle zlepšovat – prodloužila se naděje na dožití při narození, významně se snížila i úmrtnost kojenců. Klesaly roční počty zemřelých, a to i přes probíhající stárnutí populace, jehož projevem je přibývání osob ve vyšším věku (vysokému riziku úmrtí je tak vystaveno více osob). Důsledkem zlepšení zdravotního stavu obyvatelstva ČR se tak mezi roky 1993 a 2004 zvýšila naděje na dožití při narození u mužů o 3,3 roku na 72,5; u žen o 2,6 roku na 79,0. Výraznější nárůst u mužů není překvapivý, neboť jejich úmrtnost v ČR byla v minulosti zvláště vysoká. U žen je po roce 1998 patrné zpomalení tempa snižování celkové intenzity úmrtnosti. Hrubá míra úmrtnosti v ČR se od roku 1996 pohybuje pod hranicí 11 ‰ (minimum 10,5 ‰ v roce 2004). V absolutním vyjádření byl nejnižší počet zemřelých zjištěn v roce 2004, a to 107,2 tis., naopak nejvyšší počet v roce 1993 (118,2 tis.).

Z hlediska vývoje úmrtnosti podle příčin smrti se po roce 1992 nejvýznamnější změna týkala skupiny nemocí oběhové soustavy. Ta byla umožněna především zkvalitněním lékařské péče, zejména rychlým rozšířením moderních přístrojů a léčiv. Projevil se i vliv zlepšení životního stylu obyvatel. Intenzita úmrtnosti na onemocnění srdce a cév se snížila u obou pohlaví

Obrázek 2: Živě narození a zemřelí v ČR v letech 1993–2004

Pramen: Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2004. ČSÚ, Praha 2005.

velmi výrazně a největší měrou přispěla k celkovému prodloužení doby dožití při narození. V rámci této třídy příčin se nejpříznivější vývoj týkal jednoznačně úmrtnosti na akutní infarkt myokardu (snížení na polovinu, zejména u mužů) a cévní onemocnění mozku (u mužů i žen).

I přes významné zlepšení úrovně úmrtnosti Česká republika stále zaostává za vyspělými západoevropskými zeměmi. České ženy a muži mají oproti obyvatelům žijícím v zemích s nejnižší úmrtností (Island, Švýcarsko, Švédsko, Španělsko a Itálie) naději dožití při narození o 4–6 let nižší, přičemž u mužů zůstává rozdíl stále výraznější. V rámci nových členských zemí EU jsou naopak úmrtnostní poměry příznivé, úmrtnost nižší než ČR má pouze Slovinsko.

Positivní vývoj v případě úmrtnosti kojenecké svědčí o kvalitní prenatální a neonatální péči a diagnostice v ČR. Snížení kojenecké úmrtnosti (počet zemřelých do jednoho roku věku na 1000 živě narozených) z hodnoty 8,5 % v roce 1993 na 3,7 % v roce 2004 byl dán zejména poklesem úmrtnosti v prvních dnech života. V úrovni kojenecké úmrtnosti ČR již patří mezi evropské země s její nejnižší hladinou.

Výsledky analýzy úrovně a struktury úmrtnosti obyvatelstva ČR představují ve většině ohledů velmi nadějný příslib pro další vývoj. Proces změn nastartovaný v polovině osmdesátých let a významně urychlený politickým a společenským vývojem v devadesátých letech přinesl celou řadu hmatatelných pozitivních výsledků. V posledních letech se Česká republika příznivým vývojem úrovně úmrtnosti s odpovídajícím růstem naděje dožití ve všech věkových skupinách stále více vzdalovala od řady postkomunistických zemí, když v některých z nich došlo dokonce ke zhoršení úmrtnostních poměrů. Současně se začala hodnotami ukazatele naděje dožití přibližovat vyspělým zemím, ale tento proces vyrovnávání úrovní bude pravděpodobně probíhat ještě dlouhou dobu. Udržení tempa poklesu úrovně úmrtnosti si však vyžádá další impulsy v podobě nových finančních i ideových investic směřujících nejen do zdravotnictví, ale také do osvěty, péče o seniory, bezpečnosti silničního provozu, bezpečnosti práce a dalších forem ochrany zdraví a v neposlední řadě do vzdělání a životního stylu.

Zlepšující se úmrtnostní poměry v ČR však nestačí nahradit pokles počtu narozených, takže Česká republika od roku 1994 vykazuje úbytek obyvatel **přirozenou měnou**. Největší úbytek byl zaznamenán v roce 1996, kdy dosahoval 22,3 tis. osob, také v letech 1995, 1997 a 1999 Česká republika ztratila ročně přirozenou měnou více než 20 tis. obyvatel. K výraznému poklesu úbytku obyvatel přirozenou měnou došlo v roce 2004 (pouze 9,5 tis.) a dosavadní vývoj porodnosti i úmrtnosti v ČR naznačuje, že v roce 2005 bude úbytek ještě nižší.

VĚKOVÁ STRUKTURA

V demograficky vyspělých zemích, tj. v zemích, které ukončily přechod na nízkou úroveň porodnosti a úmrtnosti v rámci procesu demografické revoluce, a k nimž se řadí i Česká republika, mají strukturální změny obyvatelstva mnohem větší význam než má vývoj jeho samotného počtu. Změny složení obyvatelstva podle věku, pohlaví a rodinného stavu se začínají stávat stále významnějším faktorem podmiňujícím jejich celkový sociálně ekonomický vývoj. V těchto zemích se v důsledku dlouhodobě nízké úrovně plodnosti a rostoucí střední délky života rozvíjí a bude se postupně prohlubovat proces demografického stárnutí, při kterém se, jak bývá tento proces nejčastěji charakterizován, mění relativní zastoupení hlavních věkových skupin v populaci. Klesají počty a podíly dětí a postupně bude ubývat, absolutně i relativně, obyvatelstva v produktivním věku, a jedinou početně rostoucí skupinou v populaci se stanou osoby starších věkových skupin. Zhorší se tak ekonomické relace mezi produktivní a neproduktivní složkou populace. **Populační stárnutí** se stává ve vyspělých zemích nejvíce sledovaným demografickým procesem. Jeho důsledky se dotýkají všech sfér sociálního i ekonomického vývoje; nejzřetelněji se projeví ve fungování stávajících systémů sociálního a zdravotního zabezpečení, neboť ty vznikaly za zcela jiných demografických podmínek.

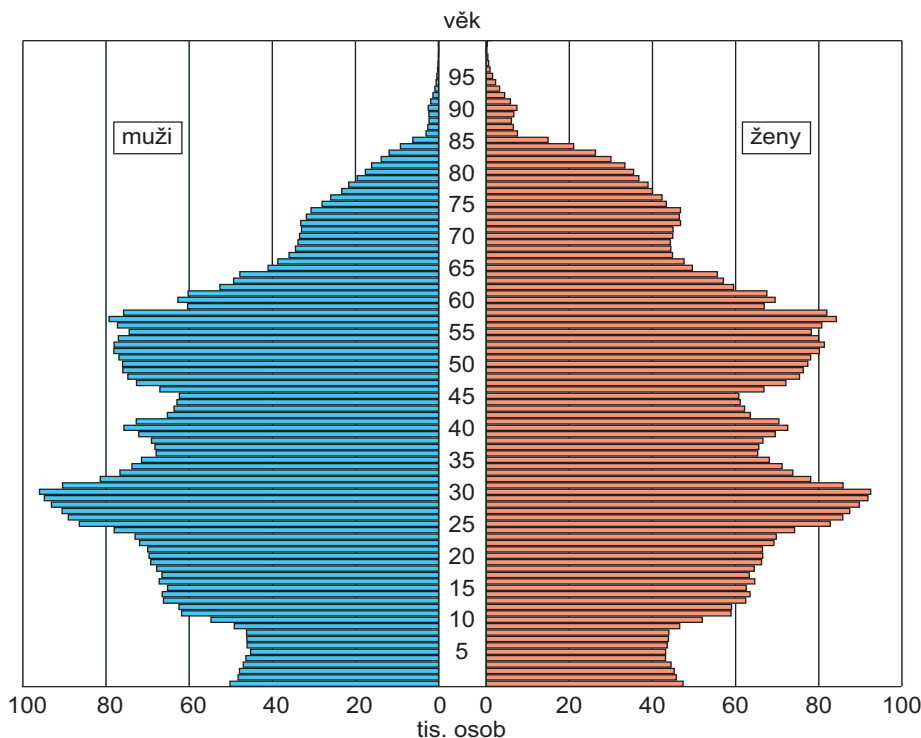
Tabulka 10: Struktura obyvatelstva podle hlavních věkových skupin v ČR na konci roku 1992 a 2004 (v tis. a v %)

věková skupina	1992		2004	
	tis. obyvatel	%	tis. obyvatel	%
0–14 let	2 065	20,0	1 527	15,0
15–64 let	6 933	67,1	7 259	71,0
65 a více let	1 328	12,9	1 435	14,0
celkem	10 326	100,0	10 221	100,0

Pramen: Věkové složení obyvatelstva ČR v roce 2004. ČSÚ, Praha 2005.

Na konci roku 1992 děti ve věku 0–14 let tvořily pětinu české populace. Pokles porodnosti způsobil, že podíl předproduktivního obyvatelstva na konci roku 2004 klesl na 15,0 %. Podle poslední oficiální projekce obyvatelstva (ČSÚ 2003, střední varianta) by podíl této složky obyvatelstva v roce 2030 měl činit pouhých 12,6 %, v roce 2050 pak 12,4 %. Opačný trend lze pozorovat u obyvatelstva poproduktivního věku (65 a více let), i když podíl seniorů na obyvatelstvu ČR nevzrostl za sledované období výrazně (z 12,9 % na konci roku 1992 na 14,0 % na konci roku 2004), v dalších letech bude jejich nárůst daleko dynamičtější, do roku 2030 by se jejich podíl měl zvýšit na 22,8 % (v roce 2050 dokonce na 31,3 %). Stárnutí české populace v období 1992–2004 vystihuje i ukazatel průměrného věku. Ten se za dvanáct let zvýšil u mužů z 34,9 na 38,2 a u žen z 38,3 na 41,3 let. Stárnutí populace vyvolává potřeby většího počtu míst v zařízeních sociální péče, především domovech důchodců a penzích pro důchodce. V ČR vzrostl počet míst v zařízeních sociální péče v období let 1993–2003 z 57,3 tis. na 77,3 tis., což však v budoucnu nebude zdaleka postačovat. V řadě větších obcí bude nutno vybudovat nová zařízení sociální péče pro seniory.

Obrázek 3: Věkové složení obyvatel České republiky k 31. 12. 2004

Pramen: Věkové složení obyvatelstva ČR v roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

MIGRACE

Význam **migrace** v populačním vývoji České republiky během 90. let oproti minulosti značně vzrostl. Změny v politické orientaci v roce 1989 ovlivnily zahraniční migraci jak po stránce kvantitativní, tak kvalitativní. Otevření hranic umožnilo svobodný pohyb osob přes hranice, dřívejší ilegální emigrace se stala legální, a přesto se již v roce 1991 změnilo Česko z emigrační země na imigrační. Několikanásobně vzrostly oproti období totality počty přistěhovaných osob; registrovaný pokles počtu emigrantů zejména od roku 1994 ukazuje na neúplnost evidence vystěhovaných osob. Migrační saldo tím zůstává dlouhodobě nadhodnocené, celkový objem zahraniční migrace lze považovat za podhodnocený, a proto obraz o vývoji charakteru úředně evidované zahraniční migrace Česka je nepochybně zkreslený. Od roku 1993 se vnitřní stěhování mezi Českem a Slovenskem změnilo v souvislosti s rozdělením státu v zahraniční migraci. V celkové bilanci obyvatelstva zmírňovalo oficiální migrační saldo od roku 1994 úbytky obyvatelstva přirozenou měnou. Z existujících dat však lze i přes neúplnost údajů o vystěhovaných usuzovat, že celkový přírůstek trvale bydlících obyvatel zahraniční migrací byl v 90. letech patrně aktivní.

Reálná situace v charakteru zahraniční migrace se během 90. let od úředně evidovaných údajů postupně stále více lišila. Migrační atraktivita České republiky se postupně zvyšovala. Vzrostl počet dočasných ekonomických imigrantů, kteří nebyli v té době zahrnuti do oficiální statistiky zahraniční migrace. Česko se změnilo pro určité skupiny migrantů ze země tranzitní v zemi cílovou – zvláště zpočátku to však bylo způsobeno spíše než možnostmi a potřebami české ekonomiky zpřísněním imigračních zákonů zemí Evropské unie. Vzrostly i počty žadatelů o politický azyl a země se potýkala také s nelegální imigrací. Důsledkem rostoucích počtů legálních i nelegálních imigrantů a zpřísněné legislativy zemí EU byly v ČR provedeny i změny migrační legislativy, směřující k přísnější a spolehlivější regulaci zahraniční migrace. Souvisejí s přizpůsobováním české legislativy řadě opatření, dohod a zákonů států Evropské unie.

Od roku 2001 se změnila metodika sledování zahraniční migrace, čímž ztratily údaje o počtu emigrantů a imigrantů návaznost na předchozí léta. Od tohoto roku se do zahraniční migrace totiž započítávají kromě osob měnících trvalé bydliště i cizinci, kteří v ČR žijí na zákla-

**Tabulka 11: Zahraniční stěhování
do a z České republiky v letech 1993–2004**

rok	přistěhovalí	vystěhovalí	saldo migrace
1993	12 900	7 424	5 476
1994	10 207	265	9 942
1995	10 540	541	9 999
1996	10 857	728	10 129
1997	12 880	805	12 075
1998	10 729	1 241	9 488
1999	9 910	1 136	8 774
2000	7 802	1 263	6 539
2001*)	12 918	21 469	–8 551
2002*)	44 679	32 389	12 290
2003*)	60 015	34 226	25 789
2004*)	53 453	34 818	18 635

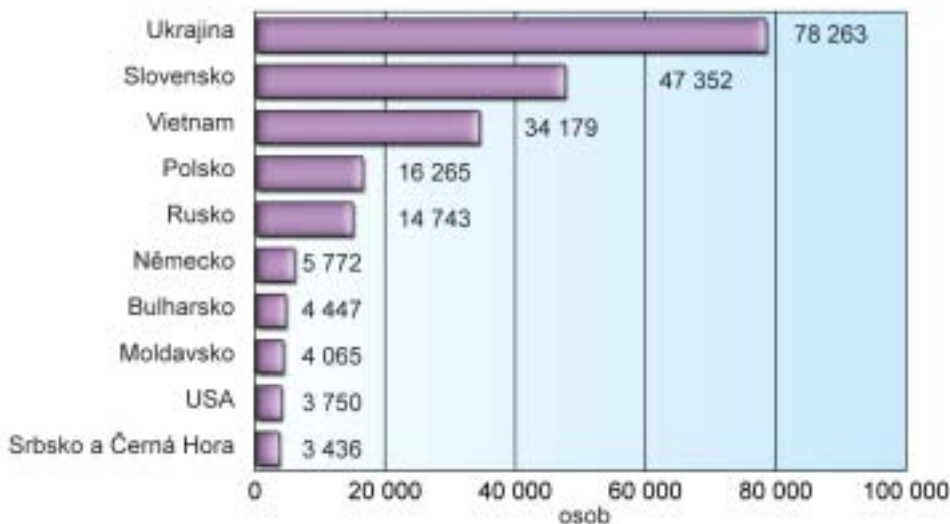
Poznámka: *) od roku 2001 odlišná metodika vykazování
Pramen: Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2004.
ČSÚ, Praha 2005.

dě udělení víza nad 90 dnů; pokud jim platnost víza vyprší a opouštějí republiku, jsou evidováni jako vystěhovalí. Evidované počty migrantů se touto úpravou více přiblížily skutečnosti, ale v případě vystěhování českých občanů neúplná evidence stále přetrvává. Do statistiky migrace jsou od roku 2001 zahrnuty také osoby, jimž byl udělen azyl; jejich počty jsou však velmi nízké. V období let 1993–2004 bylo v ČR uděleno pouze 1 404 azylů.

Podle údajů ministerstva vnitra pobývalo ke konci roku 2004 na území České republiky více než 254,3 tis. cizinců s povolením k pobytu, z toho 154,8 tis. s pobytem na základě víza nad 90 dnů. Počet cizinců s tímto typem pobytu nabývá v posledních letech stále většího významu. Důležitým rysem, který charakterizuje ČR v oblasti zahraniční migrace je, že po počáteční vlně návratu bývalých emigrantů vzrostla atraktivita ČR zejména pro občany východoevropských zemí a Vietnamu. Důvod jejich příchodu je téměř jednoznačně ekonomický. Hlavními zeměmi podílejšími se na přírůstku obyvatel zahraničním stěhováním jsou v posledních letech Ukrajina (v roce 2004 kladné migrační saldo 11,4 tis. osob) a Vietnam (3,7 tis. osob). Kladné migrační saldo, i když výrazně menší, má ČR s dalšími zeměmi v pořadí: Rusko, Polsko, Německo, Moldavsko atd.

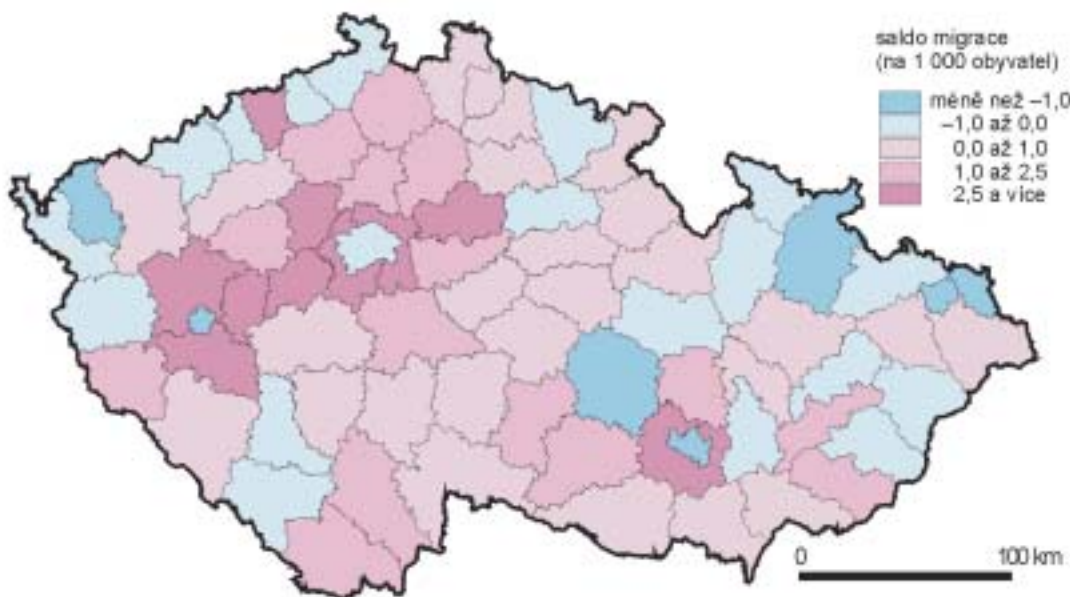
V důsledku ekonomických sociálních proměn, prudkého poklesu hromadné bytové výstavby a stále nerozvinutého trhu s byty se během 90. let radikálně změnil **trendy vnitřního stěhování** a jeho regionální struktura. Pokračoval pokles migrační mobility, patrný již v 70. a 80. letech, a to snižováním objemu stěhování na větší vzdálenosti a migračním „uzavíráním“ menších územních jednotek (centrum–zázemí). Zvýšila se migrační atraktivita menších obcí do 5 tis. obyvatel a naopak velká a postupně i malá města se stala migračně ztrátovými. U velkých měst začaly být patrné dekoncentrační tendence spojené se suburbanizačním procesem (především zázemí Prahy, Brna a Plzně). Obyvatelstvo se stěhuje mimo katastr těchto měst převážně do okolních obcí či obcí s dobrou dostupností do center. Na významu získávají opět přechodné formy pohybu obyvatelstva – denní dojíždka z širokého zázemí a periodická dojíždka spojená s přechodným bydlením v pronajatých bytech či ubytovacích zařízeních ve městech.

Obrázek 4: Deset nejčastějších státních příslušností cizinců s trvalým pobytem a přechodnými pobyty nad 90 dnů v ČR (k 31. 12. 2004)

Pramen: Cizinci v České republice. ČSÚ, Praha 2005.

Obrázek 5: Migrační saldo (zahraniční i vnitřní migrace) v letech 1993–2004

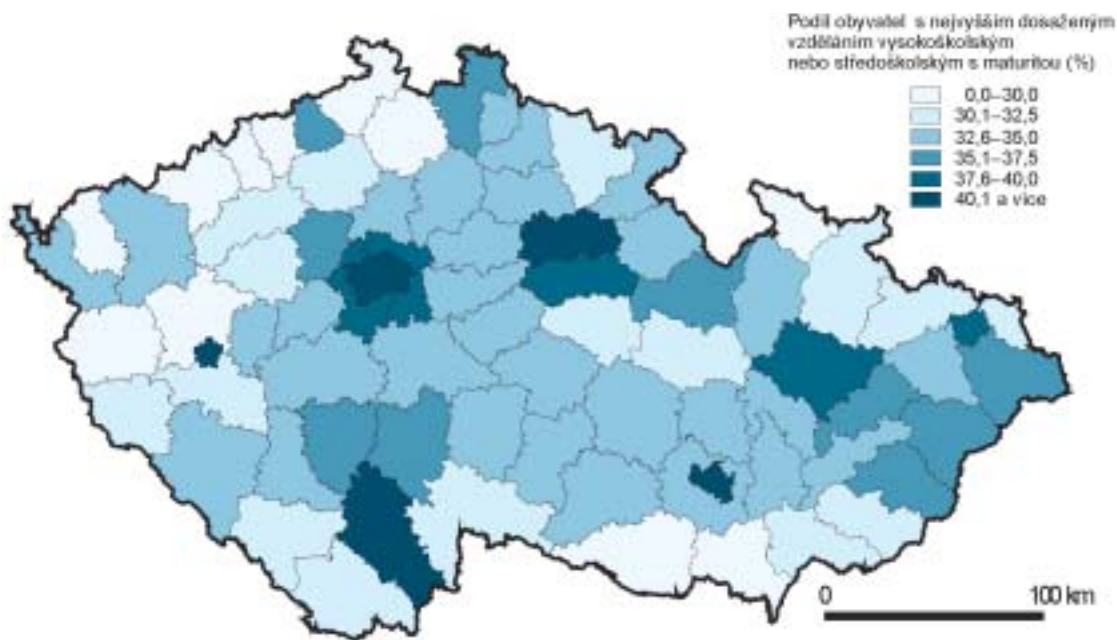
Pramen: Pohyb obyvatelstva v České republice. ČSÚ, Praha 1994, 1995, ..., 2005.

VZDĚLANOSTNÍ STRUKTURA

V období posledních deseti let se kromě věkové struktury obyvatelstva změnila i struktura obyvatelstva podle nejvyššího dokončeného **stupně vzdělání**. Měnila se také síť základních, středních a vysokých škol. Klesající počty dětí narozených v osmdesátých letech (proti předchozím rokům vedly k redukci předimenzované školské sítě (nejvyšší počty školských zařízení byly v ČR v polovině devadesátých let). To znamenalo zejména rušení a slučování některých nevytížených základních a středních škol. V rámci středního školství byla situace poněkud složitější, protože zároveň se snižováním počtu zařízení – zde hlavně středních odborných učilišť a odborných učilišť technických směrů, rostl zájem o studium na gymnáziích a středních odborných školách. Zájem o praktické vzdělání byl u mladé generace nahrazován zájmem o vzdělání všeobecné s větší možností dalšího uplatnění ve vysokoškolském studiu. Jako poměrně vhodná forma mezičlánku mezi střední a vysokou školou se prosadily tzv. vyšší odborné školy. Postupně rostl podíl církevních a soukromých středních škol na celkovém počtu středoškolských zařízení. Největší nárůst byl však zaznamenán u vysokých škol. V roce 1993 působilo v ČR 23 veřejných vysokých škol se 127,1 tis. studenty, v roce 2004 to bylo již 61 vysokých škol. Na 25 veřejných vysokých školách studovalo 275,0 tis. a na 36 soukromých vysokých školách 19,1 tis. studentů.

S vyšší nabídkou a možností výběru oborů středního a vysokého školství, ale i díky vzniku řady soukromých středních a vysokých škol koresponduje také podstatné zvýšení vzdělanosti obyvatel České republiky. Tato je detailně za malé územní jednotky sledována pouze při sčítáních lidu, tedy jednou za deset let, a srovnání je tudíž možno provést za censy 1991 a 2001. Nárůst vzdělanosti v posledním intercenzálním období se projevil zejména u středního školství – v roce 1991 činil podíl obyvatel s maturitním vzděláním na počtu obyvatel starších patnácti let 22,9 %, ale o deset let později to již bylo 28,4 %. Podíl vysokoškolsky vzdělaných lidí se zvýšil ze 7,2 % na 8,9 %. V roce 2001 již podíl osob s vysokoškolským vzděláním nebo středoškolským vzděláním s maturitou na obyvatelstvu starším patnácti let dosahoval 37,3 %

Obrázek 6: Obyvatelé s nejvyšším dosaženým vzděláním vysokoškolským nebo středoškolským s maturitou (1. 3. 2001)

Pramen: Sčítání lidu, domů a bytů 2001. ČSÚ, Praha 2003.

(v roce 1991 to bylo 30,1 %). Podle výsledků výběrového šetření pracovních sil na konci roku 2004 se podíl těchto osob v ČR zvýšil na 41,4 %. Existují však významné regionální rozdíly. Nejvyšší vzdělanostní úroveň dosahuje obyvatelstvo v Praze (54,5 % s výše uvedeným vzděláním) a v Brně (51,6 %). Na druhé straně však existují území, kde tento podíl nečiní ani 30 % (viz obr. 6). Nejnižší podíl vysokoškoláků nebo středoškoláků s maturitou lze zaznamenat v pohraničních oblastech, zejména v územích s vyšším zastoupením romského obyvatelstva.

NÁRODNOSTNÍ A NÁBOŽENSKÉ SLOŽENÍ

Česká republika se řadí mezi evropské země s národnostně homogenním obyvatelstvem, výrazně převažují osoby české národnosti (v roce 2001 94,2 % obyvatel včetně osob hlásících se k regionální moravské nebo slezské národnosti). Při sčítání lidu v roce 2001 se přihlásilo ke slovenské národnosti 193,2 tis., k polské 52,0 tis., k německé 39,1 tis. a k romské národnosti pouze 11,7 tis. osob, odhady specialistů na romskou problematiku ovšem udávají, že v ČR žije v současnosti více než 250 tis. Romů.

Sčítání v roce 2001 zjišťovalo i strukturu obyvatelstva podle náboženského vyznání. Téměř jednu třetinu obyvatel ČR (3,3 mil., tj. 32,2 %) tvoří věřící. Naopak osob bez vyznání bylo sečteno více než 6 milionů, přičemž tento počet představuje tři pětiny všech obyvatel (59,0 %). Zbývající část (8,8 %) na otázku náboženského vyznání neodpověděla a byla zahrnuta do kategorie „nezjištěno“ (v roce 1991 bylo takových osob 16,2 %). V období let 1991–2001 počet věřících klesl o více než 1,2 mil. osob a počet osob bez vyznání se zvýšil o více než 1,9 mil. Z věřících připadá 83,4 % na příslušníky římskokatolické církve, 3,6 % na členy Českobratrské církve evangelické, 3,0 % na věřící Československé církve husitské, zbylých 10,0 % na ostatní skupiny.

*Velká synagoga
v Plzni je druhá
největší v Evropě.
(Foto:
Irena Smolová)*

*Velehrad na Uhersko-
hradišsku patří mezi
nejnavštěvovanější
křesťanská poutní místa
v České republice.
(Foto: Dušan Gavenda)*

HOSPODÁŘSTVÍ

Devadesátá léta 20. století jsou v České republice spojena s přechodem od centrálně řízené ekonomiky na ekonomiku tržní. Jednotný scénář **ekonomické reformy** byl dokončen a přijat v září 1990, tedy ještě v období společného státu Čechů a Slováků. Celá koncepce reformní strategie vyžadovala komplexní přístup, do jehož rámce byla zahrnuta časová posloupnost širokého spektra opatření zaměřených na cenovou deregulaci, liberalizaci zahraničního obchodu, zavedení vnitřní konvertibility měny a privatizaci. Základní kámen ekonomické reformy představovala cenová deregulace. Poprvé po několika desetiletích tak české podniky měly možnost samy určovat cenu svých výrobků. Většina cen byla deregulována od počátku roku 1991 a cenová regulace zůstala v té době zachována pouze v monopolizovaných odvětvích. Velmi důležitým reformním krokem bylo rozhodnutí o vnitřní směnitelnosti koruny, které znamenalo významný krok v liberalizaci zahraničního obchodu. Před zavedením vnitřní směnitelnosti koruny byla provedena její výrazná devalvace, která měla za cíl udržení pevného směnného kursu koruny. Tímto vědomým podhodnocením koruny byla rovněž usnadněna reorientace zahraničního obchodu (rozpad RVHP) „z Východu na Západ“ pro širokou škálu výrobků.

Teritoriální reorientace exportu měla silný dopad na strukturu vyváženého zboží. Pokles se týkal všech odvětví průmyslu, největší propad zaznamenal tradiční vývoz strojů a zařízení. V roce 1991 poklesl vývoz a dovoz ve vztahu k netržním ekonomikám oproti předešlému roku asi o polovinu. Toto snížení bylo jen zčásti kompenzováno růstem obchodní výměny se zeměmi s tržní ekonomikou. Řada podniků však reorientovala svůj export poměrně úspěšně. Příčiny jejich vývozních úspěchů byl především výhodný směnný kurs a také nižší mzdové náklady v ČR než ve vyspělých zemích. Po vytvoření základní makroekonomické stability představoval jeden z hlavních bodů reformního programu rozvoj soukromého sektoru ekonomiky na základě rozsáhlého programu privatizace státních podniků a podpory podniků malých a středních. Privatizace se stala kombinací navrácení majetku původním vlastníkům a jejich dědicům (restituce), prodeje majetku domácímu a zahraničnímu kapitálu a jeho „rozdávání“ obyvatelstvu prostřednictvím investičních kuponů. Privatizační proces (mimo restituce) byl rozdělen na dvě části: „malou“ privatizaci, čili privatizaci malých podniků patřících většinou do terciárního sektoru, a „velkou“ privatizaci týkající se bývalých státních podniků (zejména průmyslových, v daleko menší míře stavebních, obchodních a zemědělských).

Z hlediska kvality vlastníků byla bezproblémová cesta přímých prodejů u menších firem a provozoven. U velkých podniků tato cesta narážela na potíže, protože noví majitelé spláceli svůj dluh na nákup akcií z výnosů podniků a někdy ho dokonce rovnou vložili do účetnictví zprivatizované firmy. Protože navíc neměli vlastní zdroje, nedostávalo se jim prostředků na další rozvoj a tolik očekávaný boom těchto podniků se nemohl dostavit. Zákon o velké privatizaci schválil spektrum privatizačních metod, včetně přímého prodeje, veřejné soutěže, prodeje akcií prostřednictvím kapitálového trhu, či bezúplatného převodu majetku na města a obce. Nejdůležitější formou privatizace průmyslových podniků se podle objemu majetku stala privatizace prostřednictvím investičních kuponů. Byla organizována do dvou vln (první ukončena v lednu 1993 a druhá v prosinci 1994). Svě majetkové podíly v ní nabídlo v ČR mimo jiné 785 průmyslových podniků. Do první privatizační vlny byly zařazeny spíše podniky v průmyslových odvětvích vyznačujících se konkurenční strukturou (průmysl strojírenský a kovodělný, potravinářský, textilní, stavebních hmot) zatímco druhá vlna kladla větší důraz na privatizaci monopolizovaných průmyslových odvětví (paliva a energetika, hutnictví železa, chemie).

Po ukončení kuponové privatizace na konci roku 1994 dosáhla ČR ve srovnání s ostatními postkomunistickými zeměmi největšího podílu soukromého vlastnictví. Rychlá privatizace však byla rychlá jen v tom smyslu, že byl stát v roli vlastníka nahrazen novými, soukromými vlastníky, kterými se staly milióny „kuponových“ akcionářů a nově vzniklé investiční privatizační fondy, které vesměs neměly ani schopnosti, ani ambice podniky řídit a restrukturalizovat. Většina kuponových akcionářů své akcie prodala a kontrolní balíky akcií získaly hlavně investiční fondy, které (ač byla většina z nich kontrolována transparentními subjekty, převážně existujícími bankami) nevykonávaly svá vlastnická práva efektivně. Nikdo v ekonomice prakticky neusiloval o faktickou restrukturalizaci podniků. Fondy se zaměřily na finanční transakce (někdy v neprospěch svých akcionářů), spokojily se pouze s vágní podnikovou strategií a nepožadovaly dividendový výnos ze svých investic. Velká skupina investičních fondů akcie průmyslových podniků později prodala a v nemalé řadě případů investiční společnosti využívaly nedokonalých zákonů k „tunelování“ vlastněných podniků. Část privatizačních fondů dokonce odešla z kapitálového trhu, přičemž akcionáři fondů byli v tomto procesu často poškozováni. Právě tyto skutečnosti byly největší slabinou „české cesty“ privatizace.

S odstupem času lze konstatovat, že do privatizace v české ekonomice nebyli v dostatečné míře zapojeni zahraniční strategičtí investoři, obzvláště uvědomíme-li si výchozí nulový podíl soukromého sektoru na tvorbě domácího produktu v ČR. To je evidentní ve srovnání s Maďarskem, které mělo jak vysoký výchozí podíl „skutečných“ vlastníků, tak relativně vysoké investice zahraničních investorů do tamních firem.

Českou ekonomiku v druhé polovině roku 1997 postihla hospodářská recese, která trvala zhruba do konce roku 1999. Byla výsledkem nahromaděných a nedostatečně řešených problémů. Zvolený způsob privatizace, nedostatečné kapitálové vybavení podniků i malé manažerské zkušenosti vedly k pomalé restrukturalizaci, zejména velkých klíčových průmyslových podniků. Celou situaci zhoršovaly časté novelizace i nedostatečné vynucování právních norem (nedůraznost postupu v konkurzech a vyrovnávání ztrátových neperspektivních firem). Svou roli sehrálo i otálení doprivatizce velkých komerčních bank a ochablá konjunkturální situace na světových trzích, především na trhu EU. Hospodářský vývoj v ČR ukazuje na to, že i vcelku přísná makroekonomická politika nevede k žádaným výsledkům v případě, že se neopírá o strukturální reformy, o procesy restrukturalizace a modernizace v podnikové sféře a v bankovníctví, které by vedly k vyšší efektivnosti ve využití výrobních zdrojů a tím i k vyšší výkonnosti ekonomiky.

*Severočeské
Ústí nad Labem
vyrostlo především
na rozvoji prů-
myslové výroby.
(Foto:
Daniel Neuwirth)*

PŘÍMÉ ZAHRANIČNÍ INVESTICE

Hodnocení procesu privatizace v jednotlivých zemích bývají často odvozena od kvality rozvoje několika největších zprivatizovaných firem, které se následně staly tahounem růstu v celé ekonomice. Za chybu je proto možné považovat neprivatizaci důležitých výrobních a exportních podniků přímo do rukou zahraničních investorů již v první polovině 90. let. Často uváděný úspěšný příklad Škody Mladá Boleslav (privatizace do rukou německé firmy Volkswagen) nebyl v dostatečné míře následován dalšími makroekonomicky významnými podniky. V první polovině devadesátých let byl v sektoru velkých podniků s možností exportu realizován pouze vstup mezinárodního konsorcia IOL (společností Shell, Agip a Conoco) do České rafinérské a vstupy firem Procter&Gamble do Rakovy Rakovník a Philip Morris do akciové společnosti Tabák Kutná Hora.

Od počátku devadesátých let do konce roku 1997 dosáhly v ČR **přímé zahraniční investice** výše 9,2 mld. USD (hranice 2 mld. USD byla překročena pouze v roce 1995), tedy méně než v sousedním Polsku (14,6 mld.) a Maďarsku (15,9 mld.). Do té doby byl postoj české vlády k poskytování zvýhodnění zahraničním investorům poměrně negativistický. Teprve v roce 1998 byl v ČR schválen poměrně rozsáhlý systém investičních pobídek nejen pro zahraniční, ale i tuzemské investory. Systém zahrnuje slevy na daních z příjmu, dotace na vytváření nových pracovních příležitostí, dotace na školení a rekvalifikace zaměstnanců a dotace obcím na technické vybavení území. Investiční pobídky mají významný regionální rozměr, neboť jejich výše závisí na situaci na regionálních trzích práce.

Vlivem pobídkového systému byl v ČR od roku 1998 zaznamenán prudký nárůst přímých zahraničních investic (PZI), které se v posledních letech ročně pohybují okolo 5 mld. USD. Výjimkou byl rok 2002 a dle předběžných dat i rok 2005, kdy PZI byly vyšší než 8 mld. USD. Na druhé straně v roce 2003 činily pouze 2,1 mld. USD, do bilance se v tomto roce promítl zpětný odkup akcií Eurotelu od zahraničního investora a prodej zahraničního podílu v Českém Telecomu portfoliovým investorům převážně z USA a Velké Británie. Výší PZI na obyvatele je ČR na prvním místě ze všech tranzitivních ekonomik střední Evropy. Většina ekonomů pova-

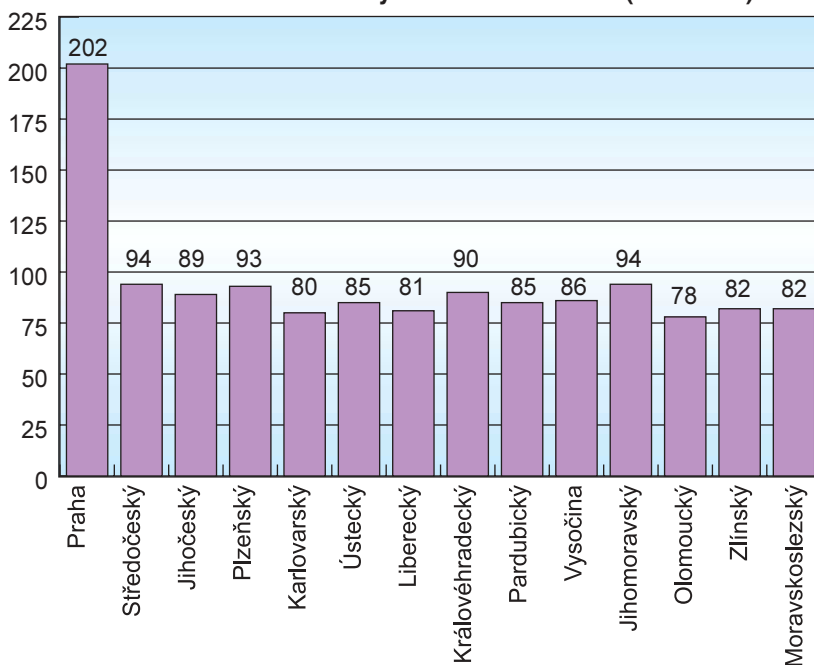
Nové investice směřují především do cíleně zakládaných průmyslových zón. Například v Ovčárech u Kolína vyrostl mohutný areál automobilky TCPA. (Foto: Toyota Peugeot Citroën Automobile Czech, s.r.o.)

žuje přímé zahraniční investice za jednu z neefektivnějších metod rozvoje především regionálních ekonomik a výše jejich přílivu je jedním ze základních ekonomických indikátorů národních ekonomik. Pozitivní hodnocení ČR však není jednoznačné, neboť v regionálním rozložení přímých zahraničních investic je patrná dominantní pozice Prahy. V podnicích se sídlem v hlavním městě byla realizována téměř polovina investic směřujících do České republiky. Z hlediska výše investic z ostatních krajů ČR vyniká kraj Středočeský, na druhé straně malý objem investic směřuje především do moravských krajů. Koncepce rozvoje české ekonomiky počítá se zachováním investičních pobídek i v příštích letech. Budou však na rozdíl od minulých let směřovat hlavně do technologií s vyšší přidanou hodnotou.

HRUBÝ DOMÁCÍ PRODUKT

České hospodářství jako celek prošlo v období let 1993–2004 razantní strukturální změnou. Došlo ke snížení podílu zemědělství a průmyslu na tvorbě HDP ve prospěch podílu sektoru služeb. Obdobný proces proběhl bez výjimky i na úrovni krajů, avšak s rozdílnou intenzitou. Jedním ze základních souhrnných ukazatelů hospodářské úrovně daného území je výše **hrubého domácího produktu na obyvatele**. Podle údajů ČSÚ dosahoval v roce 2004 v České republice HDP na obyvatele v přepočtu podle parity kupní síly pouze 71 % úrovně Evropské unie (EU25). Z porovnání hospodářské výkonnosti jednotlivých krajů vyplývá, že hlavní město Praha je hospodářsky nejvýkonnější. Je v něm nyní vytvářena téměř čtvrtina hrubého domácího produktu ČR. Se 143 % průměru HDP na obyvatele zemí EU představuje Praha unikátní region v tranzitivních ekonomikách. V období po roce 1992 se prohlubují regionální rozdíly v ekonomické výkonnosti jednotlivých krajů. Kromě Prahy se největším růstem prezentoval Středočeský kraj. V posledních letech je krajem s nejnižším HDP na obyvatele kraj Olomoucký (viz obr. 7). Co se týče vývoje HDP v ČR po roce 1992, ten obvykle rostl, s výjimkou období recese v letech 1997–1999. V roce 2004 česká ekonomika zaznamenala meziroční nárůst HDP o 4,7 %.

Obrázek 7: HDP na obyvatele v roce 2004 (ČR = 100)

Pramen: Regionální národní účty 2004. ČSÚ, Praha 2005.

Tabulka 12: Průměrný počet pracovníků v základních sektorech národního hospodářství v letech 1993 a 2004

sektor	1993		2004	
	absolutně (tis.)	%	absolutně (tis.)	%
Zemědělství, lesnictví, rybolov	375,0	7,7	202,3	4,3
Průmysl a stavebnictví	2 093,0	42,9	1 844,6	39,2
Služby	2 405,5	49,4	2 659,7	56,5
Celkem	4 873,5	100,0	4 706,6	100,0

Pramen: Trh práce v ČR za roky 1993–2004, ČSÚ 2005

ZAMĚSTNANOST A JEJÍ STRUKTURA

Významně se změnila struktura zaměstnanosti podle **základních sektorů národního hospodářství**. V roce 1989 v primárním sektoru ekonomiky pracovalo v ČR 652 tis. osob (12,5 %) a z toho na samotné zemědělství připadalo 596 tis. zaměstnanců. Největším zaměstnavatelem byl sekundární sektor, v němž pracovalo více než 2,5 mil. osob (v průmyslu 2,1 mil.), zatímco v méně rozvinutém terciárním sektoru působilo necelých 2,1 mil. osob. Již v roce 1992 více zaměstnanců než sekundární sektor vykázal terciér a o dva roky později v terciéru pracovalo více osob než v obou výrobních sektorech dohromady, tzn. že uvolňování přebytečných pracovníků z priméru a sekundéru ve prospěch terciéru bylo na počátku 90. let velmi rychlé. Proces snižování počtu pracovníků ve výrobě a jejich nárůst ve službách pokračoval i v dalších letech, ale daleko pomaleji. Podle výsledků výběrového šetření pracovních sil vzrostl podíl pracovníků v terciéru na 56,5 %. Ve srovnání s EU jde však stále o nízkou relativní hodnotu, neboť ve vyspělých tržních ekonomikách se terciér na celkové zaměstnanosti podílí téměř dvěma třetinami. V hlavním městě Praze bylo zaměstnáno v roce 2004 ve službách 79,0 % pracujících, na druhé straně v Libereckém kraji pouze 44,7 %. Také ve třech dalších krajích (Zlínský, Pardubický a Vysočina) terciární sektor ještě neváže ani polovinu pracovní síly.

TRH PRÁCE

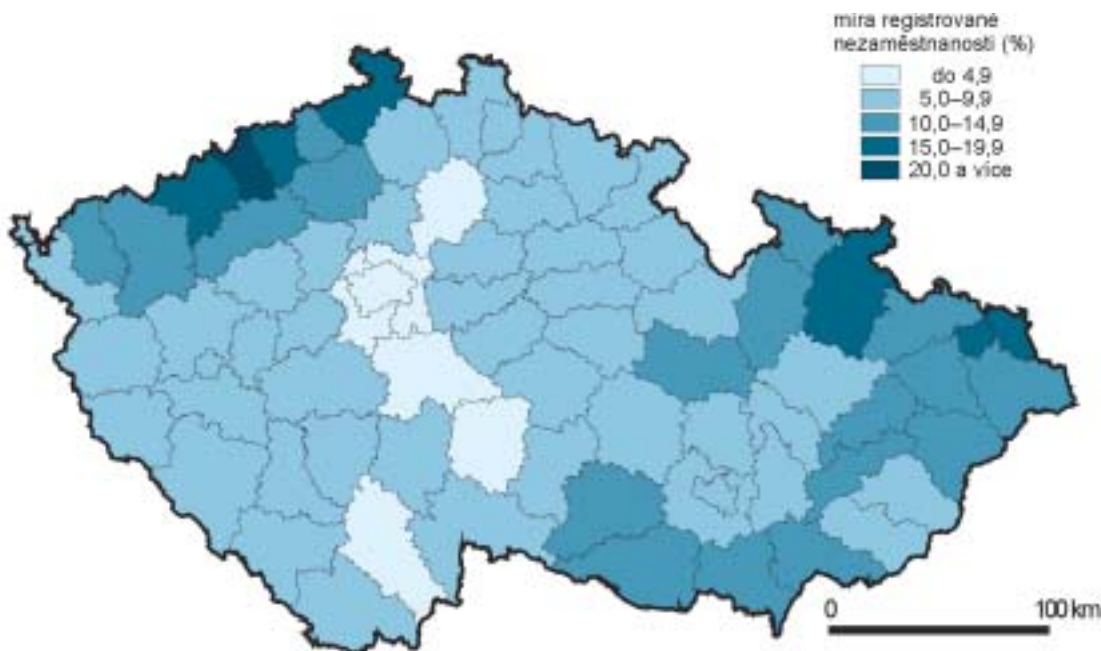
Na počátku transformace byla **nezaměstnanost** prakticky neznámým jevem. V prosinci 1990 činila míra nezaměstnanosti 0,7 %, o rok později však již dosáhla 4,1 %. V letech 1992–1996 se pak míra registrované nezaměstnanosti ustálila v intervalu 3–4 % a byla tedy stále velmi nízká. V tomto období faktické absence restrukturalizace ekonomiky dosahovala míra nezaměstnanosti velmi nízké úrovně částečně i díky absorpční schopnosti rostoucího terciárního sektoru. Zlom nastal v období recese v roce 1997, kdy začala míra registrované nezaměstnanosti růst. Na konci roku 1999 byla vyšší než 9 %. Obecná míra nezaměstnanosti (dle výběrového šetření) v roce 2004 činila 8,3 %. Míra registrované nezaměstnanosti (uchazeči o práci evidovaní na úřadech práce) je o něco vyšší. Na konci třetího čtvrtletí 2005 bylo v ČR evidováno více než půl milionu uchazečů o práci, z nichž bylo schopno nastoupit do práce do 14 dnů 475 tis., takže míra registrované nezaměstnanosti dosahovala 8,8 %. V ČR existují velké regionální rozdíly v situaci na trhu práce. Nejvyšší míra nezaměstnanosti je již dlouhodobě ve strukturálně postižených územích, tj. v krajích Ústeckém a Moravskoslezském. Kromě Prahy se nízkou úrovní nezaměstnanosti vyznačují kraje Jihočeský, Plzeňský a Středočeský.

Rizikové skupiny na trhu práce zahrnují podobně jako v zemích EU především ženy s malými dětmi, občany s nízkou kvalifikací, občany se zdravotním postižením, občany nad 50 let

věku, absolventy škol a mladé lidi bez praxe. Nejvíce jsou ohroženy skupiny osob, u nichž dochází ke kumulaci různých handicapů (např. mladiství s nízkou úrovní kvalifikace). Hlavním znevýhodňujícím prvkem na trhu práce je nízká úroveň dosaženého vzdělání. Například osoby se základním vzděláním se v roce 2004 podílely na celkovém počtu nezaměstnaných 24,6 % a míra nezaměstnanosti této skupiny dosáhla 26,1 % (u osob s vysokoškolským vzděláním byl odpovídající ukazatel 2,3 %). Podíl neumístěných uchazečů o zaměstnání z řad žen byl vždy vyšší než 50 %. Nejvyšších hodnot dosáhl tento ukazatel v roce 1998, kdy z celkového počtu nezaměstnaných bylo 56,5 % žen, v současnosti je to jen 52,8 %. Počet nezaměstnaných osob se zdravotním postižením vzrostl z 20 tis. v roce 1993 na 74,7 tis. ke konci roku 2004 (míra nezaměstnanosti překračuje hranici 40 %). Problémem je velký nedostatek pracovních míst vhodných pro tuto skupinu osob.

Klíčovými problémy trhu práce jsou růst dlouhodobé nezaměstnanosti, růst nezaměstnanosti mladých lidí a nedostatek volných pracovních míst. Ještě na konci roku 1997 podíl dlouhodobě nezaměstnaných (déle než 12 měsíců) na celkovém počtu nezaměstnaných nedosahoval ani pětiny. Na konci roku 2004 tento podíl vzrostl na 40,6 % (219,7 tis. osob). Růstu podílu dlouhodobě nezaměstnaných odpovídá i prodlužování průměrné délky evidence (z 9 v roce 1997 na více než 18 měsíců na konci roku 2004). Specifická míra nezaměstnanosti mladých lidí do 24 let v současnosti dosahuje 20,4 %. Česká republika se vyznačuje poměrně méně rozsáhlou nabídkou volných pracovních míst. V období po roce 1992 nedosahoval počet volných pracovních míst na konci roku nikdy hranice 100 tis. Maximum bylo zaznamenáno koncem roku 1995 (88 tis., na konci roku 2004 jenom 51,2 tis.). Největší nabídkou volných pracovních míst se vyznačuje Praha a její zázemí. Z jednotlivých tříd zaměstnání velmi malý počet volných pracovních míst na konci roku 2004 připadal na kvalifikované dělníky v zemědělství (méně než 1,5 tis.).

Obrázek 8: Míra registrované nezaměstnanosti v ČR k 30. 9. 2005

Pramen: Měsíční výkazy nezaměstnanosti k 30. 9. 2005, MPSV ČR 2005

ZEMĚDĚLSTVÍ

Zemědělství ČR patřilo v centrálně direktivním systému k silně preferovaným odvětvím, z čehož vyplývala jeho neúměrná dimenze a nízká národohospodářská efektivnost. Přechod k tržnímu hospodářství znamenal výrazný tlak na přizpůsobení se zemědělství novým ekonomickým podmínkám a odbytovým možnostem z hlediska jejich rozměru, struktury a výkonnosti. Na konci roku 1989 neexistoval v podstatě v ČR soukromý sektor, dvě třetiny zemědělské půdy obhospodařovala zemědělská družstva (1 024 družstev) a jednu třetinu státní organizace, především státní statky, kterých bylo 174. Průměrná výměra zemědělské půdy u družstev dosahovala 2 563 ha a u statků 6 259 ha. Do konce roku 1990 vzniklo v ČR 3205 podniků fyzických osob, ty však obhospodařovaly pouze necelé 1 % zemědělské půdy. Samotný transformační proces v zemědělství ČR probíhal především pod vlivem řady legislativních opatření z let 1991–1993, která vedla k jeho postupné privatizaci. Mezi hlavní úkoly zemědělské politiky v té době patřila obnova vlastnických práv k půdě a jinému zemědělskému majetku cestou restituce, privatizace a transformace, dále restrukturalizace a nové rozmístění zemědělské výroby za přizpůsobení se tržním podmínkám. Dlouhodobé cíle pak byly orientovány zejména na koncepci trvale udržitelného zemědělství v podmínkách postupné liberalizace světového agrárního trhu.

V dosavadním reformním období došlo v zemědělství ČR k podstatným změnám v jeho podnikatelské struktuře. Projevuje se to na jedné straně ve výrazném zvýšení podílu samostatně hospodařících rolníků a dalších individuálních zemědělských podnikatelů, na výměře zemědělské půdy obhospodařované všemi zemědělskými podniky, jakož i na dynamickém vývoji obchodních společností. Současně se změny projevují v pokračujícím poklesu významu družstev, která nyní obhospodařují asi čtvrtinu zemědělské půdy. Na konci roku 2004 v českém zemědělství působilo 678 zemědělských družstev, 2 319 obchodních společností, 32 231 podniků fyzických osob a 180 ostatních subjektů.

Celková výměra zemědělského půdního fondu ČR je 4 269 tis. ha (54,1 % celkové rozlohy státu). Její největší část připadá na půdu ornou, i když její rozloha klesá. Na druhé straně se zvětšuje plocha trvalých travních porostů. Tento posun lze označit za pozitivní v oblastech, které mají méně příznivé podmínky pro intenzivní využívání půdy. Na základě komplexního průzkumu půd a podle kritérií Evropské unie byla převážná část zemědělské půdy v ČR (více než 60 %) zařazena do méně příznivých oblastí (LFA) a oblastí s ekologickými omezeními.

Nejvíce pěstovanou obilovinou v České republice je pšenice. (Foto: Dušan Gavenda)

České pivo, znalci uznávané jako jedno z nejlepších na světě, vyžaduje kvalitní ječný slad a chmel.
(Foto: Dušan Gavenda)

Společným cílem pro tyto oblasti je zajistit takový rozvoj multifunkčního zemědělství, který by uvedl do souladu produkční a mimoprodukční funkce zemědělství, lesnictví a vodního hospodářství se zřetelem na charakter přírodních a sociálně-ekonomických podmínek. Dále by měl přispět k obnově rovnováhy mezi objemem produkce a kapacitou trhu, k ekologické, kulturní a architektonické ochraně venkovského prostoru.

Celková zemědělská produkce ve finančním vyjádření postupně klesá. V roce 2004 byla hodnota hrubé zemědělské produkce o 7,4 % nižší než v roce 1993. V ČR mírně převažuje hodnota živočišné produkce nad rostlinnou produkcí, ale podíl rostlinné produkce se během posledních deseti let nepatrně zvýšil. Změnila se struktura rostlinné produkce poklesem produkce obilovin, brambor a zejména cukrové řepy a nárůstem olejnin (především řepky olejné). V živočišné výrobě výrazně poklesly stavy hospodářských zvířat (zejména skotu). To se projevilo ve snížené produkci masa a mléka.

Některé charakteristiky českého zemědělství se postupně přibližují průměru EU. Příkladem je podíl pracovníků v primárním sektoru ekonomiky (zemědělství, lesnictví a rybolov). Republiková hodnota (4,3 %) je vysoce překročena zejména v kraji Vysočina (10,4 %). Současná koncepce agrární politiky ČR vstoupila v platnost po roce 1998 a byla rozdělena na dvě etapy. První etapa (revitalizace) byla ukončena do konce roku 2001 a byla zaměřena především na zotavení a stabilizaci zemědělského sektoru ČR a na institucionální přípravu jeho vstupu do EU. Koncepce druhé etapy (adaptace) směřuje k co nejrychlejšímu plošnému přizpůsobení agrárního sektoru ČR podmínkám společné zemědělské politiky EU ve všech jejích oblastech (strukturální, regionální, environmentální a venkovská).

Nedílnou součástí agrární politiky ČR je ekologické zemědělství. Na konci roku 2004 hospodařilo ekologicky 836 farem na výměře 263,3 tis. ha, což představuje 6,2 % výměry zemědělského půdního fondu. Jde o perspektivní způsob hospodaření, který vytváří nový trh s produkty ekologického zemědělství včetně nových pracovních příležitostí, přispívá k rozvoji a údržbě venkovské krajiny a k ochraně všech složek životního prostředí.

PRŮMYSL

V českém **průmyslu** ubylo od konce roku 1989 do roku 2004 více než 700 000 pracovníků, tzn., že jejich počet klesl zhruba o jednu třetinu. Úbytek byl daleko výraznější v první fázi transformace české ekonomiky. V období let 1989–1993 se počet zaměstnaných v průmyslu snížil o téměř 450 tis. osob, a to z 2 113,3 tis. na 1 664,4 tis. Poté bylo tempo uvolňování pracovníků z průmyslu pomalejší. V roce 1999 počet osob pracujících v průmyslu klesl poprvé pod hranici 1,5 mil. (1 468,7 tis.). Vznik nových pracovních míst v průmyslových podnicích postavených většinou zahraničními investory „na zelené louce“ úbytek po roce 1999 prakticky zastavil. Český statistický úřad uváděl, že v roce 2003 český průmysl zaměstnával 1 477,8 tis. pracovníků.

Oproti roku 1989 se podstatně změnila nejen organizační struktura českého průmyslu, ale také velikostní struktura průmyslových podniků. V období centrálně řízené ekonomiky byla většina průmyslových podniků ústředně řízena jednotlivými průmyslovými ministerstvy. Ústředně řízený průmysl zaměstnával 1,75 mil. osob, zbylých více než 350 tis. pracovníků v průmyslu bylo zaměstnáno ve výrobních družstvech a v komunálních průmyslových provozovnách. Mezi největší zaměstnavatele patřily nejen těžební společnosti (např. Ostravsko-karvinský revír zaměstnával na 75 tis. pracovníků), ale ve zpracovatelském průmyslu také strojírenské a hutnické podniky.

Na konci roku 1989 existovalo v ČR 8 strojírenských podniků s 10 tis. a více zaměstnanci. Největším byl koncernový podnik Škoda Plzeň, který zaměstnával 41,5 tis. osob, z toho v samotné Plzni to bylo 33,4 tis. Podle počtu zaměstnanců následoval podnik ČKD Praha (28,9 tis.) a automobilky v pořadí AZNP (nyní Škoda Auto) Mladá Boleslav (17,7 tis.), Tatra Kopřivnice a LIAZ Liberec. Více než 10 tis. zaměstnanců měly také brněnské podniky Zetor (výroba traktorů) a Zbrojovka (především výroba zbraní) a také Transporta se sídlem v Chrudimi. České strojírenství zaměstnávalo na konci roku 1989 více než 600 tis. osob.

*K nejvýznamnějším odvětvím českého průmyslu se řadí výroba automobilů.
(Foto: Toyota Peugeot Citroën Automobile Czech, s.r.o.)*

Podle počtu pracujících druhým nejvýznamnějším odvětvím zpracovatelského průmyslu byla výroba textilu (155,4 tis. pracovníků), žádný podnik však nezaměstnával více než 10 tis. osob. V deseti největších podnicích se počet pracovníků pohyboval v rozmezí 4–8 tis. Větší podniky v té době působily v hutnictví (145 tis. pracovníků). Ve VŽKG Ostrava pracovalo 37,6 tis. osob, v NHKG Ostrava 23,6 tis., v Poldi Kladno 19,0 tis. a v Železárnách Třinec 18,5 tis. V roce 1989 existovaly v jiných průmyslových odvětvích ještě další tři průmyslové podniky s více než 10 tis. zaměstnanci. Konkrétně se jednalo o kožedělný podnik SVIT Zlín (20,1 tis. pracovníků), elektrotechnickou firmu Tesla Rožnov (12,3 tis.) a Chemické závody v Litvínově (11,4 tis.).

Redukce počtu pracovníků v řadě průmyslových společností, případně zánik některých velkých subjektů byly příčinou úbytku počtu podniků zpracovatelského průmyslu s více než 10 tisíci zaměstnanci. Zatímco na konci roku 1989 bylo takovýchto podniků patnáct, během roku 2004 již jen dva – konkrétně se jednalo o akciovou společnost Škoda Auto, která zaměstnávala 24,1 tis. osob (tedy o 6,4 tis. více než v roce 1989) a společnost Mittal Steel Ostrava (nástupce NHKG) se zhruba 11 tis. pracovníky. Více než 5 tis. pracovníků zaměstnávala skupina chemických firem patřících do uskupení Unipetrol (7,2 tis.), dále akciová společnost Třinecké železářny (5,6 tis.) a největší česká oděvní firma Oděvní podnik Prostějov (téměř 6 tis.). Do žebříčku deseti největších zaměstnavatelů v roce 2004 patřili výrobce bižuterie a. s. Preciosa Jablonec nad Nisou, výrobci automobilových součástek Bosch Diesel Jihlava a Autopal Nový Jičín a rovněž další zástupci chemického průmyslu Aliachem Pardubice a Barum Continental Otrokovice, který jako desátý v pořadí „Top 10“ největších zaměstnavatelů zpracovatelského průmyslu vykazoval zhruba 4 tis. pracovníků.

Z výše uvedených firem pouze ve dvou nebyl zastoupen významněji zahraniční kapitál a také tato skutečnost dokládá nárůst přímých zahraničních investic do průmyslu. Zatímco na počátku transformačního období investice směřovaly především do průmyslu stavebních hmot a do průmyslu potravinářského a tabákového, v posledních letech jsou investice orientovány především na automobilový a elektrotechnický průmysl.

Tabulka 13: Struktura počtu zaměstnaných podle odvětví průmyslové výroby v letech 1993 a 2003 (v tis. pracovníků)

odvětví průmyslu	počet zaměstnaných (v tis.)		index 2003/1993 *100
	1993	2003	
Těžba nerostných surovin	105,5	49,8	47,2
Zpracovatelský průmysl	1 471,1	1 362,7	92,6
Z toho: Potravinářský	152,2	143,2	94,1
Textilní, oděvní a kožedělný	211,7	124,5	58,8
Dřevozpracující	76,5	75,1	98,2
Papírenský a polygrafický	52,5	64,4	122,7
Chemický	107,3	117,6	109,6
Skla a stavebních hmot	88,1	82,8	94,0
Hutnický	102,2	61,9	60,6
Kovozpracující	154,3	163,7	106,1
Strojírenský	313,1	261,3	83,5
Elektrotechnický	124,4	185,1	148,8
Ostatní	88,8	83,1	93,6
Výroba a rozvod elektřiny, plynu a vody	87,8	65,3	74,4
Průmysl celkem	1 664,4	1 477,8	88,8

Pramen: Časové řady základních ukazatelů statistiky práce 1948–2003. ČSÚ, Praha 2004.

Nejvýznamnějším investorem do výroby aut a automobilových komponent v ČR a také do elektrotechniky jsou firmy se sídlem v sousedním Německu. Mezi největšími průmyslovými producenty se nachází firma Škoda Auto vlastněná koncernem Volkswagen Group, uskupení Siemens Group ČR a Bosch Group ČR. Škoda Auto není jenom největším průmyslovým subjektem podle počtu zaměstnanců, ale také podle výše tržeb i exportu. V roce 2004 tržby činily 5 mld. EUR a automobilka se podílela téměř 10 % na celém českém exportu. Skupinu Siemens v ČR tvoří 24 společností, které dohromady zaměstnávají 12,2 tis. osob a tržby celého uskupení jež překročily hranici 1,6 mld. EUR ročně. Ve výrobě působí sedm společností s 10 tis. pracovníky. Roční tržby uskupení Bosch se blíží 1 mld. EUR. Uskupení zaměstnává v ČR ve třech městech (Jihlava, České Budějovice a Česká Lípa) 8,2 tis. osob. Vyšší tržby než Bosch mají kromě Škody Auto a Siemens Group ČR už jen firmy Unipetrol, Mittal Steel Ostrava a Třinecké železářny.

V období 1993–2004 se významně změnilo zastoupení pracovníků v jednotlivých odvětvích průmyslu. K dispozici v době zpracování publikace nebyly ještě k dispozici údaje z roku 2004, takže pro hodnocení strukturálních změn v průmyslu byly využity údaje z roku 2003. Také po roce 1992 pokračoval úbytek pracujících v hutnickém průmyslu a v agregovaném odvětví textilního, oděvního a kožedělného průmyslu. Nejvyšší propad zaměstnanosti byl zaznamenán v kožedělném průmyslu. Ještě v roce 1993 bylo v ČR vyrobeno 32,3 mil. párů obuvi (v roce 1989 73,2 mil.), ale v roce 2003 to bylo pouze 1,2 mil. párů. Nejvýraznější nárůst počtu pracovníků byl zaznamenán v elektrotechnice.

SLUŽBY

K významným změnám v počtu pracujících došlo i v jednotlivých odvětvích terciárního sektoru. Většina odvětví se prezentovala nárůstem počtu zaměstnaných. Výjimkou byla odvětví dopravy a spojů, a také školství. Odvětvím s největším počtem pracovníků zůstal obchod, který zaměstnává téměř tři čtvrtě milionu lidí.

Tabulka 14: Struktura počtu zaměstnaných ve službách v letech 1993 a 2003 (v tis. pracovníků)

odvětví služeb	počet zaměstnaných (v tis.)		index 2003/1993 *100
	1993	2003	
Obchod	608,7	735,0	120,7
Pohostinství a ubytování	111,7	184,4	165,1
Doprava a spoje	384,7	360,8	93,8
Peněžnictví a pojišťovnictví	64,6	94,2	145,8
Služby pro podniky ¹⁾	303,3	447,2	147,4
Veřejná správa a obrana	132,7	196,4	148,0
Školství	323,9	299,8	92,6
Zdravotnictví a sociální péče	263,3	285,9	108,6
Ostatní služby	158,7	167,0	105,2
služby celkem ²⁾	2 351,6	2 770,7	117,8

Poznámky:

1) činnosti v oblasti nemovitostí, pronajímání movitostí, služby pro podniky, výzkum a vývoj

2) údaje o počtu zaměstnaných ve službách se liší od dat uvedených v tabulce 12, důvodem je jiná použitá metodika zjišťování statistických dat

Pramen: Časové řady základních ukazatelů statistiky práce 1948–2003. ČSÚ, Praha 2004.

OBCHOD

Proces znárodňování po roce 1948 se v ČR nevyhnul ani obchodu, i když probíhal pomalejším tempem než například znárodňování velkých průmyslových podniků. V období „socialismu“ byl obchod rozdělen na státní a družstevní sektor. Spotřební družstva podnikala především na venkově. Jejich prodejní síť tvořilo na konci roku 1989 téměř 17 tisíc prodejen, což byly zhruba dvě pětiny všech prodejen v ČR.

Devadesátá léta 20. století a počátek 21. století znamenají dynamickou proměnu struktury obchodu ČR. Obchod je charakterizován rozpadem státních obchodních podniků, zejména v důsledku rychlých změn vlastnické formy (soukromé vlastnictví), nově vzniklými obchodními subjekty, zapojením zahraničních investorů, mohutným růstem prodejních ploch, vzestupem počtu pracovníků v maloobchodě, modernizací prodejní sítě a zlepšením úrovně obsluhy a postupným zlepšováním technické úrovně velkých prodejen.

V celém procesu transformace českého **obchodu** lze s ohledem na její průběh vyčlenit dvě základní etapy. V první, která se označuje jako atomizace maloobchodní sítě (první polovina 90. let), docházelo především k dynamickému rozvoji nových obchodních jednotek, průběžně rekonstruována byla stávající síť větších prodejen (samoobsluhy, obchodní domy). Kromě tuzemských firem se na tomto procesu podílely již některé zahraniční společnosti (Julius Meinl, Ahold, Delvita). Ve skutečnosti ale rozsáhlou investiční aktivitu zahraničních firem na rozvoji tuzemské obchodní sítě pozorujeme až od druhé poloviny 90. let. Mezi neaktivnější patřily německé společnosti Globus, Metro, Tengelmann, Rewe a Schwarz. Kromě nich je v českém obchodě zastoupena většina rozhodujících evropských obchodních řetězců. Ryze česká firma kapitálově nezávislá na zahraničí se mezi desítkou největších obchodních společností nevyskytuje. Nejsilnějším domácím obchodním řetězcem je tradiční sdružení spotřebních družstev Jednota – COOP.

Zahraniční firmy provozují v ČR všechny typy obchodů. Po úvodní fázi rozvoje supermarketů se na přelomu století výrazněji rozšířila síť diskontních prodejen a hypermarketů. Podle stupně penetrace území hypermarkety (18 jednotek na 1 milion obyvatel) patří ČR jedno z čelných míst v Evropě. V posledních letech se dynamicky rozvíjí také velká regionální obchodně-společenská centra. Obchodní prostředí ČR je dnes silně internacionální a neustále roste stupeň jeho koncentrace. Maloobchodní obrat zahraničních firem roste, zatímco u tuzemských firem je již delší dobu patrný propad, resp. stagnace. Vyjádřeno podílem na dosaženém maloobchodním obratu, dosahují zahraniční řetězce v obchodu s potravinami úrovně přes 50 %.

Podle počtu zaměstnanců největší obchodní firmou je společnost Ahold Czech Republic, která jako jediná v ČR zaměstnává více než 10 tisíc pracovníků. O něco menší jsou firmy Globus a Tesco Stores ČR (více než 5 tisíc zaměstnanců). Podle tržeb největší obchodní společností v ČR byla v roce 2004 firma Makro C&C ČR s více než 1,2 mld. EUR. Hranici tržeb 1 mld. EUR překročily také společnosti Ahold Czech Republic (supermarkety Albert a hypermarkety Hypervnova) a Schwarz (diskontní prodejny Lidl a hypermarkety Kaufland).

CESTOVNÍ RUCH

Význam cestovního ruchu pro ekonomiku České republiky narůstá. Devizové příjmy z cestovního ruchu v roce 2004 dosáhly 3,6 mld. EUR, tvořily 3,9 % hrubého domácího produktu a podílely se 6,3 % na celkové hodnotě exportu ČR. Přímou v cestovním ruchu by mělo

být v ČR podle WTTC (World Travel and Tourism Council) v roce 2005 zaměstnáno 124,1 tis. osob (2,6 % zaměstnaných), celková zaměstnanost (včetně nepřímé) by měla zahrnovat 611,4 tis. pracovních míst, tzn. že každý osmý člověk je zaměstnán v cestovním ruchu nebo v souvisejícím odvětví.

Počet zahraničních návštěvníků v ČR se po roce 1992 pohybuje okolo 100 mil. ročně (maximum v roce 1996: 109,4 mil.). Z celkového počtu necelých 96 mil. návštěvníků v roce 2004 jich do ČR přijela drtivá většina (88,7 mil., tj. 92,5 %) silničními dopravními prostředky, dále 4,2 mil. letecky a 3,1 mil. po železnici.

Český statistický úřad ke konci roku 2004 evidoval v ČR 7 640 ubytovacích zařízení, ve kterých bylo 433,2 tis. lůžek. Celkový počet lůžek sice v posledních letech nepatrně klesá, ale roste počet kvalitnějších lůžek, jako jsou lůžka v hotelích a penzionech (229,7 tis.). Ve všech hromadných ubytovacích zařízeních (včetně kempů, chatových osad, turistických ubytoven) bylo v roce 2004 ubytováno 12,2 mil. osob, z toho na cizince připadala zhruba polovina (6,1 mil.). Lůžková kapacita ubytovacích zařízení byla využita na 37,0 %, z krajů ČR nejvíce v Praze 53,5 % a nejméně v kraji Ústeckém (21,2 %).

Oproti roku 2003 počet ubytovaných cizinců vzrostl o 1 milion. Zahraniční návštěvnost je soustředěna zejména na Prahu (3,5 mil. cizinců, tj. 57,3 % z ubytovaných cizinců v ČR). Následují kraje Karlovarský (387 tis. cizinců), Jihomoravský (346 tis.) a Jihočeský (318 tis.). Z hlediska země původu tvoří největší podíl zahraničních turistů ubytovaných v registrovaných ubytovacích zařízeních Němci (v roce 2004 celkem 1 569 tis. osob), dále pak Britové (651 tis.), Italové (391 tis.), Američané (293 tis.) a Nizozemci (274 tis.). Díky nízkonákladové letecké osobní dopravě vzrostl nejvíce počet turistů ze Spojeného království (v roce 2000 počet ubytovaných z této země činil necelých 237 tis.).

Dynamicky se rozvíjí i domácí cestovní ruch. Podle údajů agentury CzechTourism uskutečnili v roce 2004 Češi 5,6 mil. pět a vícedenních cest po své vlasti. Oproti roku 2003 vzrostly výdaje u těchto tuzemských cest o 12 % (u zahraničních cest meziroční nárůst činil 4 %). Nejoblíbenějším místem českých turistů se stal Jihočeský kraj (téměř 780 tis. cest), následován Královéhradeckým krajem (680 tis. cest) a krajem Libereckým (580 tis. cest). Výrazným trendem posledních let je aktivní turistika (především pobyty v horách a cykloturistika). Česká republika zaznamenává i kvalitativní změny v cestovním ruchu. Ty spočívají v hledání nových forem turistiky a poskytování stále většího rozsahu služeb souvisejících nejenom s rekreací, ale také se sportem, vzděláváním atd.

INFRASTRUKTURA

Z hlediska hustoty je **dopravní infrastruktura** srovnatelná se státy EU, avšak v kvalitativních parametrech výrazně zaostává. Technický stav dopravní infrastruktury je zanedbaný a omezená je i návaznost na evropské dopravní cesty. V České republice existuje více než 55 tis. km silnic a dálnic, z toho na evropskou silniční síť typu E připadá 2 601 km. V ČR bylo do konce roku 2004 vybudováno 546 km dálnic a 336 km rychlostních komunikací. Dálniční síť dosahuje dosud pouze jedné třetiny plánovaného stavu. Regionální silniční síť je sice dostatečně hustá, má však většinou nevyhovující technické parametry, špatnou kvalitu vozovek a značné množství dopravních závad. Hustota silnic a dálnic v ČR sice dosahuje 0,737 km/km² (v zemích EU 0,389 km/km²), ale hustota samotných dálnic pouze 0,006 km/km² (EU 0,015 km/km²). Pokud jde o srovnání krajů, pak k nejhůře vybaveným patří kraje Zlínský, Královéhradecký a Pardubický. Tyto kraje do konce roku 2004 neměly dálnici ani rychlostní komunikaci. V České republice je ve srovnání se zeměmi EU také malý rozsah samostatných pruhů pro nemotorovou dopravu (cyklostezky). Nepříznivý vývoj je ovlivněn dosažením vysokého stupně motorizace srovnatelným se zeměmi západní Evropy. Hlavní

pozornost je po roce 1992 v ČR věnována výstavbě dálnic a rychlostních silnic a výstavbě obchvatů obcí.

V železniční síti je v provozu celkem 9 612 km tratí, z toho dvoukolejných a vícekolejných tratí je 1866 km. ČR vyniká vysokou hustotou železniční sítě (0,120 km/km², EU 0,047 km/km²), ale zaostává v elektrifikaci a v počtu dvou a vícekolejných tratí. Také technická úroveň železniční infrastruktury ČD není rozhodně vyhovující, ať už po stránce traťových rychlostí, úrovně zabezpečení přejezdů, zabezpečovacího zařízení staničního i traťového, atd. Z mezikrajského srovnání nejhůře vycházejí kraje Karlovarský, Liberecký (zcela bez kvalitního železničního spojení), Jihočeský a Zlínský (nedostatečné spojení s Prahou). Hlavní pozornost v posledních deseti letech byla věnována modernizaci I. koridoru (Břeclav–Brno–Česká Třebová–Praha–Děčín) a II. koridoru (Břeclav–Přerov–Bohumín), tj. vysokorychlostních tratí (až 160 km/hod.) zařazených do evropských sítí podle mezinárodních dohod. Modernizace I. a II. tranzitního koridoru bude brzy dokončena.

Počet přepravených cestujících ve druhé polovině 90. let stagnoval, výrazně se ovšem změnila struktura podle způsobu přepravy. Došlo k výraznému přesunu přepravených osob z veřejné silniční a železniční dopravy k dopravě individuální automobilové. Obdobný přesun byl zaznamenán i v oblasti přepravních výkonů, kde celkový ukazatel mírně stoupal, avšak výkony veřejné silniční a železniční dopravy klesaly ve prospěch výkonů individuální automobilové přepravy osob. V devadesátých letech rovněž došlo k přesunu značné části přepravních výkonů nákladní dopravy ze železniční na silniční dopravu při mírném poklesu celkové přepravy zboží, ovšem za nárůstu celkových přepravních výkonů o polovinu. Velmi výrazně zvýšila dopravní zátěž na silnicích a místních komunikacích se všemi negativními vlivy na životní prostředí.

Délka využívaných vodních cest na území ČR je 664 km, z toho pro dálkovou vodní dopravu je využitelných 303 km splavných vodních toků. Vodní doprava má v ČR poměrně malý podíl na přepravních výkonech, je to zčásti dáno jediným napojením sítě vodních cest v ČR na Labe, které je vzhledem k regulačnímu způsobu splavnění části trati poněkud problematické.

Letecká doprava v ČR zaznamenává v současné době nejrychlejší nárůst přepravy. V České republice je 87 civilních letišť, z toho je 9 veřejných mezinárodních. Naprostá většina výkonů se však realizuje na letišti Praha-Ruzyně, které zajišťuje přes 94 % celkových výkonů v osobní přepravě a přes 84 % v nákladní letecké přepravě. Mezi další hlavní mezinárodní letiště patří letiště Brno-Tuřany, Ostrava-Mošnov a Karlovy Vary, jejich kapacita je však doposud poměrně málo využívána. V roce 1993 bylo na letištích v ČR odbaveno 1,358 mil. osob, v roce 2004 už tento počet činil 10,125 mil. osob.

V období po roce 1992 došlo v ČR ke zkvalitnění **technické infrastruktury**. Téměř 90 % populace čerpá vodu z veřejných vodovodních sítí. Existují však regionální rozdíly. Ve Středočeském kraji je to pouze 72,3 %. V domech napojených na kanalizační systém bydlí 68,4 % obyvatelstva. Zatímco v Praze je to 99,3 %, ve Středočeském kraji je na kanalizaci napojena pouze polovina obyvatel. Téměř dvě třetiny domácností (64,1 %) má do bytu zaveden plyn. Na Moravě je situace příznivější než v Čechách. Nejvíce bytů s plynovou přípojkou je v Jihomoravském kraji (82,2 % bytů), v Jihočeském pak pouze 35,7 %.

Portréty krajů

Hlavní město Praha

Rozloha: 496 km²

Počet obyvatel: 1 170 571 (k 1. 1. 2005)

z toho

54 880 cizinců s přechodným pobytem

21 884 cizinců s trvalým pobytem

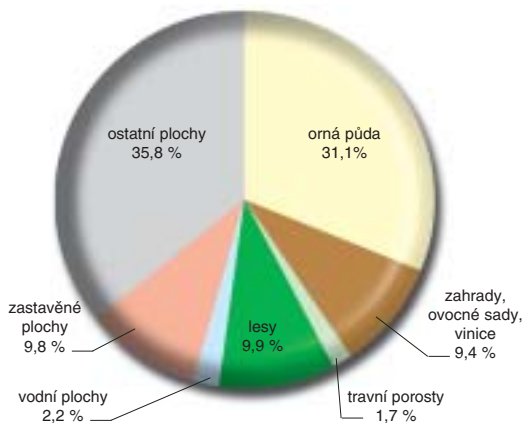
Hustota zalidnění: 2 360 obyv./km²

Počet správních obvodů: 22

Počet městských částí: 57

Struktura využití pozemků

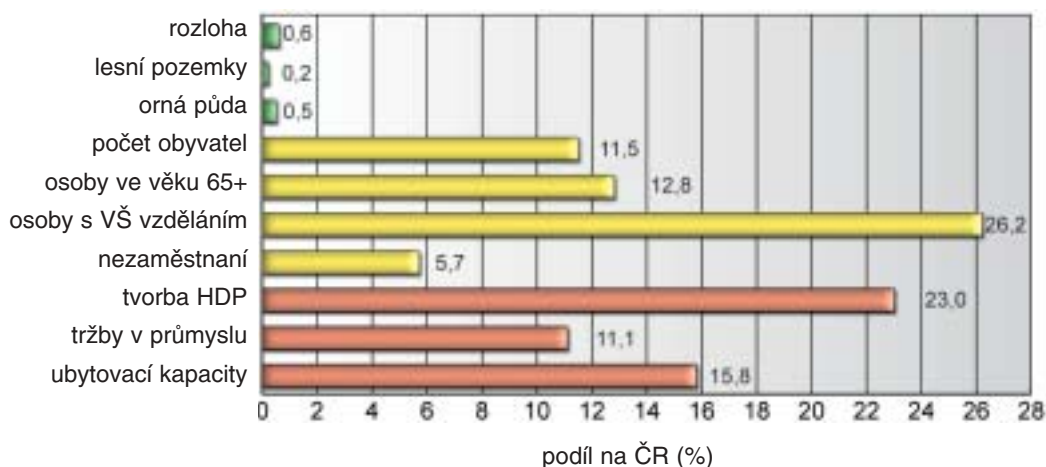
(k 31. 12. 2004)

Pramen: Statistická ročenka půdního fondu ČR. ČÚZK, Praha 2005.

Hlavní město Praha a její postavení v ČR

Poznámky:

- 1) 65+ – ve věku 65 a více let
- 2) VŠ – vysokoškolským
- 3) HDP – hrubý domácí produkt
- 4) ubytovací kapacity – lůžka v hromadných ubytovacích zařízeních cestovního ruchu

Zdroje dat: ČSÚ a ČÚZK.

PŘÍRODNÍ POMĚRY

Území Prahy leží ve střední části České vysočiny převážně v oblasti Poberounské soustavy, pouze menší část na severovýchodě je součástí České tabule. Dnešní ráz reliéfu města nejvýrazněji ovlivnila erozní a akumulační činnost Vltavy společně s rozdílnou odolností hornin. V geomorfologii Prahy nápadně kontrastuje plošinný reliéf nejvýše položených míst s hluboce zaříznutými údolními Vltavy a jejich přítoky. V důsledku tektonického zdvihu Českého masivu se Vltava během čtvrtohor zařezávala hlouběji do skalního podkladu a v poslední době ledové dosáhla úrovně dokonce o 10–12 m nižší, než činí dnešní říční dno. Střídání eroze a akumulace dokládají vltavské terasy, například dejvická, letenská, kralupská, pankrácká nebo lysolajská.

Nejvyšší bod území leží jihozápadně od Zličína (399 m n. m.), nejnižší místo představuje hladina Vltavy na severním okraji města v Suchdole (177 m n. m.).

Řeka Vltava a Karlův most pod Pražským hradem. (Foto: Dušan Gavenda.)

OBYVATELSTVO A SÍDLA

Praha je statutárním městem a pro výkon státní správy se od roku 2001 nově člení na 22 správních obvodů, z hlediska samosprávného ji tvoří 57 autonomních městských částí s vlastními volenými orgány. Tyto městské části jsou zcela nehomogenní. Jsou zde městské části s vyhraněným charakterem městského centra, městské části s převážně obytným charakterem bytové zástavby dvacátých a třicátých let 20. století, městské části s převažujícím průmyslovým charakterem, sídlištní městské části se zástavbou panelového typu, městské části příměstského charakteru, řada z nich vznikla postupným připojováním okolních obcí venkovského typu. Liší se stupněm urbanizace, hustotou obyvatelstva, kvalitou technické infrastruktury i sociálně ekonomickými podmínkami života obyvatel. I co do počtu obyvatel jsou mezi těmito částmi významné rozdíly. Zatímco tři městské části počtem obyvatel překračují 100 tisíc, 21 nedosahuje ani 2 000 obyvatel a z nich pět má méně než 500 obyvatel.

Na konci roku 2004 dosahoval průměrný věk obyvatel Prahy 41,7 let, což bylo nejvíce ze všech krajů ČR. V Praze jako jediném kraji index stáří překračoval hodnotu 100, což znamená, že podíl osob v předproduktivním věku (12,5 %) byl nižší než počet osob ve věku poproduktivním (15,7 %). Nepříznivá věková struktura obyvatel Prahy se dlouhodobě promítá do záporné přirozené měny, a to již od osmdesátých let 20. století. Největší úbytek obyvatel přirozenou měnou byl v Praze zjištěn v roce 1995 (5,7 tisíc osob). Ještě do konce roku 1992 stačilo migrační saldo redukovat přirozený úbytek obyvatel, takže Praha populačně rostla. V období let 1993 až 2001 však již počet obyvatel v hlavním městě klesal. Důsledkem stěhování obyvatel Prahy do příměstských obcí bylo v letech 1998–2001 záporné migrační saldo. Po prudkém poklesu bytové výstavby v 90. letech došlo k jejímu opětovnému oživení, které se promítlo i do nárůstu přistěhovalých. V roce 2004 dosáhl počet dokončených bytů na 10 tisíc obyvatel hodnoty 50,8. Po Středočeském kraji je to druhá nejvyšší hodnota mezi kraji ČR. Přírůstek stěhování má rostoucí trend, takže Praha patří od roku 2002 opět mezi města populačně zisková. Během roku 2004 vzrostla již o 5 tisíc obyvatel. Kladné migrační saldo je významně ovlivňováno zahraničním stěhováním. Ve srovnání s ostatními kraji se ve struktuře obyvatelstva Prahy projevují jistá specifika. Z hlediska národnostní struktury se Praha vyznačuje vyšší mírou heterogenity a z hlediska nejvyššího dokončeného vzdělání má vysoké zastoupení osob s vysokoškolským vzděláním (22,1 % obyvatel starších 14 let). Podíl osob se středoškolským vzděláním s maturitou na obyvatelstvu starším 14 let je dvoupětinový.

*Staroměstské náměstí
s památníkem Jana Husa.
(Foto: Irena Smolová.)*

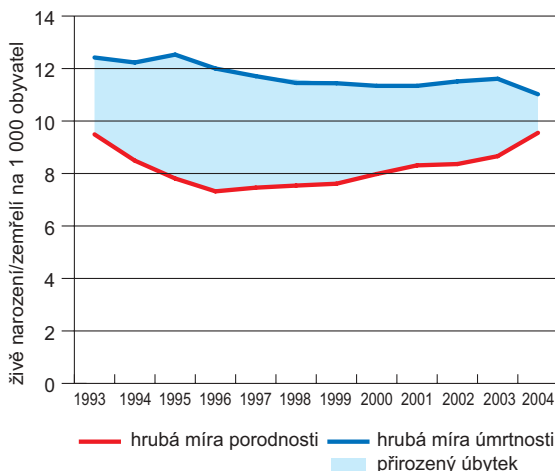
Pohyb obyvatel				
období	absolutní počet		v ‰ za rok	
	přirozená měna	saldo migrace	přirozená měna	saldo migrace
1993–1996	-19 495	7 158	-4,0	1,5
1997–2000	-18 326	-5 501	-3,8	-1,2
2001–2004	-12 321	12 416	-2,6	2,6
1993–2004	-50 142	14 073	-3,5	1,0

Prameny:
Demografická ročenka krajů ČR 1991–2003. Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Věková struktura obyvatel					
věková skupina	jedin.	1993		2004	
		ČR	kraj	ČR	kraj
0–14	%	19,4	16,8	14,9	12,5
15–64	%	67,6	67,4	71,0	71,8
65+	%	13,0	15,7	14,0	15,7
průměrný věk	let	36,8	39,3	39,8	41,7
index stáří	–	66,8	93,6	94,0	125,8

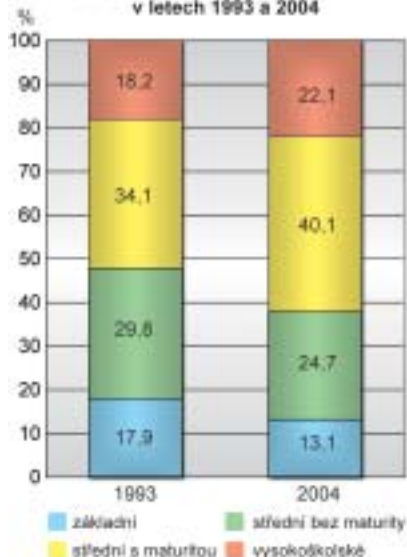
Prameny:
Demografická ročenka krajů ČR 1991–2003. Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Přirozená měna obyvatel 1993–2004

Prameny:
Demografická ročenka krajů České republiky 1991–2003. Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR v roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Struktura obyvatel ve věku 15 a více let podle nejvyššího dosaženého stupně vzdělání v letech 1993 a 2004

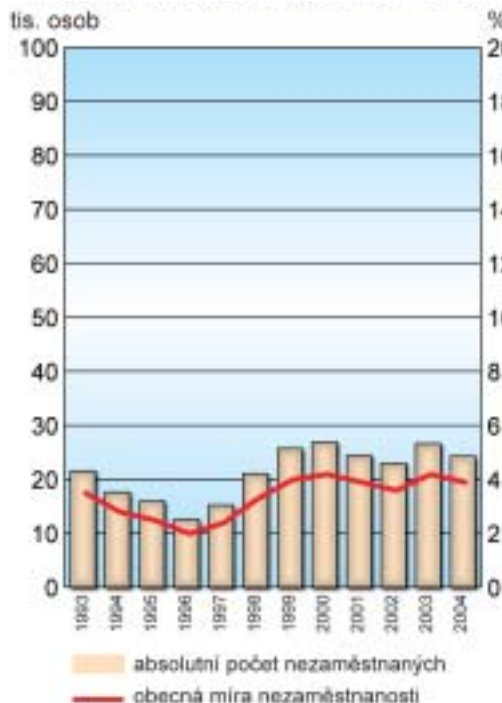
Pramen: Tih práce v ČR za roky 1993–2004. Praha, ČSÚ 2005.

EKONOMIKA

V ekonomice ČR má Praha specifické postavení. Vytváří téměř čtvrtinu celostátního HDP. V přepočtu HDP na 1 obyvatele je úroveň pražského HDP dvojnásobná oproti celorepublikovému průměru a dosahuje 143 % úrovně EU25. Praha má vysoké hodnocení investorské stability, vyznačuje se nízkou nezaměstnaností, nadprůměrnou úrovní kvalifikace pracovních sil, velkým objemem dojíždějících za prací (více než 160 tis. osob) z jiných území ČR a vysokou úrovní mezd (o čtvrtinu vyšší než průměr v ČR). Praha má odlišnou hospodářskou strukturu. Podíl zpracovatelského průmyslu na HDP Prahy klesl již pod 10 %. Jediným průmyslovým podnikem s více než tisíc pracovníky je gumárenská firma Mitas. Charakteristickým rysem vývoje pražské ekonomické základny je dlouhodobé posilování obslužné sféry. Z jednotlivých odvětví terciéru se na nově vytvořené přidané hodnotě podílejí nejvíce komerční služby (téměř 25 %); následují obchod (16,7 %) a doprava a spoje (13,0 %). Největšími zaměstnavateli v Praze jsou organizace patřící do resortu dopravy a spojů. V Dopravním podniku hlavního města Prahy pracuje více než 13 tis. osob. Velmi dynamicky se rozvíjí maloobchod a služby obyvatelstvu. Výstavbou velkoplošných prodejen na okrajích města i nových nákupních pasá-

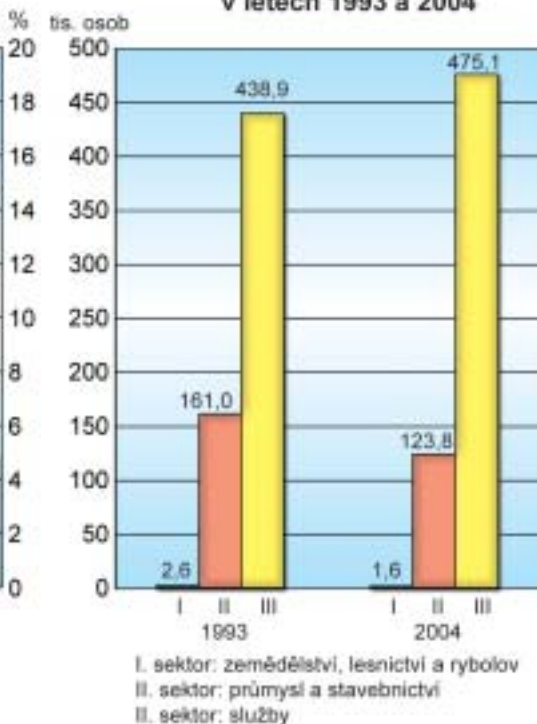
ží v centru se zvýšil plošný i obslužný standard. Pro ekonomiku hlavního města Prahy má velký význam cestovní ruch. Počet hostů v hromadných ubytovacích zařízeních v roce 2004 se přiblížil čtyř milionové hranici. Na hosty ze zahraničí připadalo 89,8 %. Na počtu přenocování cizinců v ČR se Praha podílí více než polovinou.

Nezaměstnanost v letech 1993–2004

Pramen: Trh práce v ČR za roky 1993–2004. ČSÚ, Praha 2005.

Struktura zaměstnanosti podle základních sektorů ekonomiky v letech 1993 a 2004

Pramen: Trh práce v ČR za roky 1993–2004. ČSÚ, Praha 2005.

Zaměstnavatelé s největším počtem pracovníků v Praze
(v civilním sektoru k 31. 12. 2003)

zaměstnavatel	odvětví činnosti	p.p. (tis.)
Dopravní podnik hl. m. Prahy	Městská a příměstská osobní doprava	13,0
České dráhy	Železniční doprava	7,7
Univerzita Karlova	Školství	7,3
Česká pošta	Činnosti státní pošty	7,0
Fakultní nemocnice v Motole	Zdravotní péče	5,3
Česká spořitelna	Peněžnictví a pojištnictví	5,1
Všeobecná fakultní nemocnice v Praze	Zdravotní péče	4,9
Český Telecom	Telekomunikace	4,5
České aerolinie	Letecká doprava	4,5
Československá obchodní banka	Peněžnictví a pojištnictví	4,1

Pramen: Databáze CRR MU v Brně, 2005.

ATRAKTIVITY CESTOVNÍHO RUCHU

Nejvíce návštěvníků míří v Praze do jejího historického jádra, které je svou rozlohou a počtem památkově chráněných objektů největší **městskou památkovou rezervací** v ČR. Od roku 1992 figuruje i na Seznamu světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO. **Staroměstskému náměstí** vévodí radnice s orlojem založená v roce 1338 jako sídlo samosprávy Starého Města. Nejstarší gotická část komplexu s věží, arkýřovou kaplí a bohatou znakovou výzdobou pochází ze druhé poloviny 14. století. Na orloji z počátku 15. století se každou celou hodinu mezi 9. a 21. hodinou objevuje dvanáct apoštolů, kalendářní deska v dolní části nese alegorická vypodobení měsíců v roce od Josefa Mánesa (1865). Městské panorama korunuje areál **Pražského hradu**. Od sklonku 9. století sloužil za sídlo přemyslovských vládců Čech. Nebývalý rozkvět hradu přinesla ve druhé polovině 14. století vláda krále Karla IV., který z něj po své korunovaci císařem učinil rezidenci panovníka Svaté říše římské. Velkorysé přestavby se dočkal královský palác, bylo posíleno opevnění, po vzoru francouzských katedrál začal v hradním areálu vyrůstat gotický chrám svatého Víta. Budování komplexu Pražského hradu vyvrcholilo za vlády císaře Rudolfa II., který se roku 1583 v Praze usídlil a začal ji proměňovat v důstojné a velkolepé středisko říše, přitažlivé pro diplomaty, umělce i vzdělance. K umístění bohatých uměleckých a vědeckých sbírek založil severní křídlo hradního paláce s dnešním Španělským sálem. Po vzniku samostatného Československa v roce 1918 se Pražský hrad stal opět sídlem hlavy státu, nutné úpravy byly tehdy svěřeny slovin-skému architektu Josipu Plečnikovi. Pražský hrad dnes představuje významnou kulturní a historickou památku. V jeho prostorách jsou uchovávány korunovační klenoty, ostatky českých králů, vzácné křesťanské relikvie, umělecké poklady i historické dokumenty. Odehrály se zde události významné pro celou zem, Pražský hrad proto zhmotňuje historickou tradici českého státu a spojuje českou současnost s minulostí.

Nejstarším mostem přes Vltavu v Praze je **Karlův most**, původně nazývaný Pražský či Kamenný a teprve roku od 1870 pojmenovaný na počest svého zakladatele Karla IV. Dříve oba vltavské břehy spojoval ve stejném místě kamenný románský most vystavěný v letech 1158–1171, podle manželky krále Vladislava I. Zvaný Juditin. Ten však v letech 1272 a 1342 vážně poškodily povodně, proto jej z podnětu Karla VI. nahradil ve druhé polovině 14. století nový gotický most. Postupně v letech 1683–1714 ozdobilo zábradlí mostu třicet soch a sousoší světců od významných barokních umělců.

Jezdecká socha svatého Václava, patrona české země, před průčelím budovy Národního muzea na Václavském náměstí. (Foto: Dušan Gavenda.)

Středočeský kraj

Rozloha: 11 015 km²

Počet obyvatel: 1 144 071 (k 1. 1. 2005)

z toho

20 927 cizinců s přechodným pobytem

10 161 cizinců s trvalým pobytem

Hustota zalidnění: 103,9 obyv./km²

Počet obcí: 1 146, z toho 74 měst

Administrativní centrum:

Praha (leží mimo území kraje)

Další větší města:

Kladno (69,4 tis. obyvatel, k 1. 1. 2005)

Mladá Boleslav (43,0 tis.)

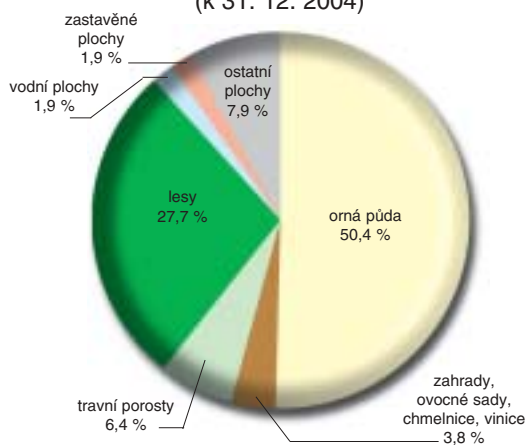
Příbram (35,1 tis.)

Kolín (29,5 tis.)

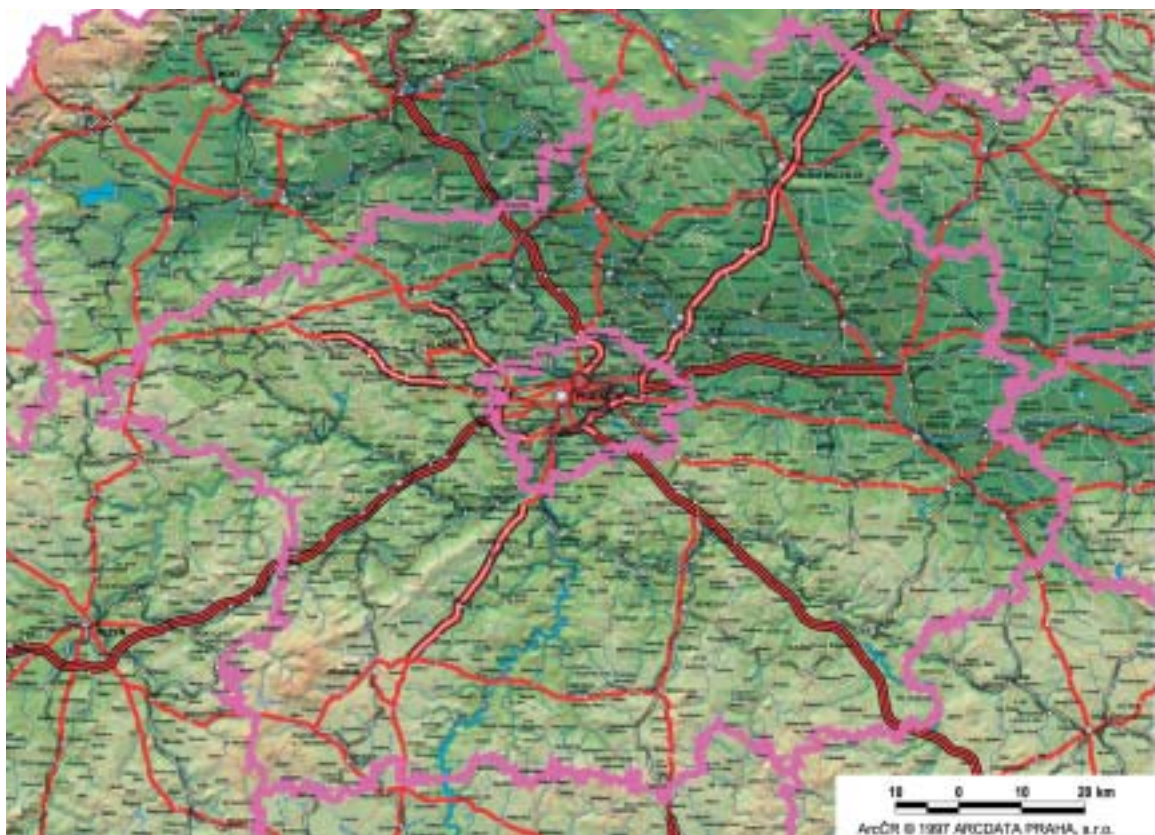
Kutná Hora (21,1 tis.)

Struktura využití pozemků

(k 31. 12. 2004)

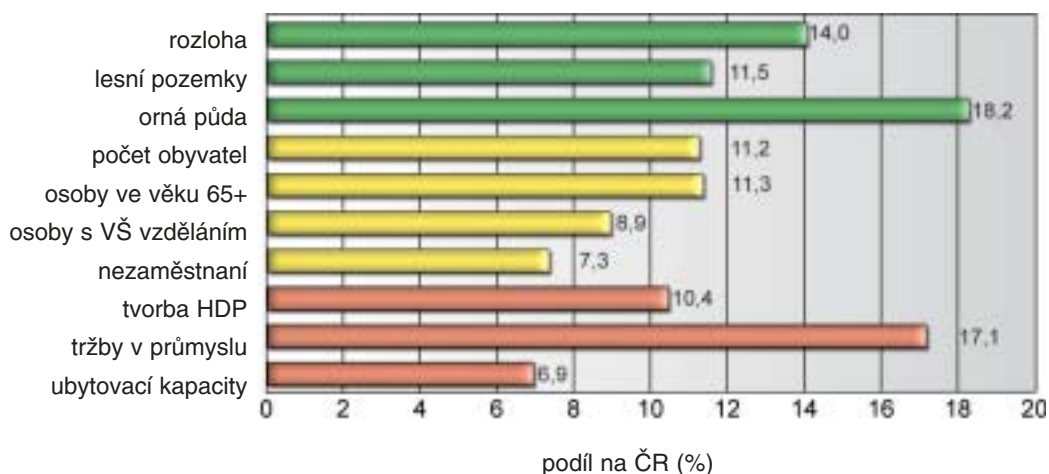

Pramen: Statistická ročenka půdního fondu ČR. ČÚZK, Praha 2005.

Středočeský kraj a jeho postavení v ČR

Poznámky:

- 1) 65+ – ve věku 65 a více let   2) VŠ – vysokoškolským   3) HDP – hrubý domácí produkt
 4) ubytovací kapacity – lůžka v hromadných ubytovacích zařízeních cestovního ruchu

Zdroje dat: ČSÚ a ČÚZK.

PŘÍRODNÍ POMĚRY

V nepříliš členitém reliéfu Středočeského kraje převládají na severu roviny, na jihu a jihozápadě vrchoviny, vrcholem Tok v Brdech dosahující až 864 m n. m. Úrodnou střední částí kraje protéká Labe, jeho tok zde charakterizují četné zákruty a mrtvá ramena. Řeka opouští Středočeský kraj na Mělnicku nejnižším místem jeho území (153 m n. m.). Osu západní části kraje vyznačuje nejvodnatější labský přítok Vltava, přehrazený několika stupni vltavské kaskády (vodní nádrže Orlík, Kamýk, Slapy, Štěchovice, Vrané). Svým ústím u Mělníka odvádí do Labe v průměru 150 m³ vody za sekundu. Severovýchod kraje odvodňuje řeka Jizera, jeden z významnějších přítoků Labe. Specifické formy reliéfu představují na severu kraje pískovcová skalní města, na jihozápadě Český kras. Pro celé území kraje jsou typické nízké srážkové úhrny a minerálně bohaté půdy na sprašových pokryvech a fluvialních sedimentech. Významná ložiska černého uhlí se až do roku 2002 těžila na Kladensku, železné a uranové rudy se dobývaly na Příbramsku. V současnosti se využívají ložiska šterkopísků a cihlářských hlín v Polabí.

Nejcennější části přírody středních Čech jsou zahrnuty v chráněných krajinných oblastech. Do severní části kraje zasahuje **CHKO Kokořínsko** s typickými skalními pokličkami a hlubokými kaňony v reliéfu pískovcového skalního města. Na dně hlubokých kaňonů se zde nacházejí mezinárodně významné mokřady. Na západě zasahuje do kraje **CHKO Křivoklátsko**, jedna z šesti českých biosférických rezervací UNESCO. Dochovaly se v ní rozsáhlé komplexy původních hercynských smíšených lesů a krajina jen málo narušená činností člověka. **CHKO Český kras** nabízí veřejnosti přístupné Koněpruské jeskyně, ale i atraktivní opuštěné vápencové lomy. Plošně nejmenší **CHKO Blaník** zahrnuje kopec Blaník opředený bájí o rytířích, kteří odtud přijdou na pomoc českému národu, až mu bude nejhůře. **CHKO Český ráj** s typickými pískovcovými skalními městy zasahuje částečně na severovýchod kraje.

OBYVATELSTVO A SÍDLA

Poloha kraje výrazně ovlivňuje jeho sociální i ekonomický charakter, neboť kraj tvoří široké zázemí hlavního města Prahy. Je především významným zdrojem pracovních sil pro hlavní město. Specifický charakter kraje se odrazil v 90. letech v odlišném demografickém vývoji od ostatních krajů ČR, neboť již od roku 1997 zaznamenává díky migraci nárůst obyvatelstva. V roce 2004 dosahovala hodnota migračního salda téměř desetitisícové hranice (9,6 tis.) a při poměrně malém přirozeném úbytku obyvatel (-1,3 tis.) proto kraj vykázal v roce 2004 celkový nárůst počtu obyvatel o 8,3 tisíc. V relativním vyjádření to znamenalo 7,3 ‰ (v pořadí dalšími kraji byly již zmiňovaná Praha s 4,3 ‰ a Ústecký kraj s 1,5 ‰). Stěhování obyvatelstva má vliv na intenzitu bytové výstavby, která je nejvyšší ze všech krajů ČR. V roce 2004 bylo dokončeno 6,1 tisíc. bytů a byla zahájena výstavba téměř 8 tisíc bytů.

Imigrace také pozitivně působí na věkovou strukturu obyvatelstva. Ještě v roce 1993 se Středočeský kraj vyznačoval po Praze nejvyšším podílem osob v poproduktivním věku (tehdy 13,8 ‰), v roce 2004 bylo jeho postavení podstatně lepší (s 14,1 ‰ byl mezi kraji na 8. místě). Nižší zastoupení osob s vyšším vzděláním než činí republikový průměr ovlivňuje skutečnost, že přirozené jádro středních Čech, Praha, tvoří samostatný kraj. I tak je však podíl osob s maturitou nebo vysokoškolským vzděláním na obyvatelstvu starším 14 let ve Středočeském kraji vyšší než např. v krajích Ústeckém nebo Karlovarském.

Na území kraje je celkem 1 146 obcí s průměrnou rozlohou 9,6 km² a průměrným počtem obyvatel 987 osob. Celkem 74 obcí má statut města. Největším městem je město Kladno s necelými 70 tisíci obyvateli. Další čtyři města mají více než 20 tisíc a třináct měst více než 10 tisíc obyvatel. Kraj je charakteristický vysokým podílem obcí s počtem obyvatel do 500. Je jich celkem 704, tj. 61,4 %, a žije v nich 15,0 % populace kraje.

Radnice zůstala jednou z posledních dochovaných historických budov Kladna. (Foto: archiv)

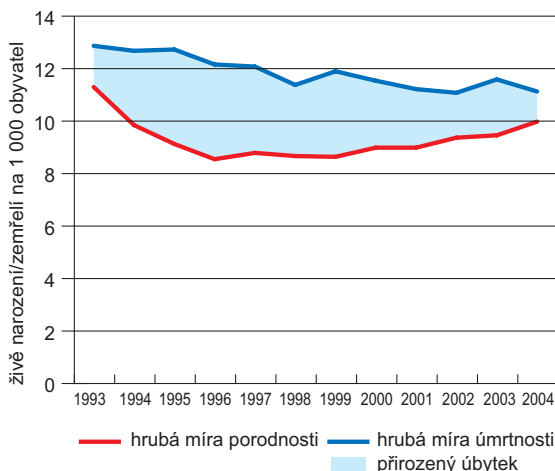
Pohyb obyvatel				
období	absolutní počet		v ‰ za rok	
	přirozená měna	saldo migrace	přirozená měna	saldo migrace
1993–1996	-12 862	7 956	-2,9	1,8
1997–2000	-13 102	22 906	-3,0	5,2
2001–2004	-8 160	30 640	-1,8	6,8
1993–2004	-34 124	61 502	-2,5	4,5

Prameny:
Demografická ročenka krajů ČR 1991–2003. Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Věková struktura obyvatel					
věková skupina	jedin.	1993		2004	
		ČR	kraj	ČR	kraj
0–14	%	19,4	18,8	14,9	15,1
15–64	%	67,6	67,4	71,0	70,8
65+	%	13,0	13,8	14,0	14,1
průměrný věk	let	36,8	37,5	39,8	39,8
index stáří	–	66,8	73,3	94,0	93,6

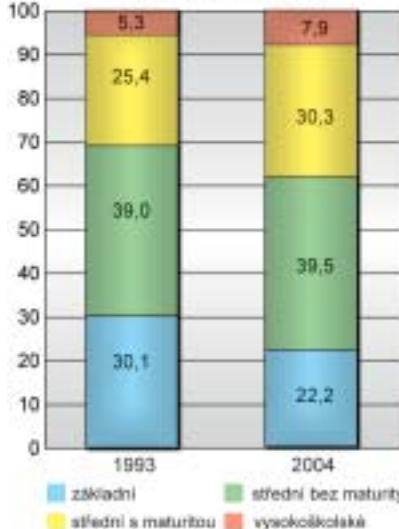
Prameny:
Demografická ročenka krajů ČR 1991–2003. Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Přirozená měna obyvatel 1993–2004

Prameny:
Demografická ročenka krajů České republiky 1991–2003. Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR v roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Struktura obyvatel ve věku 15 a více let podle nejvyššího dosaženého stupně vzdělání v letech 1993 a 2004

Pramen: Třetí práce v ČR za roky 1993–2004. Praha, ČSÚ 2005.

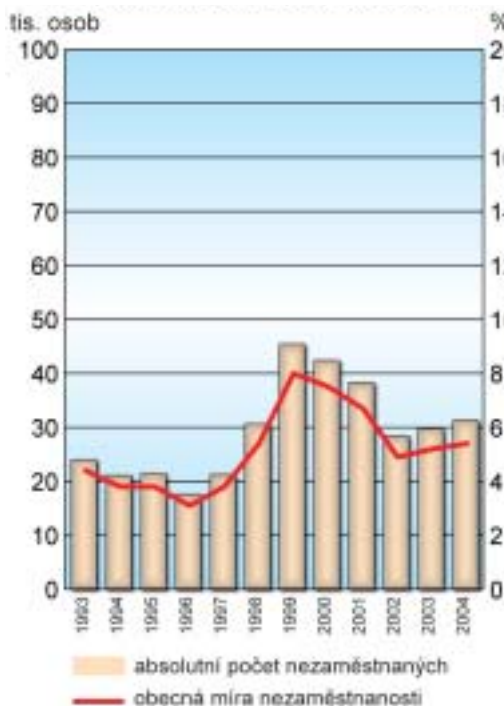
EKONOMIKA

Diverzifikovaná ekonomika kraje a centrální postavení hlavního města Prahy mají za důsledek vysoký potenciál tvorby pracovních míst a tedy i nižší stupeň nezaměstnanosti. Ze struktury vytvořené hrubé přidané hodnoty je patrná odlišnost odvětvového zaměření hospodářství ve srovnání s Prahou. Lze hovořit o doplňkovosti ekonomik těchto dvou regionů. Nejvýznamnějším hospodářským odvětvím v kraji je zpracovatelský průmysl, který se na vytvořené přidané hodnotě kraje podílí více než třetinou. Druhým nejvýznamnějším odvětvím je doprava, skladování, pošty a telekomunikace (12,6 %) a další v pořadí je obchod (12,4 %). Ve srovnání s celostátním průměrem je významný i podíl HDP vytvořeného v zemědělství (4,2 %), přesahující téměř o jeden procentní bod průměrnou hodnotu v celé ČR (3,3 %).

V průmyslu má v kraji dominantní postavení automobilka Škoda Auto v Mladé Boleslavi, na kterou je napojena celá řada subdodavatelů. V roce 2005 byla zahájena výroba osobních automobilů také v Kolíně ve firmě Toyota Peugeot Citroën Automobile Czech. V kraji jsou i další důležité strojírenské podniky, např. největší český výrobce letadel Aero Vodochody nebo výrobce munice Sellier&Bellot ve Vlašimi. Z odvětví zpracovatelského průmyslu byla

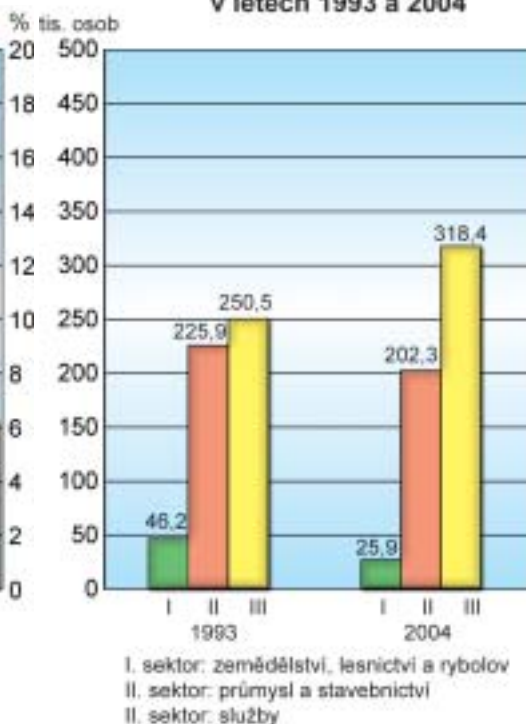
oproti roku 1993 výrazně redukována hutnická výroba a kožedělný průmysl. Pokles byl zaznamenán také v těžbě a zpracování nerostných surovin. Nosnou zemědělskou oblastí kraje je díky vynikajícím přírodním podmínkám Polabí. Kraj vyniká hlavně rostlinnou výrobou, pěstováním pšenice, ječmene, cukrovky, v příměstských částech pěstováním ovoce, zeleniny a květin. Intenzita živočišné produkce není v mezikrajském porovnání tak výrazná.

Nezaměstnanost v letech 1993–2004

Pramen: Trh práce v ČR za roky 1993–2004. ČSÚ, Praha 2005.

Struktura zaměstnanosti podle základních sektorů ekonomiky v letech 1993 a 2004

Pramen: Trh práce v ČR za roky 1993–2004. ČSÚ, Praha 2005.

Zaměstnavatelé s největším počtem pracovníků ve Středočeském kraji (v civilním sektoru k 31. 12. 2003)

zaměstnavatel	odvětví činnosti	p.p. (tis.)
Škoda Auto, Mladá Boleslav	Výroba motorových vozidel	18,9
České dráhy	Železniční doprava	8,1
Česká pošta	Činnosti státní pošty	4,0
Aero Vodochody, Odolena Voda	Výroba letadel	2,2
Ahold Czech Republic	Obchod	1,9
Sklárny Kavalier, Sázava	Výroba skla a skleněných výrobků	1,8
Finanční ředitelství	Veřejná správa	1,5
Sellier & Bellot, Vlašim	Výroba zbraní a munice	1,4
Spolana, Neratovice	Výroba základních chemických látek	1,2
VDO Česká republika, Brandýs nad Labem	Výroba pro automobilový průmysl	1,2

p.p. (tis.) – počet pracovníků v tisících

Pramen: Databáze CRR MU v Brně, 2005.

ATRAKTIVITY CESTOVNÍHO RUCHU

Celá střeđočeská oblast nabízí řadu míst vhodných k rekreaci, především v údolích řek Berounky, Sázavy a Vltavy. Nejbližší okolí Prahy vytváří zázemí pro víkendovou turistiku obyvatel metropole. Ve Střeđočeském kraji se nachází řada historicky cenných památek, mimo jiné historické jádro **Kutné Hory** (chrám svaté Barbory, Vlašský dvůr, Hrádek se stříbrnými doly, Kostnice), v roce 1995 zapsané na Seznam světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO. Městskou památkovou rezervací je v kraji vedle Kutné Hory ještě blízký **Kolín**. Nejnavštěvovanější architektonickou památku, hrad **Karlštejn**, vybudoval český král Karel IV. v letech 1348–1357 k zabezpečení korunovačních klenotů, významných listin a relikvií. Hradní kapli svatého Kříže zdobí gotické deskové obrazy světového významu od Mistra Theodorika. Další hrad **Křivoklát** patří mezi nejstarší a nejvýznamnější hrady českých knížat a králů. Jeho počátky sahají do 12. století, za panování Přemysla Otakara II. se proměnil v rozsáhlý královský hrad, později velkoryse dobudovaný Vladislavem Jagellonským. K hojně navštěvovaným hradům se počítají také Točnick, Český Šternberk, Kost nebo Kokořín, ze zámků lákají Konopiště na Benešovsku, Žleby a Kačina na Kutnohorsku, Nelahozeves, Mělník nebo Lány u Rakovníka (zámek využívaný jako letní sídlo prezidenta). Z přírodních krás návštěvníky nejvíce přitahují střeđočeské chráněné krajinné oblasti.

Hrad Karlštejn. (Foto: Vítězslav Válka)

Jihočeský kraj

Rozloha: 10 057 km²

Počet obyvatel: 625 712 (k 1. 1. 2005)

z toho

5 973 cizinců s přechodným pobytem

3 979 cizinců s trvalým pobytem

Hustota zalidnění: 62,2 obyv./km²

Počet obcí: 623, z toho 45 měst

Administrativní centrum: České Budějovice
(94,6 tis., k 1. 1. 2005)

Další větší města:

Tábor (36,0 tis.)

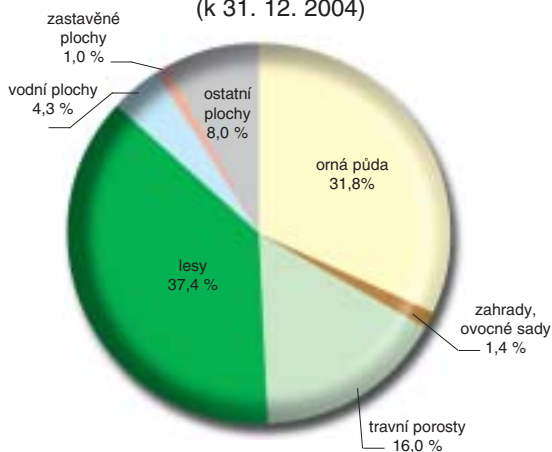
Písek (29,8 tis.)

Strakonice (23,3 tis.)

Jindřichův Hradec (22,7 tis.)

Struktura využití pozemků

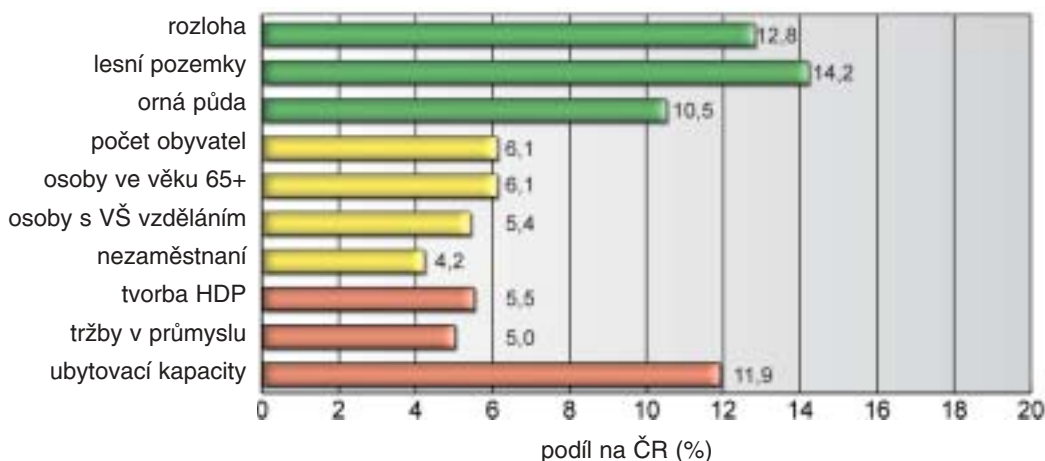
(k 31. 12. 2004)

Pramen: Statistická ročenka půdního fondu ČR. ČÚZK, Praha 2005.

Jihočeský kraj a jeho postavení v ČR

Poznámky:

- 1) 65+ – ve věku 65 a více let   2) VŠ – vysokoškolským   3) HDP – hrubý domácí produkt
4) ubytovací kapacity – lůžka v hromadných ubytovacích zařízeních cestovního ruchu

Zdroje dat: ČSÚ a ČÚZK.

PŘÍRODNÍ POMĚRY

Většina území Jihočeského kraje spočívá na starých hlubinných vyvěřelinách překrytých mladšími sedimenty. Tektonicky sníženou centrální oblast dělí hrást Lišovského prahu na dvě sedimentární pánve – západní Českobudějovickou pánev protéká řeka Vltava, východní Třeboňskou pánev Lužnice. Rozvinula se zde největší rybníkářská oblast v ČR. Vznik prvních zdejších rybníků se spojuje s obdobím vlády Karla IV., avšak největšího rozkvětu dosáhlo jihočeské rybníkářství v 16. století na panství Rožmberků. Velkou část rybníků na Třeboňsku napájí unikátní vodohospodářský kanál Zlatá stoka. V současnosti se v jižních Čechách nachází více než sedm tisíc rybníků o celkové výměře přes 31 tisíc hektarů, trojici největších tvoří Rožmberk na řece Lužnici, Svět v Třeboni a Bezdrev u Hluboké nad Vltavou. Na území kraje vznikla i novodobá velká vodní díla, mimo jiné nádrž Lipno (4 870 ha, plošně nejrozsáhlejší v ČR), nádrž Orlík (největší v ČR podle objemu zadržené vody) nebo nádrž Římov, která zásobuje pitnou vodou značnou část kraje. V souvislosti s výstavbou jaderné elektrárny Temelín byla na Vltavě vybudována vodní nádrž Hněvkovice. Plochy rybníků a přehradních nádrží představují celkem 4 % rozlohy kraje.

Přírodní bohatství kraje představují rozsáhlé lesy, zejména na Šumavě a v Novohradských horách. Nerostné suroviny reprezentují ložiska písku a štěrkopísků, cihlářské hlíny a další stavební suroviny, významná jsou i ložiska rašeliny.

Málo narušené přírodní prostředí chrání zákon v řadě zvláště vymezených oblastí. Organizace UNESCO řadí na seznam biosférických rezervací hned dvě jihočeské lokality – Šumavu a Třeboňsko. Šumavská a třeboňská rašeliniště (slatě) jsou chráněna i jako mezinárodně významné mokřady. V roce 1991 byl v jihozápadní části kraje vyhlášen **Národní park Šumava** (690 km²), funkci jeho ochranného pásma plní **CHKO Šumava** o výměře 940 km². Mezi nejcennější lokality národního parku patří ledovcové kary vyplněné jezery, kaňony Křemelné, Vydry a Otavy, oblasti Modravské a Kviltdské slatě, Chalupská slať, Vltavský luh, Knižecí

Pláň, Stožec nebo Trojmezná. Roku 1989 vyhlášená **CHKO Blanský les** zahrnuje 212 km² území v Šumavském podhůří. **CHKO Třeboňsko** (vyhlášena 1979, už od roku 1977 i biosférická rezervace) je uznávaným příkladem harmonického vztahu mezi přírodou a činností člověka. Řeka Lužnice se zachovalými meandry vytváří přirozenou osu území s rozsáhlými zamokřenými plochami, rašeliništi a váťými písky.

OBYVATELSTVO A SÍDLA

Jihočeský kraj je krajem s nejmenší hustotou zalidnění z celé České republiky. Málo zalidněná území si zachovala osobitý ráz s množstvím kulturních i přírodních památek. Z celkového počtu 623 obcí má 447 obcí (71,2 %) méně než 500 obyvatel a žije v nich téměř 91 tisíc osob. V samotném administrativním centru kraje, Českých Budějovicích, je soustředěno více lidí (94,6 tis.). Mezi další velké koncentrace obyvatelstva patří také města Tábor, Písek, Strakonice a Jindřichův Hradec. Více než 10 tis. obyvatel bydlí rovněž v Českém Krumlově a Prachaticích.

Ještě v roce 1993 byl v Jihočeském kraji zaznamenán přirozený přírůstek obyvatelstva, tzn. počet živě narozených převyšoval počet zemřelých. Od následujícího roku dodnes však kraj vykazuje každoročně úbytek přirozenou měnou, v letech 1995 a 1996 dokonce přesáhl hranici 1 tisíc osob. Na druhé straně byl kraj po celé sledované období (1993–2004) každoročně migračně ziskový. V letech 1995–1996 a 1999–2001 však migrační saldo nedosáhlo úrovně úbytku přirozenou měnou a kraj jako celek obyvatelstvo ztrácel, v ostatních letech však získával. Celkový počet obyvatel od roku 1993 mírně vzrostl. Průměrný věk obyvatel vzrostl z 36,4 v roce 1993 na 39,5 v roce 2004, což je o něco méně, než činil průměrný věk ČR (39,8 let). Jihočeský kraj se řadí do souboru krajů, ve kterých podíl osob s maturitou a osob s vysokoškolským vzděláním a překročil 40 % hranici (vedle Jihočeského kraje tuto hranici překročili jež jenom hlavní město Praha a kraje Plzeňský a Jihomoravský).

Čtvercové náměstí Přemysla Otakara II. v Českých Budějovicích, s půdorysem 133x133 m největší ve střední Evropě. (Foto: Irena Smolová)

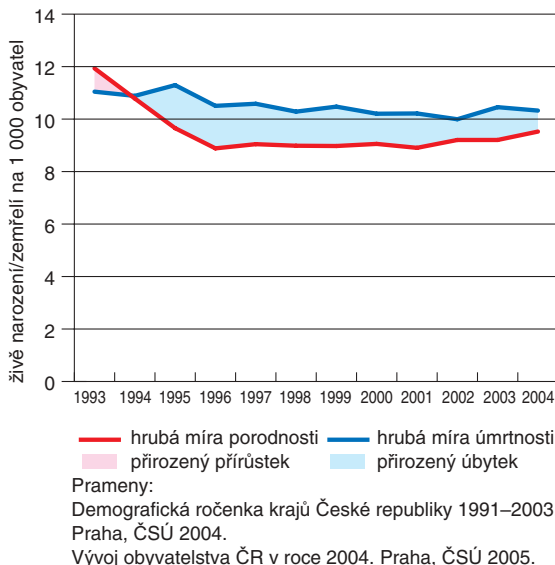
Pohyb obyvatel				
období	absolutní počet		v ‰ za rok	
	přirozená měna	saldo migrace	přirozená měna	saldo migrace
1993–1996	-1 545	2 981	-0,6	1,2
1997–2000	-3 435	2 776	-1,4	1,1
2001–2004	-2 598	3 017	-1,0	1,2
1993–2004	-7 578	8 774	-1,0	1,2

Prameny:
Demografická ročenka krajů ČR 1991–2003. Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Věková struktura obyvatel					
věková skupina	jedin.	1993		2004	
		ČR	kraj	ČR	kraj
0–14	%	19,4	20,0	14,9	15,3
15–64	%	67,6	67,4	71,0	70,8
65+	%	13,0	12,6	14,0	13,9
průměrný věk	let	36,8	36,4	39,8	39,5
index stáří	–	66,8	63,0	94,0	91,2

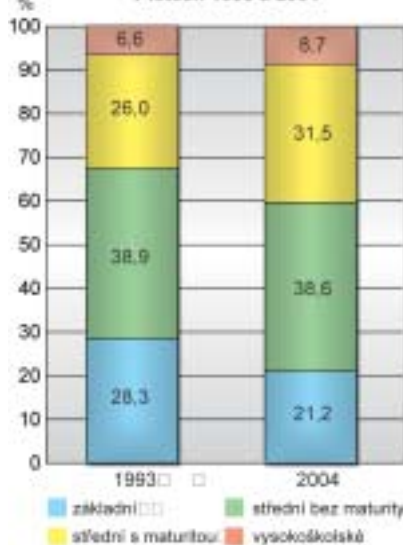
Prameny:
Demografická ročenka krajů ČR 1991–2003. Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Přirozená měna obyvatel 1993–2004

Prameny:
Demografická ročenka krajů České republiky 1991–2003. Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR v roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Struktura obyvatel ve věku 15 a více let podle nejvyššího dosaženého stupně vzdělání v letech 1993 a 2004

Pramen: Třetí práce v ČR za roky 1993–2004. Praha, ČSÚ 2005.

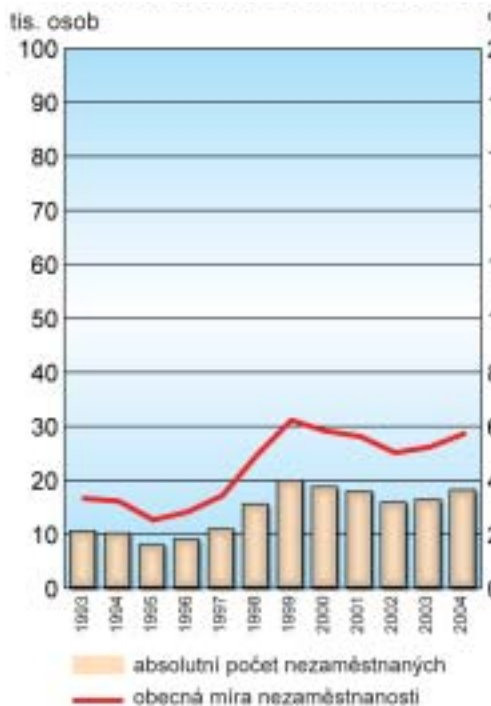
EKONOMIKA

Zaměstnanost v primárním sektoru ekonomiky měřená podílem na celkové zaměstnanosti je v jižních Čechách z krajů ČR druhá nejvyšší. Je to způsobeno vyšší zaměstnaností nejen v zemědělství, ale také v lesnictví a nezanedbatelný počet osob pracuje tradičně i v rybníkářství. Strukturou osevních ploch zemědělských plodin se Jihočeský kraj od struktury ČR příliš neliší, avšak stupeň zornění zemědělské půdy dosahuje v kraji pouze 64,6 % (v ČR 71,6 %). Na druhé straně se Jihočeský kraj vyznačuje vyšší intenzitou živočišné výroby, a to jak u skotu, tak u prasat. Významnou pozici má kraj v lesnictví a také v rybníkářství. Objemem těžby dřeva se řadí na první místo mezi kraje ČR (šestina vytěženého dřeva v ČR). Z jižních Čech pochází polovina tuzemského výlovu ryb. Podíl primárního sektoru na celkové hrubé přidané hodnotě vytvořené v kraji je téměř dvojnásobný (6,2 %) oproti celostátnímu podílu. Rozhodujícím odvětvím ekonomiky s vyšším než 25% podílem je však zpracovatelský průmysl.

V jižních Čechách neexistovala před rokem 1989 větší koncentrace hutnictví a těžkého strojírenství, takže dopady nutné restrukturalizace zde nebyly tak tvrdé, jako jinde. To až dosud vytváří spolu s jinými faktory poměrně příznivou situaci na trhu práce. Úspěšně se rozvíjí především cestovní ruch a s ním spojené služby. Počet hostů v hromadných ubytovacích zařízeních překročil v roce 2004 hranici 1 milion a byl po hlavním městě Praze z krajů ČR druhý nejvyšší. Největší průmyslovou investicí v kraji byla výstavba jaderné elektrárny Temelín (v pro-

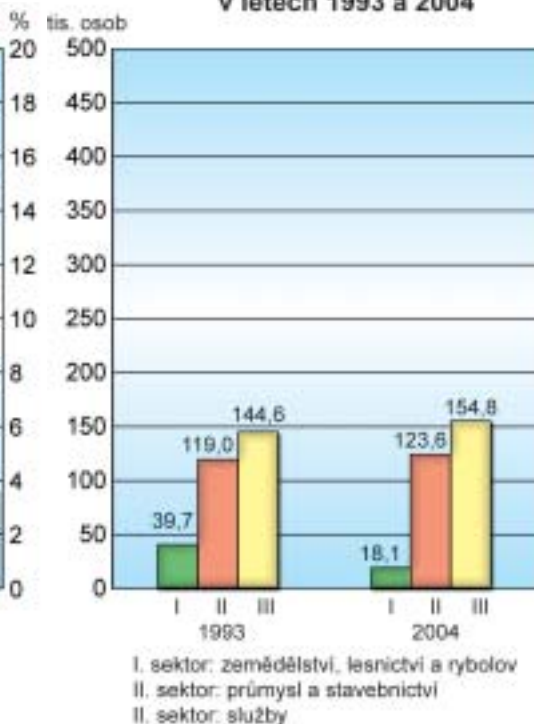
vozu od roku 2002). Její zprovoznění ukončilo nutnost přivádět do kraje elektřinu z jiných regionů, především z ekologicky zatížených severních Čech. Přímé zahraniční investice směřovaly především do automobilového průmyslu. Mezi největší výrobce automobilových dílů a příslušenství patří nové firmy Robert Bosch a Dura Automotive CZ a z tradičních podniků ČZ Strakonice. V kraji podniká 11 průmyslových společností a jedna stavební firma (Hochtief VSB, bývalé Vojenské stavby) s počtem pracovníků převyšujícím hranici 1 tisíc osob.

Nezaměstnanost v letech 1993–2004

Pramen: Trh práce v ČR za roky 1993–2004. ČSÚ, Praha 2005.

Struktura zaměstnanosti podle základních sektorů ekonomiky v letech 1993 a 2004

Pramen: Trh práce v ČR za roky 1993–2004. ČSÚ, Praha 2005.

Zaměstnavatelé s největším počtem pracovníků v Jihočeském kraji
(v civilním sektoru k 31. 12. 2003)

zaměstnavatel	odvětví činnosti	p.p. (tis.)
České dráhy	Železniční doprava	4,6
Česká pošta	Činnosti státní pošty	3,0
Nemocnice České Budějovice	Zdravotní péče	2,7
Robert Bosch, České Budějovice	Výroba pro automobilový průmysl	1,9
Madeta, České Budějovice	Výroba mlékárenských výrobků	1,5
ČZ Strakonice	Výroba pro automobilový průmysl	1,5
Jihočeská univerzita, České Budějovice	Školství	1,3
Dura Automotive CZ, Blatná	Výroba pro automobilový průmysl	1,2
Jitex Písek	Výroba pletených výrobků	1,2
Hochtief VSB	Stavebnictví	1,2

p.p. (tis.) – počet pracovníků v tisících

Pramen: Databáze CRR MU v Brně, 2005.

ATRAKTIVITY CESTOVNÍHO RUCHU

Přírodní prostředí se značnou lesnatostí, vodními plochami a vysokým počtem kulturních památek (téměř šest tisíc objektů) vyhledávají k výletům a rekreaci občané celé ČR a v hojně míře i zahraniční turisté. V letním období lákají zejména oblasti Lipna, Orlíku, jihočeských rybníků, ale také Šumavy, v zimě zase šumavská lyžařská střediska Churáňov a Zadov.

K jižním Čechám neodmyslitelně patří lidová architektura tzv. selského baroka. Svěbytný architektonický styl vznikl na přelomu 18. a 19. století přenesením barokních prvků z měšťanských domů do venkovské lidové architektury. V roce 1995 byla zdejší typická sídla Klečany, Komárov, Mažice, Vlastiboř, Zálší a Záluží zařazena mezi venkovské památkové rezervace. Druhou typickou oblast představují Hlubocká blata mezi Hlubokou nad Vltavou, Bosňany a Netolicemi. Nejznámější ves **Holašovice** se v roce 1998 dočkala zápisu na Seznam UNESCO.

Městské památkové rezervace chrání historická centra **Českých Budějovic**, **Českého Krumlova** (od roku 1992 rovněž na Seznamu UNESCO), **Jindřichova Hradce**, **Prachatic**, **Tábora**, **Třeboně** a **Slavonic**. Slavonice usilují o zápis mezi památky UNESCO jako ukázka renesančního města. Možnosti cestovního ruchu v kraji rozšiřuje lázeňství, využívající bohaté zdroje rašeliny k léčbě nemocí pohybového ústrojí. Statut lázní mají města **Bechyně** a **Třeboň**. Kromě toho nabízí Jihočeský kraj celou řadu historických pamětihodností, mimo jiné zámky v Hluboké nad Vltavou, Českém Krumlově, Blatné a Červené Lhotě nebo hrady Zvíkov, Orlík či Nové Hrady.

*Český Krumlov.
(Foto: Irena Smolová)*

Holašovice – ukázka selského baroka. (Foto: Irena Smolová)

Plzeňský kraj

Rozloha: 7 562 km²

Počet obyvatel: 549 618 (k 1. 1. 2005)

z toho

7 624 cizinců s přechodným pobytem

4 882 cizinců s trvalým pobytem

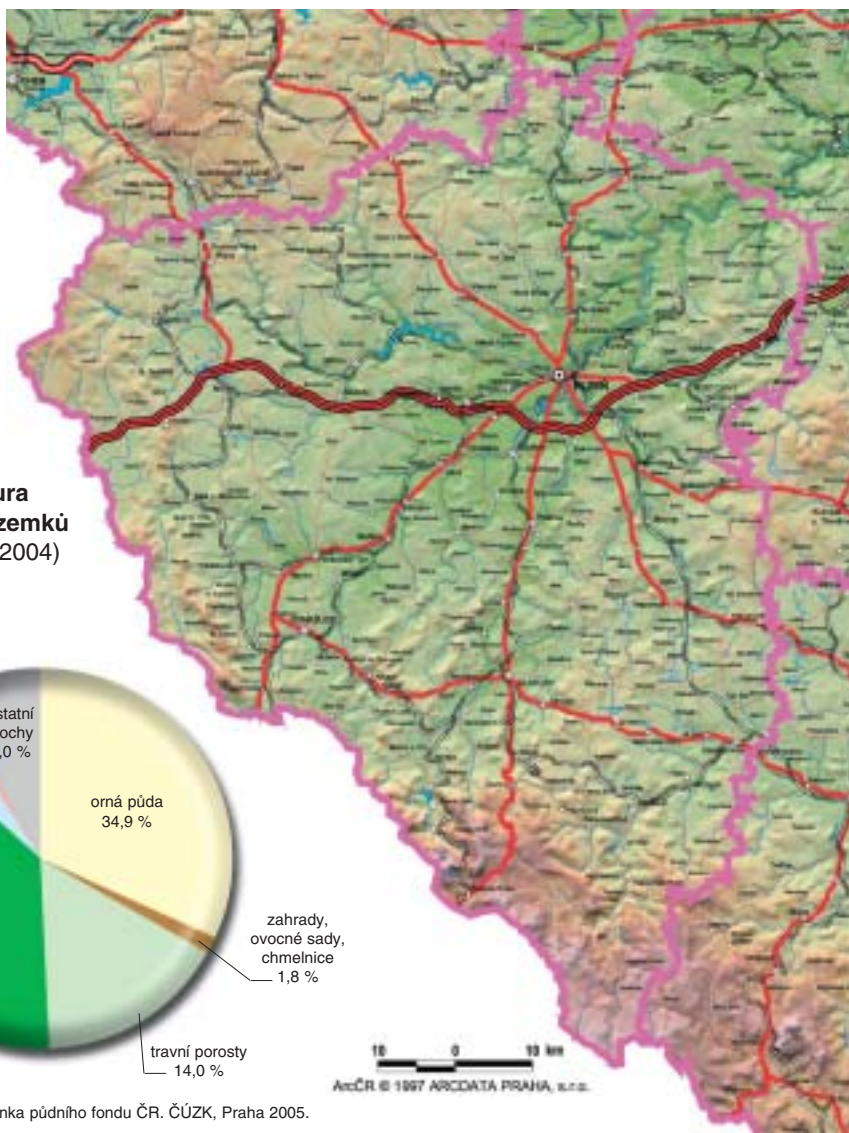
Hustota zalidnění: 72,7 obyv./km²

Počet obcí: 501, z toho 46 měst

Administrativní centrum: Plzeň

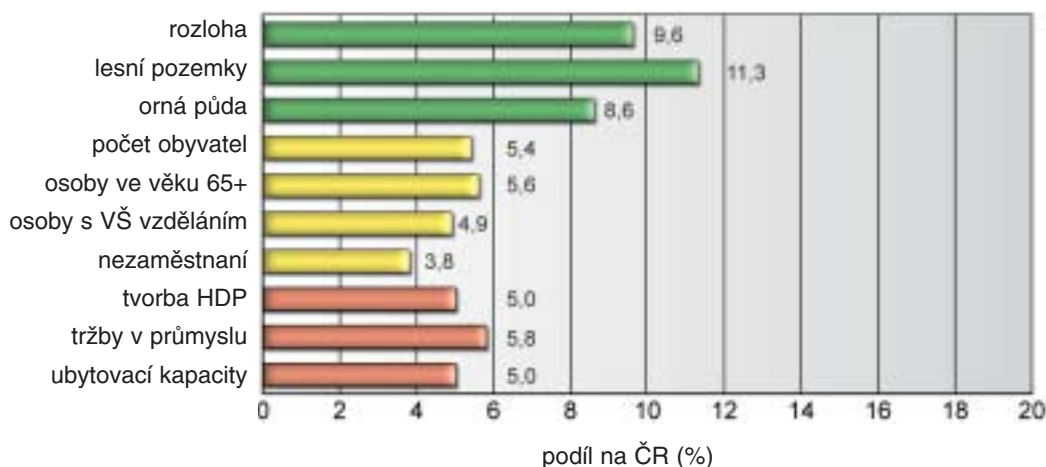
(162,6 tis. obyvatel, k 1. 1. 2005)

Další větší města: Klatovy (22,9 tis.),
Rokycany (13,8 tis.), Tachov (12,5 tis.),
Sušice (11,5 tis.), Domažlice (10,8 tis.)

Pramen: Statistická ročenka půdního fondu ČR. ČÚZK, Praha 2005.

Plzeňský kraj a jeho postavení v ČR

Poznámky:

- 1) 65+ – ve věku 65 a více let
- 2) VŠ – vysokoškolským
- 3) HDP – hrubý domácí produkt
- 4) ubytovací kapacity – lůžka v hromadných ubytovacích zařízeních cestovního ruchu

Zdroje dat: ČSÚ a ČÚZK.

PŘÍRODNÍ POMĚRY

Území Plzeňského kraje má členitý charakter. Centrální část zaujímá Plzeňská kotlina omezená na okrajích pahorkatinným až vrchovinným reliéfem Plzeňské pahorkatiny a Brd. V reliéfu Plzeňské pahorkatiny nápadně vynikají vyvýšeniny tvořené velmi odolnými horninami (buližníky), které vystupují v podobě izolovaných kamýků. Osu Plzeňské kotliny tvoří Berounka, v jejímž údolí jsou vyvinuty výrazné terasové stupně. Jižním a jihozápadním lemem kraje je Český les a Šumava. Šumava zasahuje na území kraje Železnorudskou hornatinou a Šumavskými pláněmi, které představují zbytek rozsáhlého třetihorního zarovnaného povrchu v nadmořských výškách od 900 do 1 100 m s četnými rašeliništi. Nad úroveň zarovnaného povrchu se zvedají kupovitě vrcholy včetně nejvyššího vrcholu Plzeňského kraje Velké Mokrůvky (1 370 m n. m.).

Většina území kraje náleží do povodí Berounky, která vzniká v Plzeňské kotlině soutokem dvou hlavních zdrojnic, Mže a Radbuzy. Mže pramení v Německu a na území Plzeňského kraje jsou na ní postaveny dvě přehrady: nad Tachovem Lučina a severozápadně od Plzně vodní nádrž Hracholusky. Plzeňská kotlina má vyvinutou vějířovitou říční síť a je významnou soutokovou oblastí, což se odráží ve zvýšeném riziku povodní. Ničivě byla zasažena při katastrofálních povodních v srpnu 2002. Vodohospodářsky významná je vodní nádrž Nýrsko v CHKO Šumava na Úhlavě, která slouží jako rezervoár pitné vody. Kromě ledovcových jezer je na území kraje jeden unikát, a to jezero hrazené sesuvem v povodí Střely, pojmenované podle vodního toku Mladotické jezero. Území kraje má velký přírodní potenciál nerostných surovin, které jsou významné pro rozvoj zpracovatelského průmyslu. Zejména se jedná se o zásoby žáruvzdorných a keramických jíílů, kaolínu a ložiska stavebního kamene.

Nejcennější části přírody jsou předmětem zvláštní ochrany. Na území Plzeňského kraje zasahuje svou severovýchodní částí **NP Šumava** obklopený **CHKO Šumava**. Předmětem ochrany jsou rozsáhlé lesní komplexy, rašeliniště a tvary vzniklé mrazovým zvětráváním a ledovcovou modelací. Jihozápadní část je součástí **CHKO Český les**, vyhlášené v roce

2005 na ochranu původních smíšených lesů a člověkem málo narušené krajiny na česko-německém pomezí. Nejvyšší částí je jihovýchodní část vrcholící Čerchovem (1 042 m n. m.). Pouze okrajově zasahuje na území kraje **CHKO Slavkovský les**.

OBYVATELSTVO A SÍDLA

Plzeňský kraj je krajem s druhou nejmenší hustotou zalidnění v ČR. Rozmístění jeho obyvatel je značně nerovnoměrné, téměř 30 % osob žije v Plzni, ale oproti ostatním krajům má Plzeňsko deficit větších měst (jen Klatovy a krajské město přesahují počtem obyvatel hranici 20 tisíc). K skupině malých obcí (méně než 500 obyvatel) patřilo v roce 2004 celkem 341, tj. 68,1 %, obcí, v nichž bydlelo 12,5 % obyvatel Plzeňska. Kraj po roce 1993 ztrácí obyvatelstvo díky vysokému přirozenému úbytku, který není kompenzován dostatečně vysokým migračním saldem (s výjimkou roku 2003). Nejvyšší úbytek obyvatel byl zaznamenán v samotném krajském městě Plzni. Ještě při sčítání v roce 1991 v něm žilo 173 tisíc osob, nyní o asi 10 tisíc méně.

Stárnutí populace, po roce 1993 typické pro celou ČR, postihlo Plzeňský kraj velmi silně. V roce 2004 překročil průměrný věk obyvatel kraje hranici 40 let (40,2; po Praze nejvyšší), v roce 2005 poprvé index stáří dosáhl hranice 100, tj. počet obyvatel v poproduktivním věku přesáhl počet obyvatel ve věku 0–14 let. V posledních letech se výrazně zvýšila vzdělanostní úroveň obyvatel kraje (podíl osob se středoškolským vzděláním s maturitou a vysokoškolským vzděláním se zvýšil v letech 1993–2004 z 31 % na 40,8 %, po Praze a Jihomoravském kraji nejvyšší hodnota). Příznivý vývoj je spojen zejména s rozvojem školství ve městě Plzni, především s vytvořením Západočeské univerzity.

Gotický chrám svatého Bartoloměje v centru Plzně, s nejvyšší kostelní věží v ČR. (Foto: Irena Smolová)

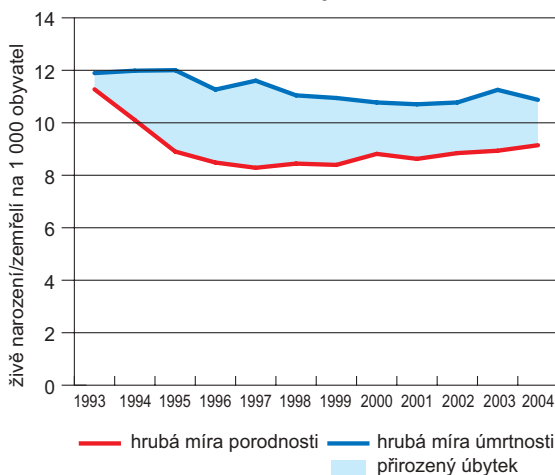
Pohyb obyvatel				
období	absolutní počet		v ‰ za rok	
	přirozená měna	saldo migrace	přirozená měna	saldo migrace
1993–1996	-4 656	2 291	-2,1	1,0
1997–2000	-5 766	2 575	-2,6	1,2
2001–2004	-4 428	3 242	-2,0	1,5
1993–2004	-14 850	8 108	-2,2	1,2

Prameny:
Demografická ročenka krajů ČR 1991–2003. Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Věková struktura obyvatel					
věková skupina	jedin.	1993		2004	
		ČR	kraj	ČR	kraj
0–14	%	19,4	18,8	14,9	14,6
15–64	%	67,6	67,9	71,0	70,8
65+	%	13,0	13,3	14,0	14,6
průměrný věk	let	36,8	37,3	39,8	40,2
index stáří	–	66,8	70,5	94,0	99,9

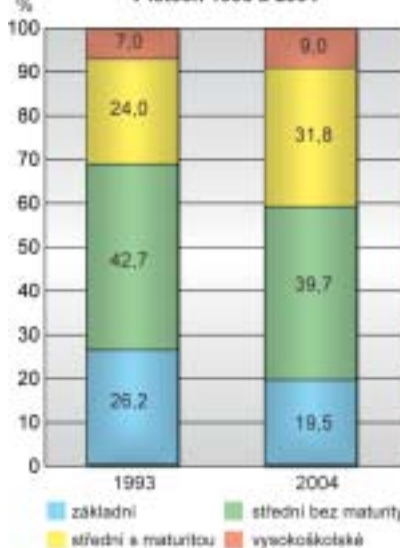
Prameny:
Demografická ročenka krajů ČR 1991–2003. Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Přirozená měna obyvatel 1993–2004

Prameny:
Demografická ročenka krajů České republiky 1991–2003.
Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR v roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Struktura obyvatel ve věku 15 a více let podle nejvyššího dosaženého stupně vzdělání v letech 1993 a 2004

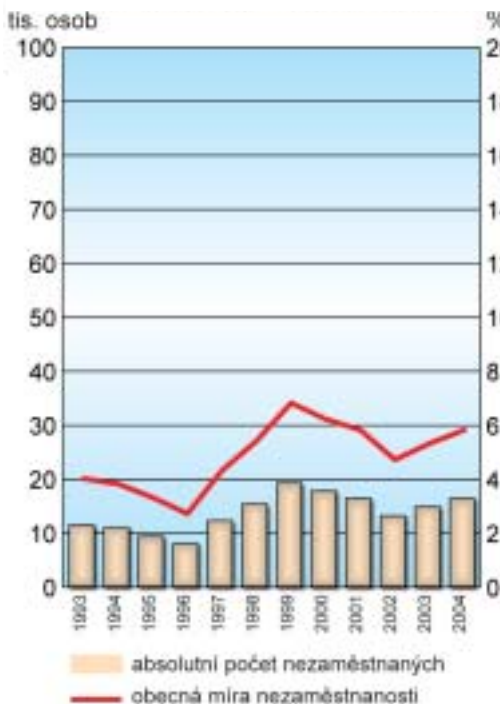
Pramen: Třetí práce v ČR za roky 1993–2004. Praha, ČSÚ 2005.

EKONOMIKA

Území kraje v minulosti disponovalo velkým přírodním potenciálem. Bohatá ložiska železných rud a ekonomicky těžitelné černé uhlí byly základem pro rozvoj plzeňského průmyslu. Dnes je významná už pouze těžba stavebních surovin, především kaolínu, na kterou navazuje výroba keramických dlaždic v Horní Bříže a Chlumčanech (společnost Lasselsberger). Ekonomika kraje byla téměř 150 let spojena s existencí největšího strojírenského podniku na území České republiky Škoda Plzeň. Ten na konci roku 1989 zaměstnával v Plzni více než 33 tisíc pracovníků. Zvolený způsob privatizace pomocí kupónů byl v případě tohoto podniku neúspěšný a vedl k vysokému zadlužení a útlumu výroby. Pokračovatelem výrobních aktivit Škody Plzeň se od roku 2000 stala firma Škoda Holding, která finančně a metodicky řídí četné dceřiné společnosti. Vedení holdingu se rozhodlo provést restrukturalizaci výroby vedoucí ke snížení počtu oborů a zvýšení jejich konkurenceschopnosti. S městem Plzní je tradičně spojována i výroba piva. Ve městě sídlí jeho největší český producent i exportér, Plzeňský Prazdroj (nyní součást pivovarnické skupiny SABMiller).

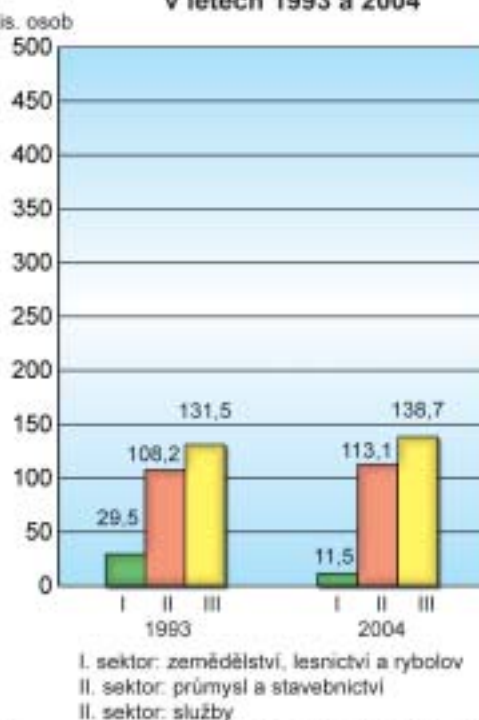
Plzeňský kraj je atraktivní pro zahraniční investory (výhodná geografická poloha, kvalifikovaná pracovní síla, rozvinutá vědecko-výzkumná základna v technických oborech). Nejvíce přímých zahraničních investic směřuje do elektrotechnického průmyslu. Dominují jim japonský závod Panasonic AVC Networks Czech na výrobu televizorů a dále firmy Yazaki Wiring Technologies Czech a Alcoa Fujikura Czech vyrábějící elektrokabeláž pro automobilový průmysl.

Nezaměstnanost v letech 1993–2004

Pramen: Trh práce v ČR za roky 1993–2004. ČSÚ, Praha 2005.

Struktura zaměstnanosti podle základních sektorů ekonomiky v letech 1993 a 2004

Pramen: Trh práce v ČR za roky 1993–2004. ČSÚ, Praha 2005.

Zaměstnavatelé s největším počtem pracovníků v Plzeňském kraji (v civilním sektoru k 31. 12. 2003)

zaměstnavatel	odvětví činnosti	p.p. (tis.)
České dráhy	Železniční doprava	5,0
Fakultní nemocnice, Plzeň	Zdravotní péče	3,7
Česká pošta	Činnosti státní pošty	2,6
Lasselsberger, Plzeň	Výroba staveb. hmot a keram. výrobků	2,3
Panasonic AVC Networks Czech, Plzeň	Výroba televizních přijímačů	1,7
Yazaki Wiring Technologies Czech, Plzeň	Výroba pro automobilový průmysl	1,6
Alcoa Fujikura Czech, Stříbro	Výroba pro automobilový průmysl	1,6
Západočeská univerzita, Plzeň	Školství	1,6
Dioss Nýřany	Výroba klimatizace a kovovýroba	1,6
Plzeňské městské dopravní podniky, Plzeň	Městská a příměstská osobní doprava	1,2

p.p. (tis.) – počet pracovníků v tisících

1) Škoda Holding zaměstnával na území kraje v mateřské firmě a 18 dceřiných společnostech 6,3 tis. osob

Pramen: Databáze CRR MU v Brně, 2005.

Zahraniční investice pozitivně ovlivňují tvorbu nových pracovních míst. Na jedno volné pracovní místo připadalo na konci roku 2004 pouze 4,8 uchazeče o práci (druhá nejnižší hodnota po Praze). Zpracovatelský průmysl se podílí na krajském HDP zhruba třetinou. Po deseti letech vytvořené hrubé přidané hodnoty připadá na dopravu a spoje, dále na komerční služby (třetí nejvyšší hodnota z krajů ČR) a také na obchod.

Podíl primárního sektoru na tvorbě HDP kraje klesl již pod 5 %. Na vytvořeném HDP primárního sektoru významně participuje lesnictví, Plzeňský kraj patří mezi české kraje s nejvyšší těžbou dřeva. Ve struktuře osevních ploch zemědělských plodin má významnější postavení oproti ostatním krajům ČR řepka. Vhodné přírodní podmínky (vysoké zastoupení trvalých travních porostů) se odrážejí v nadprůměrné intenzitě chovu skotu.

ATRAKTIVITY CESTOVNÍHO RUCHU

Plzeňský kraj má na svém území velmi různorodé předpoklady pro rozvoj cestovního ruchu. Město Plzeň nabízí mnoho kulturních památek, zajímavé je i jeho historické podzemí, které svým rozsahem okolo 20 km patří k nejrozsáhlejším ve střední Evropě. K přírodním zajímavostem v Plzni patří Bolevecká rybníční soustava, z technického i krajinářského hlediska unikátní pozdně gotické dílo z 15. století. Je zde hustá síť rekreačních a turistických cest. K dalším často navštěvovaným místům patří zoologická a botanická zahrada města Plzně.

Na území kraje jsou tři městské památkové rezervace. **MPR Plzeň** byla vyhlášena v roce 1989. Její dominantou je gotický chrám sv. Bartoloměje. **MPR Horšovský Týn** na levém břehu Radbuzy chrání hrad a zámek přestavěné v polovině 14. století pražským arcibiskupem Arnoštem z Pardubic. V době renesance se společně se zámkem rozvíjelo také stejnojmenné město, jehož náměstí a přiléhající ulice zdobí renesanční a barokně upravené domy. **MPR Domažlice** chrání zachovalé historické jádro královského města. K nejstarším stavebním památkám patří jádro hradu s věží, Dolní brána s raně gotickým portálem a kostel. Každoročně v srpnu se ve městě konají Chodské slavnosti. Ke kulturním památkám kraje patří barokní zámek Manětín a klášterní konvent v Plasích, který je chráněn jako národní kulturní památka. Turisticky atraktivní jsou zříceniny gotických hradů Rabí a Rabštejn nad Střelou, renesanční zámek Horšovský Týn, vodní hrad Švihov, zámek Kozel nebo klášter v Kladru-bech. Výborné podmínky pro letní i zimní rekreaci nabízí Šumava. Statut lázeňského místa mají **Konstantinovy Lázně** zaměřené na léčbu kardiovaskulárních chorob.

Šumavské ledovcové jezero
Laka. (Foto: Pavel Mentlík)

Karlovarský kraj

Rozloha: 3 315 km²

Počet obyvatel: 304 588 (k 1. 1. 2005)

z toho

5 897 cizinců s přechodným pobytem

8 828 cizinců s trvalým pobytem

Hustota zalidnění: 91,9 obyv./km²

Počet obcí: 132, z toho 28 měst

Administrativní centrum: Karlovy Vary
(51,5 tis. obyvatel, k 1. 1. 2005)

Další větší města:

Cheb (33,5 tis.)

Sokolov (24,7 tis.)

Ostrov (17,2 tis.)

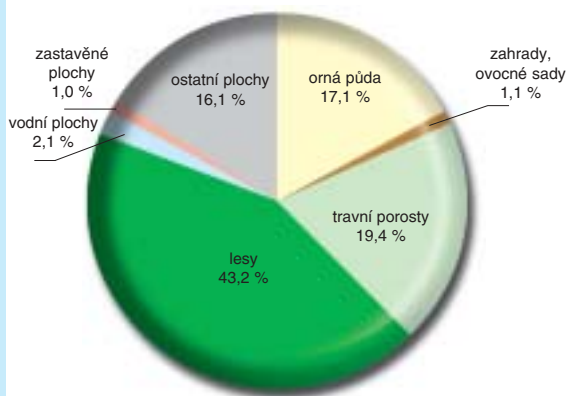
Chodov (14,4 tis.)

Mariánské Lázně (14,1 tis.)

Aš (12,8 tis.)

Struktura využití pozemků

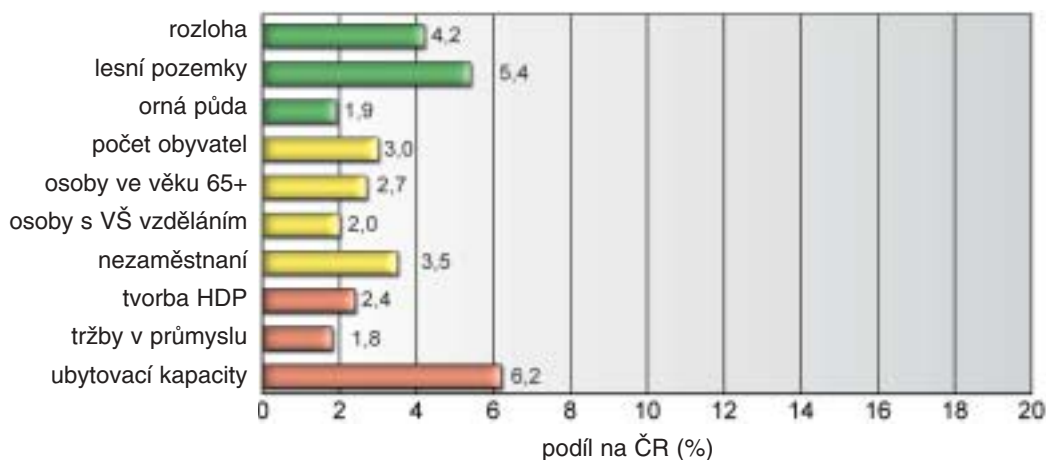
(k 31. 12. 2004)

Pramen: Statistická ročenka půdního fondu ČR. ČÚZK, Praha 2005.

Karlovarský kraj a jeho postavení v ČR

Poznámky:

- 1) 65+ – ve věku 65 a více let   2) VŠ – vysokoškolským   3) HDP – hrubý domácí produkt
4) ubytovací kapacity – lůžka v hromadných ubytovacích zařízeních cestovního ruchu

Zdroje dat: ČSÚ a ČÚZK.

PŘÍRODNÍ POMĚRY

Karlovarský kraj se rozkládá v nejzápadnější části České republiky. Osou kraje je tok Ohře, který protéká od jihozápadu k severovýchodu širokou sníženinou podkrušnohorského prolohu. Většina území náleží ke Krušnohorské soustavě. Pouze na jihozápadě zasahuje na území kraje Český les a na jihovýchodě Poberounská soustava. Současný vzhled krajiny výrazně ovlivnily třetihorní neotektonické pohyby, kdy střední část území poklesla podél krušnohorského a hlubinného litoměřického zlomu. Na zlomové linii vznikla mohutná příkopová propadlina, tzv. oherský rift, orientovaný ve směru jihozápad–severovýchod. Tektonický vývoj riftu doprovázela sopečná činnost a vznik rozsáhlého, nyní již neexistujícího podkrušnohorského jezera. Podkrušnohorské pánve (Chebská a Sokolovská) na území Karlovarského kraje oddělují pohraniční horské pásmo Krušných hor a Smrčín na severu a severozápadě od Slavkovského lesa na jihu. Ve východní části je sníženina Podkrušnohorských pánví přehrazena vulkanickým komplexem Doupovských hor. Krušné hory zasahují na území kraje svou nejvyšší jihozápadní částí včetně nejvyššího vrcholu celého pohoří – Klínovce (1244 m n. m.). Pro jejich vrcholovou část jsou typické zarovnané povrchy s rašeliníšti nad jejichž úroveň vystupují některé vrcholy. Příkladem je Božídarský Špičák (1 115 m n. m.), jehož vulkanická vrcholová část patří mezi nejvýše položené výskyty čedičů ve střední Evropě. Jih kraje vyplňuje Karlovarská vrchovina, která je jihovýchodní částí původního zarovnaného povrchu krušnohorské klenby. Pro Karlovarsko jsou typické výskyty minerálních pramenů, na něž je vázán světově proslulý trojúhelník lázeňských měst – Karlovy Vary, Mariánské Lázně a Františkovy Lázně. Slabě mineralizované vody vyvěrající na úpatí Doupovských hor se stáčí v lokalitě Korunní Kyselka.

V pestré a různorodé krajině jsou vedle rozsáhlých rašeliníšť ve vrcholových částech Krušných hor a Slavkovského lesa zastoupeny vzácné druhy xerotermních rostlin, ke kontrastům přispívají i plochy velmi vážně narušené těžbou hnědého uhlí. V oblastech s již ukončenou těžbou probíhají rekultivace. Nejcennější části krajiny Karlovarského kraje jsou zákonem chrá-

něny. Celé území Slavkovského lesa a většina Tepelské vrchoviny byly v roce 1974 vyhláše-ny **CHKO Slavkovský les**. Důvodem zřízení CHKO byl, na rozdíl od většiny ostatních, zájem na ochraně přírodního zázemí nejvýznamnějších lázní na území České republiky. Hranice CHKO byly v době jejího vzniku stanoveny kompromisem mezi návrhy orgánů ochrany přírody, zájmy těžebních společností a zájmy armády.

OBYVATELSTVO A SÍDLA

Podobně jako i jiné kraje ČR ani Karlovarský kraj se nevyhnul obdobím, během kterých počet jeho obyvatel klesal. Jednalo se o období let 1995–1996 a také 1998–2001. Od roku 2002 se řadí opět do souboru krajů populačně ziskových. Kraj se vyznačuje příznivou věkovou strukturou obyvatelstva, jenž je významně ovlivněna výměnou obyvatelstva, ke které došlo po 2. světové válce (občané německé národnosti byli vysídleni do Německa a nahradili je dosídlenci z vnitrozemí a reemigranti). Obyvatelstvo kraje je v rámci ČR nejméně národnostně homogenní – při posledním sčítání se přihlásilo 4,6 % obyvatel ke slovenské a 2,7 % k německé národnosti. Podíl dětské složky populace dosahuje 15,6 %, zatímco podíl osob v poproduktivním věku jenom 12,6 %, takže index stáří je velmi nízký (po Ústeckém kraji nejnižší v ČR). Průměrný věk obyvatel v roce 2004 činil 38,8 roku.

Karlovarský kraj má sice z českých krajů nejméně obcí, jejich průměrná rozloha je ale po Praze zdaleka největší (25,1 km², což je dvojnásobek průměrné rozlohy obce v ČR). Z celkového počtu 132 obcí patří pouze 59 do kategorie obcí s méně než 500 obyvateli, v těchto obcích bydlí 5,3 % obyvatelstva kraje. Ve městech bydlí více než čtyři pětiny obyvatel, tj. nejvíce z českých krajů (s výjimkou Prahy). Vysoký stupeň urbanizace je důsledkem specifické sídelní struktury – větší koncentrace poměrně malých měst.

Špalíček – soubor jedenácti středověkých domů na náměstí v Chebu. (Foto: Michael Manger)

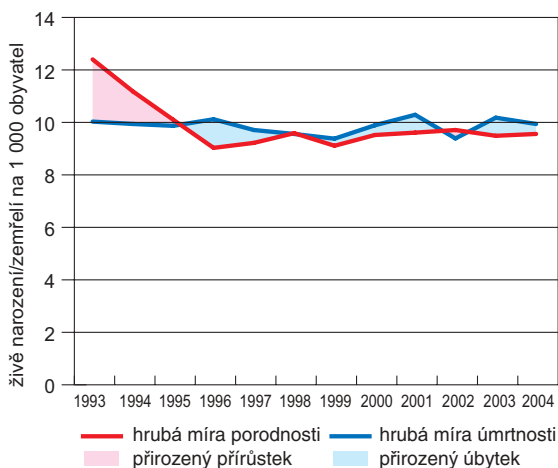
Pohyb obyvatel				
období	absolutní počet		v ‰ za rok	
	přirozená měna	saldo migrace	přirozená měna	saldo migrace
1993–1996	835	12	0,7	0,0
1997–2000	-332	-102	-0,3	-0,1
2001–2004	-434	589	-0,4	0,5
1993–2004	69	499	0,0	0,1

Prameny:
Demografická ročenka krajů ČR 1991–2003. Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Věková struktura obyvatel					
věková skupina	jedin.	1993		2004	
		ČR	kraj	ČR	kraj
0–14	%	19,4	20,1	14,9	15,6
15–64	%	67,6	69,5	71,0	71,8
65+	%	13,0	10,4	14,0	12,6
průměrný věk	let	36,8	35,4	39,8	38,8
index stáří	–	66,8	51,9	94,0	80,7

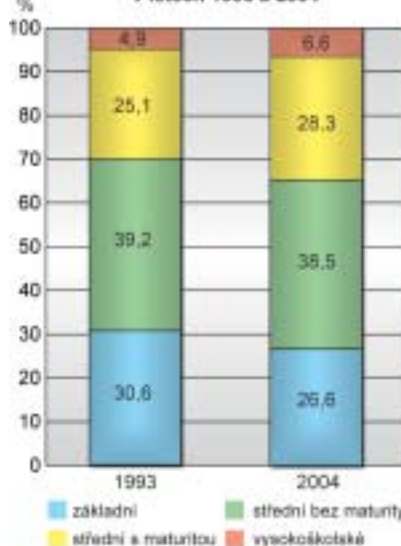
Prameny:
Demografická ročenka krajů ČR 1991–2003. Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Přirozená měna obyvatel 1993–2004

Prameny:
Demografická ročenka krajů České republiky 1991–2003.
Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR v roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Struktura obyvatel ve věku 15 a více let podle nejvyššího dosaženého stupně vzdělání v letech 1993 a 2004

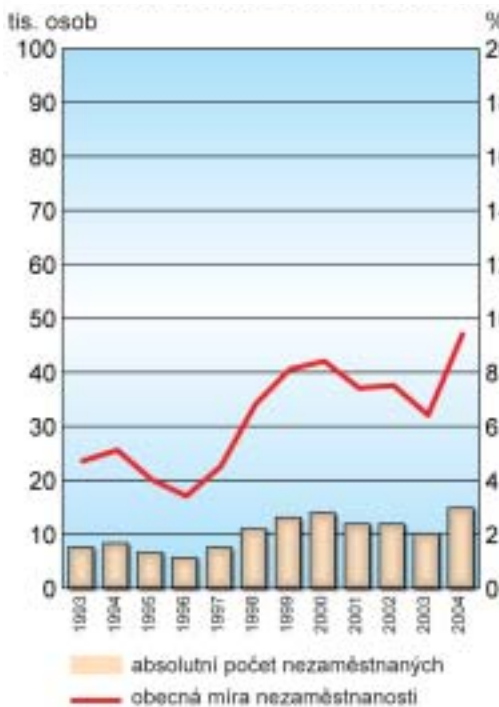
Pramen: Třetí práce v ČR za roky 1993–2004. Praha, ČSÚ 2005.

EKONOMIKA

Karlovarský kraj má specifický charakter, kterým se odlišuje výrazně od všech ostatních krajů. Kromě menší rozlohy a malého počtu obyvatel (nejméně ze všech krajů ČR) se vyznačuje vysokou lesnatostí, nejnižším stupněm zornění zemědělské půdy, nemalým a různorodým přírodním resp. nerostným bohatstvím, jako jsou přírodní a léčivé vody, zásoby hnědého uhlí, ložiska kaolínu a keramických jíílů a dnes již netěžená ložiska rud. Toto vše mělo a má zásadní vliv na formování hospodářství kraje. Po odeznění těžby nezelezných rud se hospodářství orientovalo na zpracovatelský průmysl (textilní a oděvní, chemický, keramiky a porcelánu, atd.) a těžbu hnědého uhlí a kaolínu. Velmi významné postavení v hospodářství kraje po staletí mělo a také v současnosti má lázeňství. Kapacita lázní v kraji tvoří více než 40 % ubytovacích kapacit lázeňských zařízení v celé ČR. S lázeňstvím souvisí i nejvyšší průměrná doba pobytu cizinců v kraji, a to 7,6 dne (v pořadí druhým krajem je Praha – 4,1 dne). Odvětví pohostinství a ubytování se na vytvořené hrubé přidané hodnotě v kraji podílí 4,0 %. Tak vysoká hodnota je mezi ostatními kraji bezkonkurenční.

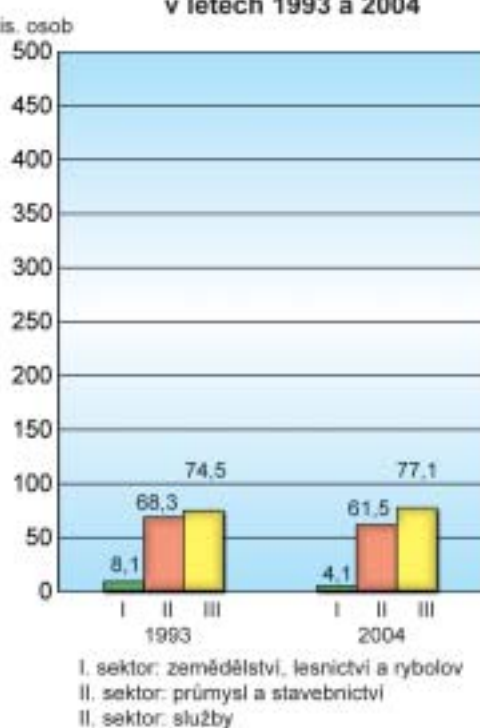
Podíl zemědělství a lesního hospodářství na HDP kraje však dosahuje pouze 2,4 %. Zemědělská půda se na celkové rozloze kraje podílí pouhými 37,6 %, což je nejméně z krajů ČR, zornění zemědělské půdy je také nejnižší (45,6 %, zatímco v celé ČR 71,6 %). Trvalé travní porosty sice zaujímají více než polovinu zemědělské půdy, ale intenzita chovu skotu na Karlovarsku nedosahuje republikové úrovně. Hrubý domácí produkt na obyvatele v kraji dosahoval v roce 2004 čtyřpětinové úrovně ČR. Nejvýznamněji se na jeho tvorbě podílel průmysl. Podíl těžby a zpracování nerostných surovin činil 6,5 % (druhá nejvyšší hodnota po Morav-

Nezaměstnanost v letech 1993–2004

Pramen: Trh práce v ČR za roky 1993–2004. ČSÚ, Praha 2005.

Struktura zaměstnanosti podle základních sektorů ekonomiky v letech 1993 a 2004

Pramen: Trh práce v ČR za roky 1993–2004. ČSÚ, Praha 2005

Zaměstnavatelé s největším počtem pracovníků v Karlovarském kraji (v civilním sektoru k 31. 12. 2003)

zaměstnavatel	odvětví činnosti	p.p. (tis.)
Sokolovská uhelná, Sokolov	Těžba hnědého uhlí	5,4
České dráhy	Železniční doprava	2,4
Witte Nejdek	Výroba automobilový průmysl	1,4
Karlovarský porcelán, Karlovy Vary	Výroba porcelánu	1,0
Česká pošta	Činnosti státní pošty	1,0
Nemocnice, Karlovy Vary	Zdravotní péče	0,9
Lázně Františkovy Lázně	Zdravotní péče	0,9
Léčebné lázně Mariánské Lázně	Zdravotní péče	0,7
Léčebné lázně Jáchymov	Zdravotní péče	0,7
Nemocnice Sokolov	Zdravotní péče	0,7

p.p. (tis.) – počet pracovníků v tisících

Pramen: Databáze CRR MU v Brně, 2005.

skoslezkém kraji), podíl zpracovatelského průmyslu 25,3 % a podíl výroby a rozvodů energií a vody 4,1 %. Největším zaměstnavatelem v kraji je společnost Sokolovská uhelná. Mezi velké průmyslové zaměstnavatele patří společnost Karlovarský porcelán, největší český výrobce užitkového porcelánu, dále společnost Witte Nejdek, výrobce dílů a příslušenství pro automobilový průmysl a také chemický podnik RSM Chemacryl v Sokolově, největší výrobce kyseliny akrylové ve střední Evropě. Kolébkou výroby hudebních nástrojů v ČR je město Kraslice, kde se začaly vyrábět smyčcové nástroje již na počátku 17. století.

ATRAKTIVITY CESTOVNÍHO RUCHU

Karlovarský kraj je po Praze druhou nejnavštěvovanější oblastí na území České republiky. Hlavním lákadlem jsou světově proslulé lázně. Největším lázeňským městem jsou **Karlovy Vary**, nejmladším městem západočeského lázeňského trojúhelníku jsou **Mariánské Lázně**. Severně od Chebu leží **Františkovy Lázně** s proslulým Františkovým pramenem. Vznik **Lázní Kynžvart** je spjat s osobností rakouského kancléře Metternicha. Statut lázeňského města má i původně hornické město **Jáchymov** založené v první polovině 16. století v místech bohatých ložisek stříbra. Rychle se rozrostlo v jedno z největších měst království, ve kterém již dvacet let po založení žilo 18 tisíc obyvatel. Impulsem k dalšímu rozvoji města se stal objev izolace radia z uranové jáchymovské rudy Marií a Pierrem Curie. V Jáchymově se dnes k léčbě nemocí především pohybového ústrojí využívají zdejší minerální a radioaktivní prameny.

Na území Karlovarského kraje jsou tři městské památkové rezervace: Františkovy Lázně, Cheb a Loket, a jedna archeologická památková rezervace Tašovice chránící mezolitické sídliště a slovanské hradiště. Městská památková rezervace Františkovy Lázně byla vyhlášena na ochranu slohově čistého lázeňského jádra nejmenšího lázeňského města západočeského trojúhelníku. Františkovy Lázně ležící v těsném sousedství státní hranice byly založeny v roce 1793 a do dnešní doby si zachovaly ráz lázeňského města z přelomu 19. a 20. století. Od roku 1981 je městskou památkovou rezervací i historické jádro **Chebu**, které prošlo na přelomu 50. a 60. let dvacátého století rozsáhlou asanací a rekonstrukcí. V minulosti ve městě působili světově proslulí architekti Kryštof Dientzenhofer, A. Leutner nebo G. B. Alliprandi. Jednou z nejcennějších staveb je Chebský hrad, za jehož kamenným opevněním je evropský unikát – vzácná dvoupatrová románskogotická kaple. Symbolem města je soubor domů Špalíček s historií sahající až do 13. století. Město **Loket** vzniklo kolem roku 1240 za vlády krále Václava I. Z předhradí stejnojmenného královského hradu s románskou rotundou na výrazném ostrohu, sevřeném meandrem Ohře. Hrad tvořil od 13. století spolu s městem jeden obranný celek. Současná podoba hradu byla dána rozsáhlou obnovou za vlády Václava IV.

Fontána ve Vřídelní kolonádě, jedno z vyústění Vřídla – nejteplejšího termálního pramene (73 °C) v Karlových Varech.

(Foto:

Stephen Eric Wood / DHD Multimedia Gallery)

Ústecký kraj

Rozloha: 5 335 km²

Počet obyvatel: 822 133 (k 1. 1. 2005)

z toho

8 931 cizinců s přechodným pobytem

10 772 cizinců s trvalým pobytem

Hustota zalidnění: 154,1 obyv./km²

Počet obcí: 354, z toho 46 měst

Administrativní centrum: Ústí nad Labem

(93,9 tis. obyvatel, k 1. 1. 2005)

Další větší města:

Most (67,8 tis.)

Děčín (51,8 tis.)

Teplice (51,2 tis.)

Chomutov (50,2 tis.)

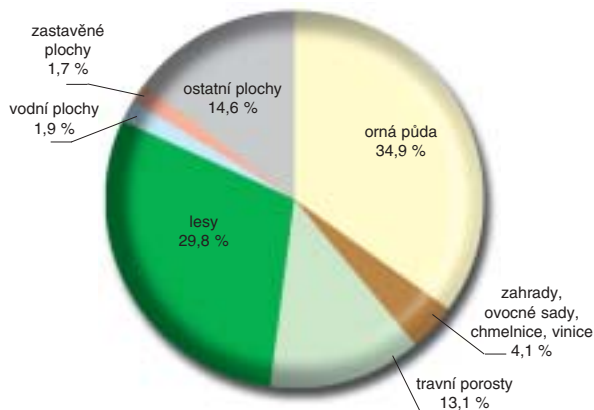
Litvínov (27,0 tis.)

Litoměřice (24,4 tis.)

Jirkov (21,2 tis.)

Struktura využití pozemků

(k 31. 12. 2004)

Pramen: Statistická ročenka půdního fondu ČR. ČÚZK, Praha 2005.

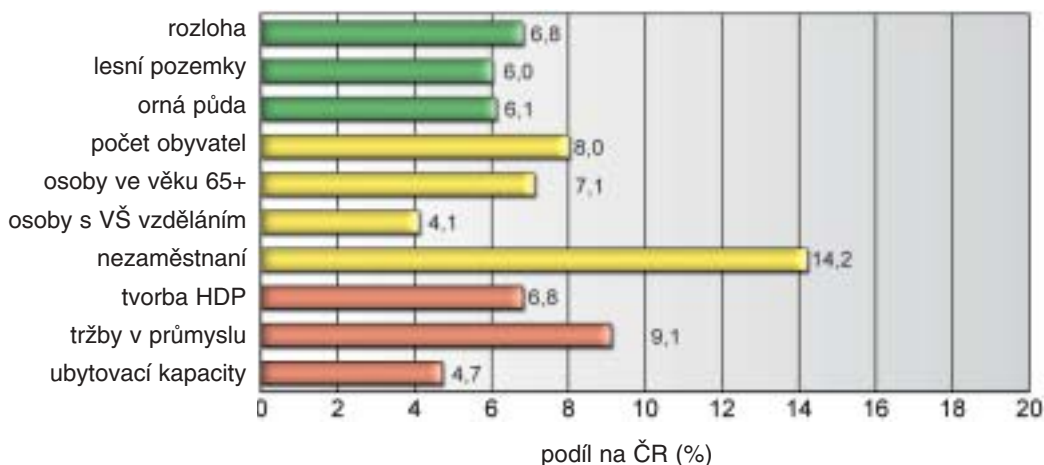
10 0 10 20 km

ArcOR © 1997 ARCDATA PRAHA, s.r.o.

Ústecký kraj a jeho postavení v ČR

Poznámky:

- 1) 65+ – ve věku 65 a více let   2) VŠ – vysokoškolským   3) HDP – hrubý domácí produkt
 4) ubytovací kapacity – lůžka v hromadných ubytovacích zařízeních cestovního ruchu

Zdroje dat: ČSÚ a ČÚZK.

PŘÍRODNÍ POMĚRY

Povrch kraje je z geografického hlediska velmi různorodý. Podél hranic s Německem je oblast uzavřena pásmem Krušných hor, Labskými pískovci a Lužickými horami. Krušné hory jsou velmi starým pohořím a díky vysokému zrudnění byly v minulosti významnou hornickou oblastí. Vodní toky stékající z okrajového zlomového svahu Krušných hor jsou zdrojem pitné i průmyslové vody pro Podkrušnohoří. Jižní část kraje tvoří rozsáhlé roviny České křídové tabule s ojedinělými výskyty neovulkanitů. Nejznámější jsou Říp (459 m n. m.) a Hazmburk (418 m n. m.). Hora Říp patří k symbolům historie českého národa – váže se k ní pověst o prarotci Čechovi. Na vrcholu Řípu také stojí románská rotunda sv. Jiří. České středohoří s nejvyšším vrcholem kraje Milešovkou (837 m n. m.) vzniklo sopečnou činností v období třetihor. Do mocných souvrství křídových sedimentů intrudovala mohutná tělesa, která pod povrchem utuhla a až následně byla díky své větší odolnosti vypreparována. Dnes tvoří výrazné krajinné dominanty. Svým východním okrajem zasahuje na území kraje i mohutný vulkán Doubovských hor. Největším vodním tokem na území kraje je řeka Labe, která vstupuje na Ústecko hlubokým kaňonovitým údolím zvaným Porta Bohemica – Brána Čech. Labe na území kraje přijímá zleva Ohře a Bílinu. Z pravé strany se do Labe vlévá na území kraje Ploučnice a Kamenice. Největší vodní plochou je Nechranická nádrž, vybudovaná na řece Ohři v 60. letech dvacátého století. Vodní dílo je součástí vodohospodářské soustavy Skalka-Jesenice-Nechranice, která zásobuje průmysl, energetiku a je zdrojem vody pro závlahy.

V severovýchodní části kraje je téměř souvislá plocha zvláště chráněných území. Nejpřísnější režim je v **NP České Švýcarsko**, který byl vyhlášen v roce 2000 na ochranu unikátního reliéfu pískovcových skalních měst. Jeho ochrannou zónou je **CHKO Labské pískovce**, na kterou navazuje **CHKO Lužické hory** a **CHKO České středohoří** s typickými neovulkanickými sukami. Svou severozápadní část zasahuje na území kraje **CHKO Kokořínsko**. V současné době se připravují podklady pro vyhlášení CHKO Střední Poohří.

OBYVATELSTVO A SÍDLA

Počet obyvatel na území Ústeckého kraje klesl v posledním intercenzálním období (1991–2001) o 4,2 tis. obyvatel, tj. o 0,5 %. Tento úbytek byl však o polovinu menší než v 80. letech. V té době byla hlavní příčinou snížení počtu obyvatelstva poměrně vysoká emigrace obyvatel z území kraje do jiných oblastí ČR, zatímco v 90. letech se rozhodující příčinou stal pokles porodnosti. Stěhováním Ústecký kraj po roce 1993 obyvatelstvo každoročně získával. Kraj vyniká v mezikrajském srovnání v počtu živě narozených. Hrubá míra porodnosti od roku 2002 překračuje hranici 10 ‰. Věková i vzdělanostní struktura obyvatelstva kraje je velmi podobná kraji Karlovarskému (převaha osob ve věku 0–14 let nad poproduktivním obyvatelstvem a nízký podíl osob s vyšším vzděláním). Podíl osob v poproduktivním věku je na Ústecku ze všech krajů ČR nejnižší (12,4 % na konci roku 2004) a průměrný věk obyvatel kraje činí 38,8 let, tedy o jeden rok méně, než činí průměrný věk obyvatel celé ČR. V mezikrajském srovnání byl Ústecký kraj v roce 2004 poslední v podílu osob s vysokoškolským vzděláním (jen 5,1 % osob starších 14 let) a podobné postavení měl i v zastoupení osob se středním vzděláním s maturitou (28,1 %). Na české poměry se kraj vyznačuje dlouhodobě vysokou rozvodovostí a také potratovostí. Některé nepříznivé demografické charakteristiky kraje mají souvislost v vyšším zastoupením romské populace.

Obyvatelstvo je významně koncentrováno v podkrušnohorské hnědouhelné pánevní oblasti. Hustota zalidnění na Lounsku a Litoměřicku je podstatně nižší. Obyvatelstvo je soustředěno v 354 obcích. Celkem 46 z nich má statut města (soustřeďují 79,3 % obyvatel kraje). Sídlní struktura dominují poměrně velká města, pět z nich má více než 50 tis. obyvatel (podobný stav je už jen v Moravskoslezském kraji). Malých obcí do 500 obyvatel je 190 a žije v nich pouze 6,2 % obyvatel. Ke koncentraci obyvatelstva do měst a vylidnění (v řadě případů i zániku) malých vesnic přispěl rozvoj průmyslu během 20. století a zejména rozsáhlá povrchová těžba uhlí.

Moderní visutý Mariánský most v Ústí nad Labem. (Foto: Daniel Neuwirth)

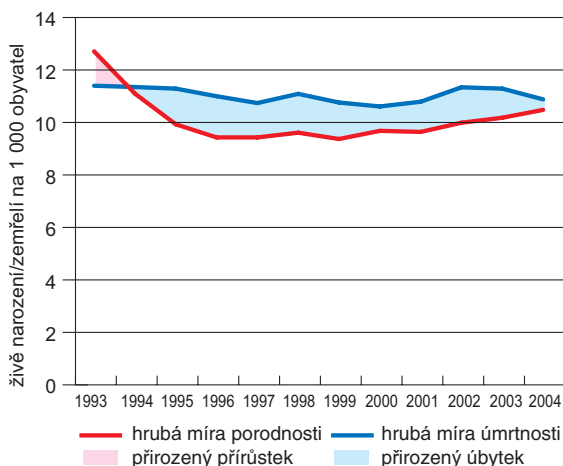
Pohyb obyvatel				
období	absolutní počet		v ‰ za rok	
	přirozená měna	saldo migrace	přirozená měna	saldo migrace
1993–1996	-1 534	1 894	-0,5	0,6
1997–2000	-4 230	5 709	-1,3	1,7
2001–2004	-3 291	5 044	-1,0	1,5
1993–2004	-9 055	12 647	-0,9	1,3

Prameny:
Demografická ročenka krajů ČR 1991–2003. Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Věková struktura obyvatel					
věková skupina	jedn.	1993		2004	
		ČR	kraj	ČR	kraj
0–14	%	19,4	20,0	14,9	15,9
15–64	%	67,6	68,4	71,0	71,7
65+	%	13,0	11,6	14,0	12,4
průměrný věk	let	36,8	35,8	39,8	38,8
index stáří	–	66,8	57,7	94,0	77,6

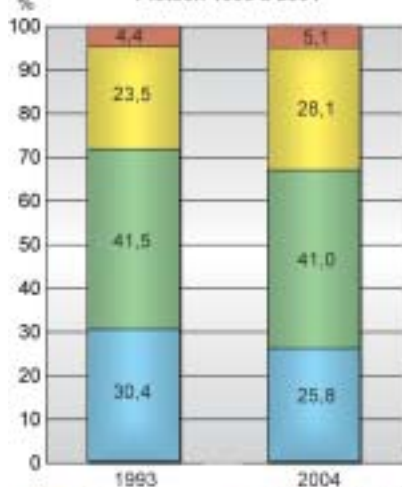
Prameny:
Demografická ročenka krajů ČR 1991–2003. Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Přirozená měna obyvatel 1993–2004

Prameny:
Demografická ročenka krajů České republiky 1991–2003.
Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR v roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Struktura obyvatel ve věku 15 a více let podle nejvyššího dosaženého stupně vzdělání v letech 1993 a 2004

Prameny: Tříd práce v ČR za roky 1993–2004. Praha, ČSÚ 2005.

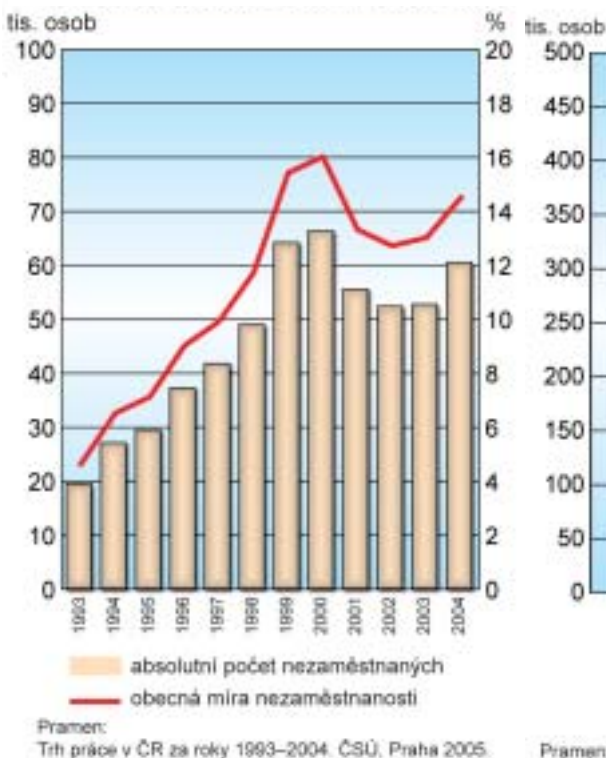
EKONOMIKA

Ústecký kraj patří mezi nejprůmyslovější oblasti nejen v ČR, ale i ve střední Evropě. Následkem více než dvousetleté industrializace, zvláště se projevující ve druhé polovině 20. století, byla vysoká zátěž krajiny a životního prostředí (koncentrace těžké chemie a dobývání uhlí). Tyto zátěže se v posledních letech podstatně zmenšily. V rozvoji ekonomiky kraje hrály nezanedbatelnou roli i historicko-společenské faktory z těsně předválečného a poválečného období – nejprve vysídlení českých obyvatel z pohraničí zabraného Německem, po obnovení československé suverenity v roce 1945 potom odsun Němců a následné doosídlování novým obyvatelstvem z vnitrozemí. Kraj má poměrně velký přírodní potenciál, kromě rozsáhlých ložisek hnědého uhlí jsou zde významná i ložiska kvalitních sklářských a slévárenských písků, kaolínu a stavebního kamene.

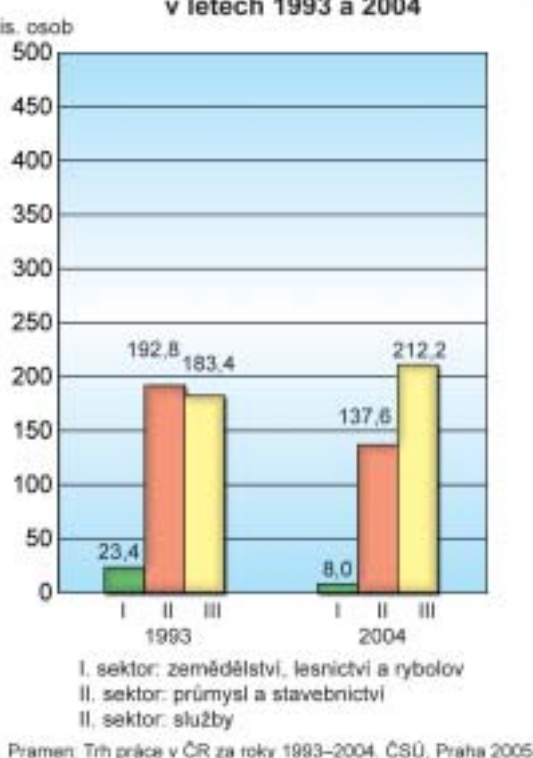
Regionální HDP na jednoho obyvatele v roce 2004 vzrostl na 84,5 % republikového průměru a dosáhl 60 % průměru EU. Za rozhodující pro tvorbu HDP kraje je možné pokládat zpracovatelský průmysl vytvářející 28,5 % celkové nově vytvořené přidané hodnoty. Ve srovnání s republikovými podíly jednotlivých průmyslových odvětví je na Ústecku více než čtyřnásobný podíl odvětví těžby a zpracování nerostných surovin (4,8 %) a více než dvojnásobný

podíl energetického průmyslu (8,9 %). Mezi největší zaměstnavatele patří dvě hnědouhelné těžební společnosti – Mostecká uhelná a Severočeské doly. Na území kraje působí nyní pouze tři podniky zpracovatelského průmyslu zaměstnávající více než jeden tisíc pracovníků. Jedná se o dva subjekty chemického průmyslu (Chemopetrol a Spolek pro chemickou a hutní výrobu v Ústí nad Labem) a největšího výrobce plochého skla v ČR (Glaverbel Czech v Teplícih). Ústecký kraj patří mezi strukturálně postižené oblasti vyznačující se vysokou nezaměstnaností. Podíl zemědělství na HDP činí v kraji pouze 1,9 %, což je méně, než celore-

Nezaměstnanost v letech 1993–2004

Struktura zaměstnanosti podle základních sektorů ekonomiky v letech 1993 a 2004

Zaměstnavatelé s největším počtem pracovníků v Ústeckém kraji (v civilním sektoru k 31. 12. 2003)

zaměstnavatel	odvětví činnosti	p.p. (tis.)
České dráhy	Železniční doprava	9,5
Mostecká uhelná společnost, Most	Těžba hnědého uhlí	4,6
Severočeské doly, Chomutov	Těžba hnědého uhlí	3,9
Česká pošta	Činnosti státní pošty	2,9
Chemopetrol, Litvínov	Výroba základních chemických látek	2,7
ČEZ	Výroba elektřiny	2,1
Masarykova nemocnice, Ústí nad Labem	Zdravotní péče	2,1
Finanční ředitelství	Veřejná správa	1,7
Nemocnice s poliklinikou, Most	Zdravotní péče	1,5
Severočeské vodovody a kanalizace, Teplice	Úprava a rozvod pitné a užitkové vody	1,3

p.p. (tis.) – počet pracovníků v tisících

Pramen: Databáze CRR MU v Brně, 2005.

publikový průměr. Intenzitou živočišné výroby patří Ústecký kraj v mezikrajském srovnání na poslední místo. Významnější postavení má rostlinná výroba. Kraj vyniká v chmelařství (58,3 % rozlohy chmelnic v ČR), rozvinuté je i ovocnářství, pěstování zeleniny a vína (rozloha vinic je však oproti jižní Moravě zanedbatelná).

ATRAKTIVITY CESTOVNÍHO RUCHU

Vzhledem k bohaté historii osídlení má Ústecký kraj velké množství historických památek. Mezi nejznámější patří románská rotunda na Řípu, gotický kostel v Mostě, barokní zámek v Duchcově, kláštery v Oseku a Doksanech a zámky Ploskovice a Libochovice. Historická jádra Litoměřic, Úštěku, Roudnice nad Labem a Terezína byly vyhlášena městskými památkovými rezervacemi. **Terezín** byl založen jako pevnostní město císařem Josefem II. v roce 1780. Jádro opevnění tvoří Velká pevnost, postavená ve tvaru osmiúhelníkové hvězdice s pětibokými bastiony. Celkový rozsah opevnění budovaného 10 let dosáhl 398 ha. Na počest Marie Terezie dostalo město název Theresienstadt. Roku 1782 byl Terezín prohlášen svobodným královským městem. V únoru 1942 bylo nařízeno zrušení města Terezína, obyvatelé se museli vystěhovat a do prázdného města přijížděly transporty Židů. Terezín se stal většinou přestupní stanicí do vyhlazovacích táborů, převážně do Osvětimi. Dočkal se poválečné obnovy, od roku 1992 je městskou památkovou rezervací a díky programu regenerace se podařilo zrekonstruovat většinu budov.

Na soutoku Labe a Ohře leží v místech, kde byl Slovy vybudován mocný, raně středověký hrad, město **Litoměřice**. Toto opevněné sídlo bylo jedno z nejvýznamnějších v Čechách. K zajímavostem města patří jeho náměstí, které rozlohou cca 1,8 ha patří k největším v Čechách a svůj tvar získalo po roce 1228 za Přemysla Otakara I., dnes tvoří jádro městské památkové rezervace. Široké veřejnosti jsou Litoměřice známy prodejní výstavou Zahrada Čech zaměřenou na pěstitelství ovoce a zeleniny. Osídlení v místě dnešního **Úštěku** je podle archeologických nálezů doloženo již v 10.–13. století. Vedly tudy staré obchodní cesty z Litoměřic do Lužice. Významnějšího postavení Úštěk získal až ve 14. století. Jádrem města byla, a do současné doby je, nejširší část ostrohu kolem dnešního kostela sv. Petra a Pavla.

Turisticky atraktivní je na území Ústeckého kraje Národní park České Švýcarsko s Pravčickou bránou, labská cesta s Portou Bohemicou, skalní útvary Tiských a Děčinských stěn. Sportovně založeným návštěvníkům Ústecký kraj nabízí moderní dostihové závodiště (hipodrom) v Mostu, autodrom nebo golfové hřiště. Krušné a Lužické hory mají dobré podmínky pro lyžování.

*Tiské stěny.
(Foto: Daniel Neuwirth)*

Liberecký kraj

Rozloha: 3 163 km²

Počet obyvatel: 427 563 (k 1. 1. 2005)

z toho

5 634 cizinců s přechodným pobytem

5 032 cizinců s trvalým pobytem

Hustota zalidnění: 135,2 obyvj./km²

Počet obcí: 215, z toho 36 měst

Administrativní centrum: Liberec

(97,4 tis. obyvatel, k 1. 1. 2005)

Další větší města:

Jablonec nad Nisou (44,6 tis.)

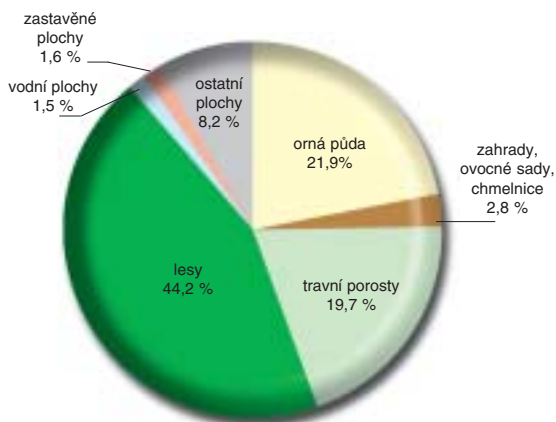
Česká Lípa (38,8 tis.)

Turnov (14,4 tis.)

Nový Bor (12,2 tis.)

Struktura využití pozemků

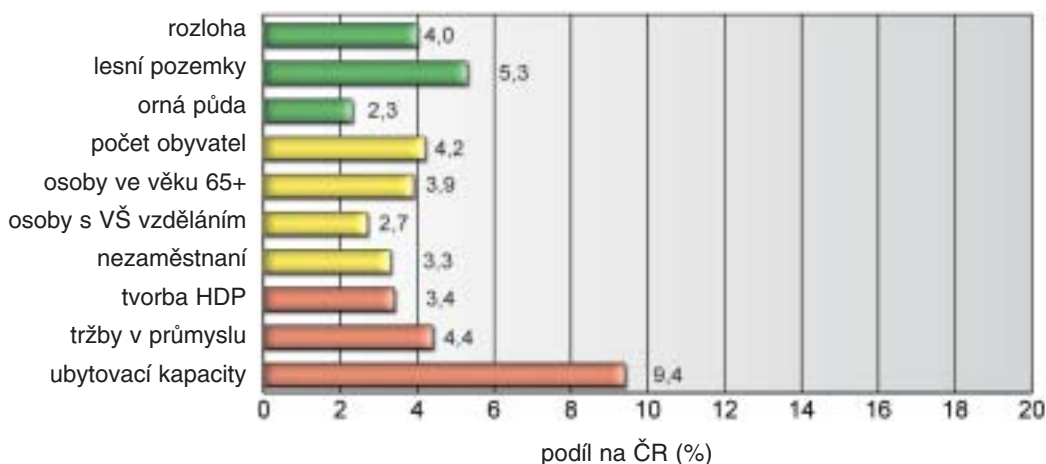
(k 31. 12. 2004)

Pramen: Statistická ročenka půdního fondu ČR. ČÚZK, Praha 2005.

Liberecký kraj a jeho postavení v ČR

Poznámky:

- 1) 65+ – ve věku 65 a více let   2) VŠ – vysokoškolským   3) HDP – hrubý domácí produkt
4) ubytovací kapacity – lůžka v hromadných ubytovacích zařízeních cestovního ruchu

Zdroje dat: ČSÚ a ČÚZK.

PŘÍRODNÍ POMĚRY

Liberecký kraj je výrazně rozdělen na jihozápadní méně členité území v povodí Ploučnice a hornatou severovýchodní část. Nejvyšším bodem kraje je 1 435 m vysoký vrchol Kotel nedaleko Harrachova na Semilsku, nejnižší bod (208 m n. m.) leží v místě, kde řeka Smědá opouští území České republiky. Nejznámějším vrcholem kraje je Ještěd, který je svými 1 012 m n. m. nejvyšším vrcholem Ještědského hřbetu. Významnými vrcholy jsou také Smrk (1 124 m n. m.) a Jizera (1 122 m n. m.) v Jizerských horách. Územím kraje prochází hlavní evropské rozvodí, které odděluje řeky odvádějící vodu do Severního a Baltského moře, a území je tak významnou pramennou oblastí. V Jizerských horách pramení Jizera, Smědá a Lužická Nisa, na svazích Ještědu Ploučnice. Na území kraje jsou četné vývěry prostých i minerálních vod (např. v Lázních Libverda). Vydatné zdroje povrchových vod v horských oblastech a podzemních vod zejména v Severočeské křídové tabuli vytvářejí z Libereckého kraje významnou a perspektivní zásobárnu pitné a užitkové vody celostátního významu. Téměř 60 % celkové rozlohy kraje zaujímají chráněné oblasti přirozené akumulace vod Jizerské hory, Krkonoše a Severočeská křída. Jedná se o výrazně nejvyšší zastoupení chráněné oblasti přirozené akumulace vod v rámci regionů v České republice. To představuje značné nároky na ochranu vod ve vztahu k hospodářskému rozvoji oblasti.

Přírodním potenciálem kraje jsou kvalitní sklářské a slévárenské písky. Již v minulosti byl kraj významný těžbou a zpracováním dekoračních a stavebních kamenů (např. liberecká žula, železnobrodské pokrývačské břidlice nebo kvalitní čediče a křemence). Donedávna měla významné postavení v surovinové základně ložiska radioaktivních surovin v okrese Česká Lípa. Těžba a zpracování uranu ve Stráži pod Ralskem znamenala v uplynulých třiceti letech velké ekonomické, sociální a také ekologické změny. V roce 1990 byla ukončena těžba hlubinná a v roce 1993 bylo rozhodnuto také o ukončení chemické těžby uranu, jejíž likvidace potrvá pravděpodobně několik desetiletí.

Skalní hradby
v Jizerských
horách.
(Foto:
Irena Smolová)

Území Libereckého kraje náleží z přírodovědeckého hlediska k vysoce významným regionům a vyznačuje se velkou pestrostí přírodních ekosystémů, vysokou koncentrací chráněných území a botanicky a zoologicky významných lokalit. V kraji se nalézá pět chráněných krajinných oblastí a do východní části zasahuje **Krkonošský národní park**, nejstarší národní park na území ČR. **CHKO České středohoří** byla vyhlášena na ochranu přírody neovulkanických suků v České tabuli, **CHKO Jizerské hory** je ukázkou zachovalých smíšených lesů (např. v národní přírodní rezervaci Jizerskohorské bučiny) a mnoha tvarů mrazového zvětrávání. **CHKO Lužické hory** s nejvyšším vrcholem Luž (793 m n. m.) je pohraničním pohořím s unikátní ledovou jeskyní Naděje. Skalní města jsou chráněna v **CHKO Český ráj** a také v **CHKO Kokořínsko**, která zasahuje na území kraje pouze okrajově.

OBYVATELSTVO A SÍDLA

Liberecký kraj je co do rozlohy nejmenším mimopražským krajem a podle počtu obyvatel je druhým nejmenším (po Karlovarském kraji). Počet obyvatel bydlících na jeho území se od počátku roku 1993 do konce roku 2004 prakticky nezměnil (celkový přírůstek byl 154 osob). Úbytek obyvatel přirozenou měnou (od roku 1994) byl v kraji nahrazen aktivním migračním saldem. Přirozený úbytek v roce 2004 byl nejmenší ze všech krajů (pouhých 37 osob) a hrubá míra přirozeného přírůstku dosáhla v tomto roce hodnoty $-0,1\%$. Hrubá míra porodnosti poprvé od roku 1994 překročila v roce 2004 hranici 10% . Pozitivně lze hodnotit úroveň kojenecské úmrtnosti, která je dlouhodobě nižší, než průměr celého státu. Průměrný věk obyvatel kraje v roce 2004 dosáhl 39,2 let, což bylo méně, než průměrný věk obyvatel v ČR. Věková skladba obyvatel je v jednotlivých oblastech kraje značně rozdílná. Zatímco na Českolipsku patří populace k nejmladším v republice, naopak na Semilsku a Turnovsku je jednou z nejstarších.

Hustota zalidnění odpovídá průměrné hodnotě celé republiky. V městech žilo na konci roku 2004 téměř 78% obyvatel (ČR $70,2\%$). Největší koncentrací obyvatelstva v kraji je liberecko-jablonecké aglomerace. Malých obcí do 500 obyvatel je 215, tj. $46,3\%$ obcí kraje, a bydlí v nich jenom $6,2\%$ obyvatel.

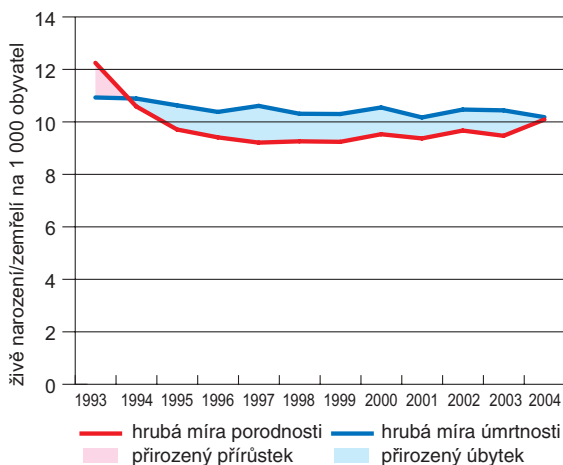
Pohyb obyvatel				
období	absolutní počet		v ‰ za rok	
	přirozená měna	saldo migrace	přirozená měna	saldo migrace
1993–1996	-367	2 090	-0,2	1,2
1997–2000	-1 941	1 934	-1,1	1,1
2001–2004	-1 135	451	-0,7	0,3
1993–2004	-3 443	4 475	-0,7	0,9

Prameny:
Demografická ročenka krajů ČR 1991–2003. Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Věková struktura obyvatel					
věková skupina	jedin.	1993		2004	
		ČR	kraj	ČR	kraj
0–14	%	19,4	20,0	14,9	15,7
15–64	%	67,6	67,7	71,0	71,4
65+	%	13,0	12,3	14,0	13,0
průměrný věk	let	36,8	36,1	39,8	39,2
index stáří	–	66,8	61,6	94,0	82,7

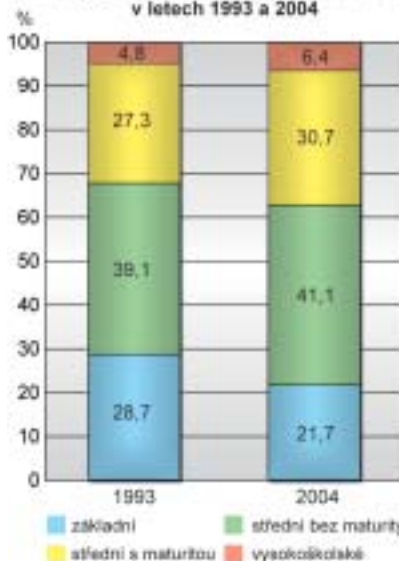
Prameny:
Demografická ročenka krajů ČR 1991–2003. Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Přirozená měna obyvatel 1993–2004

Prameny:
Demografická ročenka krajů České republiky 1991–2003.
Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR v roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Struktura obyvatel ve věku 15 a více let podle nejvyššího dosaženého stupně vzdělání v letech 1993 a 2004

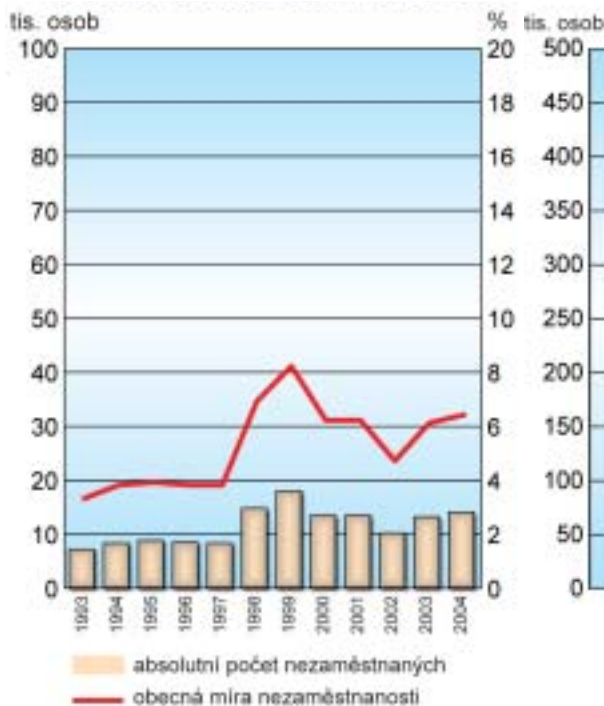
Pramen: Trh práce v ČR za roky 1993–2004. Praha, ČSÚ 2005.

EKONOMIKA

Území Libereckého kraje patřilo už v druhé polovině 19. století k nejvíce industrializovaným regionům Rakousko-Uherska. Průmyslový charakter oblasti zůstal zachován do současnosti, ale odvětvová struktura průmyslu se změnila. Poklesl zejména význam těžby a zpracování nerostných surovin. Rozhodující význam pro výši HDP kraje má zpracovatelský průmysl s podílem 38,4 %, což je vůbec nejvyšší hodnota ze všech krajů ČR. Význam zpracovatelského průmyslu je patrný i z tabulky „Top10“ největších zaměstnavatelů kraje. Mezi největší průmyslové podniky patří výrobci skla a bižuterie, zejména jablonecká Preciosa a nově v roce 2005 spojením pěti větších sklářských firem vytvořená Jablonex Group. Přímé zahraniční investice směřují ale především do automobilového průmyslu (výroba dílů a autopříslušenství). Tradiční textilní průmysl ztratil v důsledku útlumu v posledních letech svoje původní postavení a počet jeho pracovníků klesl po roce 1989 z 19,2 tis. na necelou třetinu.

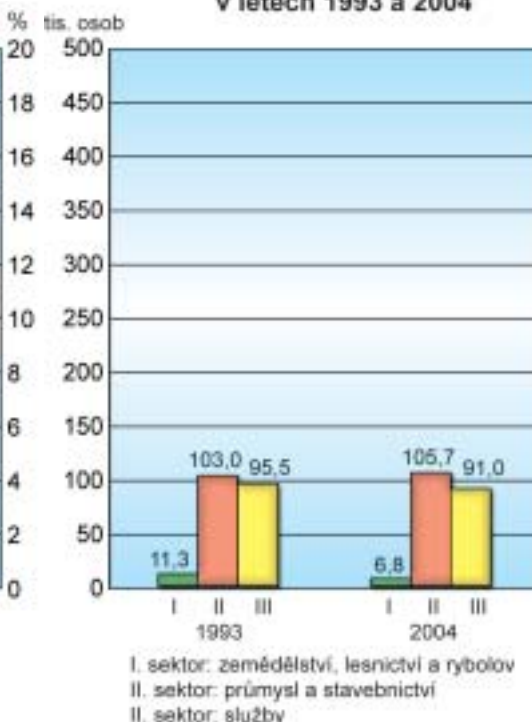
Podíl primárního sektoru na HDP již klesl na 2 %, i když na hrubé přidané hodnotě tohoto sektoru se výrazně podílí lesní hospodářství. Liberecko je na prvním místě mezi kraji podle podílu lesní půdy na celkové rozloze (44,2 %). Území kraje je významné i z hlediska cestovního ruchu. Důležitější pro ekonomiku kraje je zimní sezona.

Nezaměstnanost v letech 1993–2004

Pramen: Trh práce v ČR za roky 1993–2004. ČSÚ, Praha 2005.

Struktura zaměstnanosti podle základních sektorů ekonomiky v letech 1993 a 2004

Pramen: Trh práce v ČR za roky 1993–2004. ČSÚ, Praha 2005.

Zaměstnavatelé s největším počtem pracovníků v Libereckém kraji (v civilním sektoru k 31. 12. 2003)

zaměstnavatel	odvětví činnosti	p.p. (tis.)
Preciosa, Jablonec nad Nisou	Výroba bižuterie	4,0
České dráhy	Železniční doprava	2,6
Delphi Packard Electric ČR, Česká Lípa	Výroba pro automobilový průmysl	2,6
Krajská nemocnice, Liberec	Zdravotní péče	1,9
Crystalex, Nový Bor	Výroba skla	1,7
Česká pošta	Činnosti státní pošty	1,5
Johnson Controls automobilové součástky, Česká Lípa	Výroba příslušenství pro automobilový průmysl	1,5
Díamo, Stráž pod Ralskem	Těžba a úprava uranových rud	1,4
Železnobrodské sklo, Železný Brod ¹⁾	Výroba a zpracování skla	1,2
Ornela, Zásada ¹⁾	Sklářská výroba	1,2

Poznámka: 1) v říjnu 2005 se spojily firmy Železnobrodské sklo, Ornela, Bižuterie Česká Mincovna, Jablonec a Bohemian Jewelry pod názvem Jablonex Group Jablonec nad Nisou (3,5 tis. zaměstnanců) p.p. (tis.) – počet pracovníků v tisících

Pramen: Databáze CRR MU v Brně, 2005.

ATRAKTIVITY CESTOVNÍHO RUCHU

Liberecký kraj má bohatou kulturně historickou tradici, která se odráží ve velkém množství stavebních a historických památek i kulturních zařízení. Území kraje je rovněž vyhledávanou oblastí cestovního ruchu. Vysoká je atraktivita horských středisek v Krkonoších a Jizerských horách. Mezi nejvýznamnější patří v Krkonoších Harrachov, Rokytnice nad Jizerou nebo Vysoké nad Jizerou. Jizerské hory jsou známy především svými lyžařskými terény. Síť upravených turistických tratí, je známá jako Jizerská magistrála a celé pohoří je rekreačním zázemím Liberecké aglomerace. Mezi nejvýznamnější střediska patří Bedřichov, Josefův Důl, Desná, Hejnice a Bílý Potok. Významným střediskem zimních sportů je i Liberec se sportovním areálem na Ještědu, kde se konají závody světového poháru ve skocích na lyžích.

Na území kraje jsou veřejnosti zpřístupněny **Bozkovské dolomitové jeskyně**, nejdelší jeskynní systém v dolomitech na území ČR. V letním období jsou středisky nadregionálního významu Doksy, Máchovo jezero a Český ráj.

K historicky cenným objektům s vysokou návštěvností patří hrady a zámky Bezděz, Zákupy, Lemberk, Frýdlant, Sychrov, Hrubý Rohozec, Valdštejn a řada církevních objektů. Krajinu obohacují mnohé vodní plochy, z nichž neznámější je Máchovo jezero. Pro návštěvníky kraje se nabízí kapacita přes 50 tisíc lůžek v různých kategoriích ubytovacích zařízení. Kromě toho je na území kraje vysoká koncentrace objektů individuální rekreace (chat a chalup), a to zejména na Českolipsku a Semilsku. V Libereckém kraji jsou dvě lázeňská střediska: **Lázně Libverda** a **Lázně Kunratice**, kde se léčí choroby pohybového ústrojí, srdce, krevního oběhu a revmatismus.

Krkonošské lyžařské středisko Harrachov. (Foto: Irena Smolová)

Královéhradecký kraj

Rozloha: 4 758 km²

Počet obyvatel: 547 296 (k 1. 1. 2005)

z toho

5 513 cizinců s přechodným pobytem

4 336 cizinců s trvalým pobytem

Hustota zalidnění: 115,0 obyv./km²

Počet obcí: 448, z toho 43 měst

Administrativní centrum: Hradec Králové
(94,7 tis. obyvatel, k 1. 1. 2005)

Další větší města:

Trutnov (31,2 tis.)

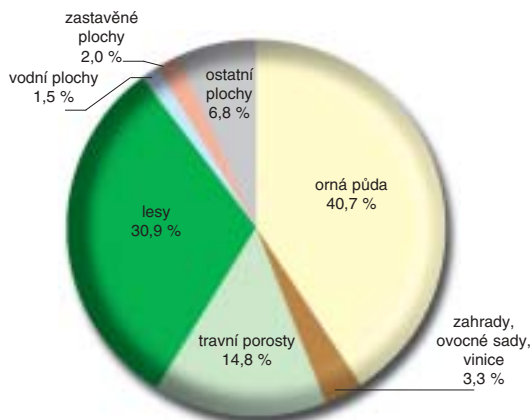
Náchod (21,2 tis.)

Jičín (16,2 tis.)

Dvůr Králové nad Labem (16,2 tis.)

Struktura využití pozemků

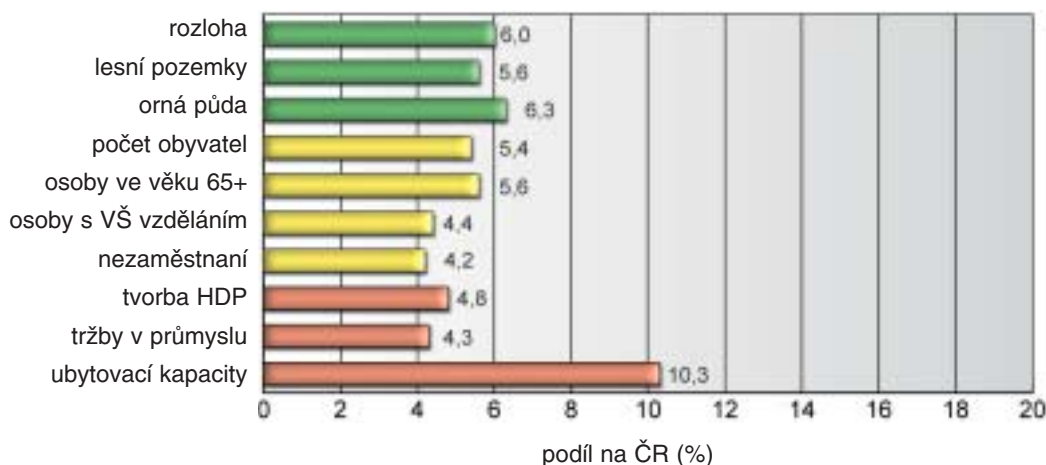
(k 31. 12. 2004)

Pramen: Statistická ročenka půdního fondu ČR. ČÚZK, Praha 2005.

Královéhradecký kraj a jeho postavení v ČR

Poznámky:

- 1) 65+ – ve věku 65 a více let   2) VŠ – vysokoškolským   3) HDP – hrubý domácí produkt
4) ubytovací kapacity – lůžka v hromadných ubytovacích zařízeních cestovního ruchu

Zdroje dat: ČSÚ a ČÚZK.

PŘÍRODNÍ POMĚRY

Povrch Královéhradeckého kraje se vyznačuje velkou vertikální členitostí. Z Polabské nížiny na jihu se zvyšuje severním směrem. Součástí kraje jsou dvě stará hercynská pohraniční pohoří Krkonoše a Orlické hory s množstvím atraktivních lokalit pro letní i zimní turistiku. V Krkonoších se nachází nejvyšší hora v České republice, Sněžka (1 602 m n. m.), a řada vrcholů převyšuje tisícimetrovou hranici. Horský masiv přehází postupně v pahorkatinu, která zasahuje hluboko na jih. Členitý reliéf je také Žacléřsku a Broumovsku, kde se nachází stará sopečná pohoří (Vraní a Javoří hory). Jižní a střední část kraje vyplňuje Česká tabule tvořená křídovými sedimenty s typickou krajinou pískovcových skalních měst. Plošně nejrozsáhlejší je Adršpašsko-teplické skalní město, hojně navštěvované jsou Prachovské skály a Český ráj.

Osou kraje je tok Labe s pramennou oblastí v Krkonoších a jeho významné přítoky Metuje, Úpa, Orlice a Cidlina. Podél toků jsou široké a úrodné říční nivy, intenzivně obhospodařované. Z důvodu regulace odtoku z horní části povodí Labe byly postaveny dvě vodní nádrže: Labská u Špindlerova Mlýna a Les Království u Dvora Králové nad Labem. Dostatek vody pro obhospodařované pozemky v Polabí zabezpečuje vodní nádrž Rozkoš na přivaděči z Úpy, která se řadí plochou více než tisíc hektarů mezi největší v ČR. Území kraje oplývá nadprůměrným bohatstvím kvalitních podzemních vod. Na území kraje zasahuje svou východní částí **NP Krkonoše**, který je nejstarším národním parkem v ČR. Mezi nejceněnější lokality patří ledovcové kary, ledovcová údolí, rašeliníště, vodopády nebo endemické druhy rostlin a živočichů. Na území kraje zasahuje **CHKO Český ráj**. Chráněna jsou zde typická pískovcová skalní města v okolí Jičína. V roce 1991 byla vyhlášena **CHKO Broumovsko**, která je ukázkou harmonické kulturní krajiny s množstvím pískovcových skalních měst a sakrálních barokních staveb. Podél hranice s Polskem leží **CHKO Orlické hory** s nejvyšším vrcholem Velká Deštná (1 115 m n. m.). Cenné jsou zde komplexy původních smíšených lesů, rašeliníště a hluboce zařezaná údolí.

OBYVATELSTVO A SÍDLA

Až na pohraniční horské oblasti je území kraje relativně rovnoměrně a hustě osídleno. Typickým rysem je velké množství středně velkých a menších sídel. Malých obcí je 285 a žije v nich 12,5 % populace kraje. Ve městech, kterých je celkem 43, má trvalé bydliště 68 % obyvatel kraje. Měst s více než 10 tisíc obyvateli je devět, ale pouze tři města překračují dvacetitísícovou hranici.

Královéhradecký kraj patří mezi kraje, ve kterých se v posledních letech (od roku 1994) pravidelně snižuje počet obyvatel. K nejvyššímu absolutnímu úbytku došlo v roce 2001, kdy kraj ztratil 1 563 osob. Na poklesu se počínaje rokem 1994 podílí záporná přirozená měna a v letech 2000 až 2002 také záporné migrační saldo. Důsledkem uvedeného pohybu obyvatelstva je jeho stárnutí. V roce 1993 dosahoval průměrný věk populace Královéhradeckého kraje 37,1 let. Za pouhých 11 let se zvýšil na 40,1 let a je třetí nejvyšší z krajů ČR (za Prahou a Plzeňským krajem). Hodnota indexu stáří obyvatelstva se blíží k hodnotě 100 (stejně zastoupení obyvatel v předproduktivním i v poproduktivním věku). Díky vysokému podílu obyvatel ve věku 65 a více let (14,7 %, po Praze druhá nejvyšší hodnota v ČR) dosahoval index stáří v kraji na konci roku 2004 již úrovně 97,5. Pozitivním zjištěním je skutečnost, že střední délka života obyvatel (naděje dožití při narození) je oproti celé ČR nadprůměrná, u mužů druhá nejvyšší z krajů ČR (73,1 let) a u žen šestá nejvyšší (78,8 let). Královéhradecký kraj patří do souboru krajů s vyšší vzdělanostní strukturou obyvatelstva. Podíl osob s úplným středoškolským a vysokoškolským vzděláním na populaci starší 14 let v roce 1993 činil v kraji 32,8 %, v roce 2004 již 39,6 %. Vyšší podíl těchto osob měly v roce 2004 pouze Praha a kraje Jihomoravský, Plzeňský a Jihočeský.

Husovo náměstí v Novém Městě nad Metují. (Foto: Irena Smolová)

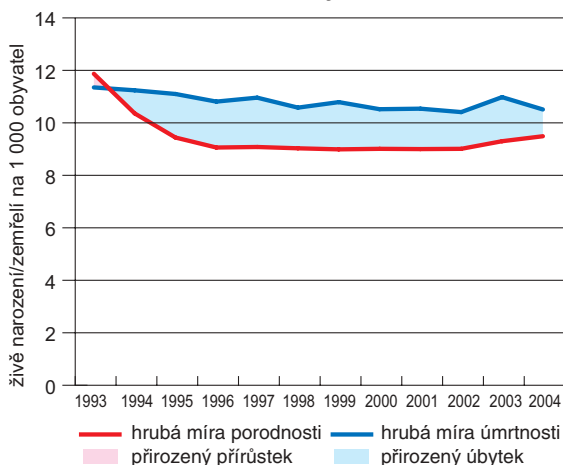
Pohyb obyvatel				
období	absolutní počet		v ‰ za rok	
	přirozená měna	saldo migrace	přirozená měna	saldo migrace
1993–1996	-2 082	1 410	-0,9	0,6
1997–2000	-3 724	1 122	-1,7	0,5
2001–2004	-3 096	-500	-1,4	-0,2
1993–2004	-8 902	2 032	-1,3	0,3

Prameny:
Demografická ročenka krajů ČR 1991–2003. Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Věková struktura obyvatel					
věková skupina	jedn.	1993		2004	
		ČR	kraj	ČR	kraj
0–14	%	19,4	19,2	14,9	15,1
15–64	%	67,6	67,2	71,0	70,1
65+	%	13,0	13,6	14,0	14,7
průměrný věk	let	36,8	37,1	39,8	40,1
index stáří	–	66,8	70,7	94,0	97,5

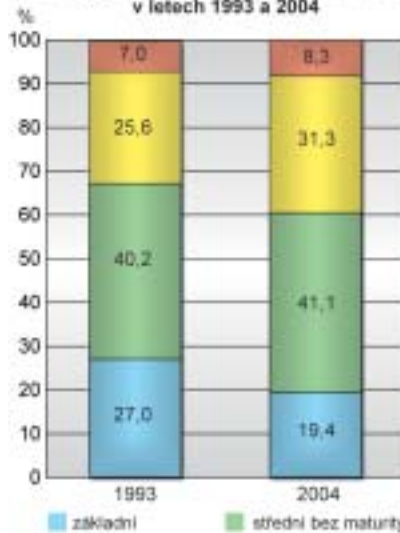
Prameny:
Demografická ročenka krajů ČR 1991–2003. Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Přirozená měna obyvatel 1993–2004

Prameny:
Demografická ročenka krajů České republiky 1991–2003. Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR v roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Struktura obyvatel ve věku 15 a více let podle nejvyššího dosaženého stupně vzdělání v letech 1993 a 2004

Prameny: Třetí práce v ČR za roky 1993–2004. Praha, ČSÚ 2005.

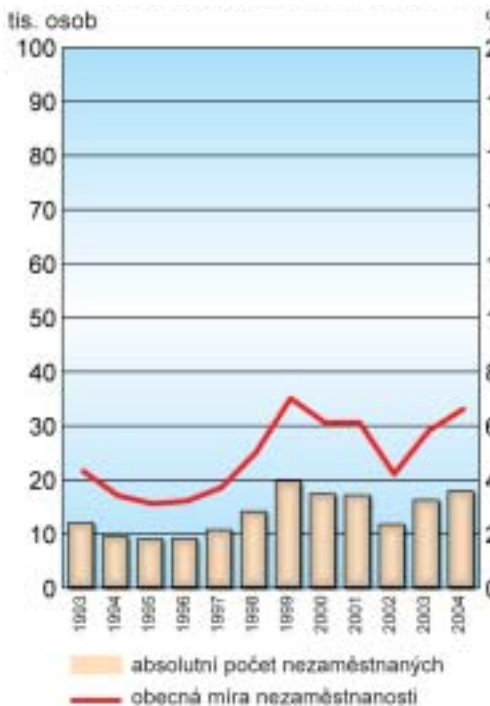
EKONOMIKA

Podíl zemědělství a lesnictví na krajském HDP, podobně jako v jiných územích ČR, klesá a nyní se pohybuje okolo 5 %. V zemědělství je o něco významnější živočišná výroba. V intenzitě chovu prasat je Královéhradecký kraj mezi kraji ČR na 4. místě a v chovu skotu na 5. místě. V roce 2005 na 100 ha zemědělské půdy připadalo v kraji 39,1 ks skotu (ČR 32,8 ks) a na 100 ha orné půdy 108,3 ks prasat (ČR 94,2 ks). Podíl obilovin na osevni ploše kraje činí zhruba 55 %, tj. o 5 procentních bodů méně než činí průměr za celou ČR. Královéhradecký kraj se řadí mezi významné producenty cukrovky (téměř 15 % celostátní produkce). Kraj vyniká i rozlohou ovocných sadů. Tyto zaujímají 1,3 % zemědělské půdy (druhý nejvyšší podíl po kraji Jihomoravském).

Na hrubé přidané hodnotě vytvořené v kraji se nejvíce podílí zpracovatelský průmysl (30,9 %). Počet zaměstnaných v tomto odvětví podle zjištění výběrového šetření pracovních sil klesl v roce 2004 na 74,6 tisíc (téměř 30 % všech zaměstnaných), nicméně stále je největším zaměstnavatelem v kraji. V žebříčku deseti největších zaměstnavatelů je vedle největšího zaměstnavatele Českých drah, dále Fakultní nemocnice a České pošty celkem sedm podniků zpracovatelského průmyslu. Nejvíce osob zaměstnává společnost Škoda Auto ve

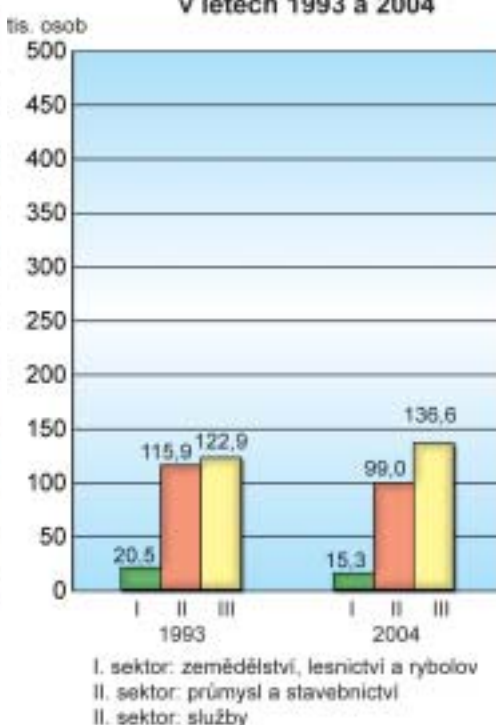
dvou pobočných závodech na území Královéhradeckého kraje (Kvasiny, Vrchlabí) a o něco méně gumárenská firma Rubena Hradec Králové, která vznikla v roce 1999 spojením do té doby dvou samostatných společností Rubena Náchod a Gumokov Hradec Králové. K významným zaměstnavatelům, i když s menším počtem pracovníků než tomu bylo na konci osmdesátých let 20. století, se nadále řadí textilní podniky opírající se o bohatou tradici. Více než tisíc pracovníků mají obě textilky se sídlem ve Dvoře Králové nad Labem (Tiba a Juta),

Nezaměstnanost v letech 1993–2004

Pramen: Trh práce v ČR za roky 1993–2004. ČSÚ, Praha 2005.

Struktura zaměstnanosti podle základních sektorů ekonomiky v letech 1993 a 2004

Pramen: Trh práce v ČR za roky 1993–2004. ČSÚ, Praha 2005.

Zaměstnavatelé s největším počtem pracovníků v Královéhradeckém kraji (v civilním sektoru k 31. 12. 2003)

zaměstnavatel	odvětví činnosti	p.p. (tis.)
České dráhy	Železniční doprava	4,3
Fakultní nemocnice, Hradec Králové	Zdravotní péče	3,9
Škoda Auto, závody Kvasiny a Vrchlabí	Výroba motorových vozidel	2,3
Rubena, Hradec Králové	Výroba pryžových výrobků	2,2
Česká pošta	Činnosti státní pošty	2,0
Veba, Broumov	Výroba bavlněných tkanin	1,5
Tiba, Dvůr Králové nad Labem	Výroba bavlněných tkanin	1,4
Juta, Dvůr Králové nad Labem	Výroba jutařských tkanin	1,4
Continental Teves Czech Republic, Jičín	Výroba pro automobilový průmysl	1,1
Mileta, Hořice	Výroba bavlněných tkanin	1,0

p.p. (tis.) – počet pracovníků v tisících

Pramen: Databáze CRR MU v Brně, 2005.

dále Veba Broumov a Mileta se sídlem v Hořicích. Královéhradecký kraj je krajem s nejmenším přílivem přímých zahraničních investic na 1 obyvatele. Tato skutečnost se projevuje v poměrně málo rozsáhlé výstavbě průmyslových podniků „na zelené louce“. Největší investicí v kraji byla dosud výstavba podniku Continental Teves Czech Republic v Jičíně, jehož výroba je zaměřena na produkci brzdových systémů pro automobily.

V terciárním sektoru v roce 2004 pracovalo 54,5 % ze všech zaměstnaných v kraji. Z jednotlivých odvětví služeb jich nejvíce pracovalo v obchodě, který je po zpracovatelském průmyslu i druhým nejvýznamnějším odvětvím podléjícím se na tvorbě HDP (10,6 %).

ATRAKTIVITY CESTOVNÍHO RUCHU

Z pohledu počtu a významu přírodních a kulturních hodnot patří Královéhradecký kraj mezi nejbohatší v České republice. Z přírodního hlediska je nejhodnotnější již zmíněný Krkonošský národní park a chráněné krajinné oblasti. Na území kraje je rovněž vysoká koncentrace maloplošných chráněných území (přírodní rezervace a přírodní památky). Kraj oplývá i velkým bohatstvím historických památek. Veřejnosti je zpřístupněno mnoho hradů a zámků. Mezi nejnavštěvovanější patří zámek v Ratibořicích (125 tisíc návštěvníků ročně) s přílehlou národní přírodní rezervací Babiččino údolí, zámek Hrádek u Nechanic, Karlova Koruna v Chlumci nad Cidlinou, zámek v Náchodě, Novém Městě nad Metují, Opočně nebo Častolovicích. Nově zpřístupněný je zámek Dětenice na Jičínsku, který si v roce 2004 prohlédlo téměř sto tisíc návštěvníků. V kraji jsou také přístupné některé hrady, například hrad Kost poblíž Sobotky nebo Potštejn mezi Vamberkem a Ústím nad Orlicí. Historická jádra řady měst byla vyhlášena městskými památkovými rezervacemi. **MPR Hradec Králové** zahrnuje hlavní náměstí s kostelem sv. Ducha, **MPR Nové Město nad Metují** renesanční náměstí se zámkem, který je v současné době v soukromém vlastnictví původních majitelů Bartoňů z Dobenína. **MPR Jičín** zahrnuje historické Valdštejnské náměstí. **MPR Josefov** je dnes administrativně součástí města Jaroměř. Pevnost vznikla na soutoku Labe, Metuje a Úpy v letech 1780–1789 jako součást soustavy opevnění na obranu před vpády pruských vojsk. Pevnost stavělo jedenáct tisíc vojáků a několik tisíc dělníků a odborníků z celé Evropy. Pevnost ale nikdy nebyla napadena a v roce 1888 byla zrušena. Městskou památkovou rezervací byla prohlášena v roce 1971. Mezi ostatními městskými památkovými rezervacemi má specifické postavení **MPR Kuks**, unikátní barokní komplex staveb a sousoší. Dominantou celého areálu je špitál (dnes zámek) s kostelem Nejsvětější trojice a hrobkou knížecí rodiny. Terasu před kostelem zdobí sochy ze sochařské dílny M. B. Brauna. Statut lázeňského místa mají v kraji **Velichovky** na Jaroměřsku, **Janské Lázně** v Krkonoších a **Lázně Bělohrad**.

*Hrad Kost u Sobotky
v romantické krajíně
Českého ráje.
(Foto: Irena Smolová)*

Pardubický kraj

Rozloha: 4 519 km²

Počet obyvatel: 505 285 (k 1. 1. 2005)

z toho

3 411 cizinců s přechodným pobytem

2 443 cizinců s trvalým pobytem

Hustota zalidnění: 111,8 obyvj./km²

Počet obcí: 452, z toho 32 měst

Administrativní centrum: Pardubice

(88,2 tis. obyvatel, k 1. 1. 2005)

Další větší města:

Chrudim (23,5 tis.)

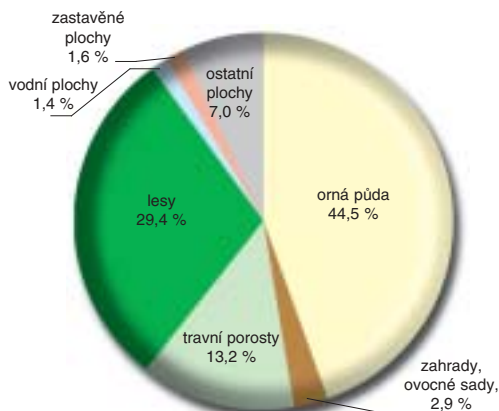
Svitavy (17,3 tis.)

Česká Třebová (16,7 tis.)

Ústí nad Orlicí (15,0 tis.)

Struktura využití pozemků

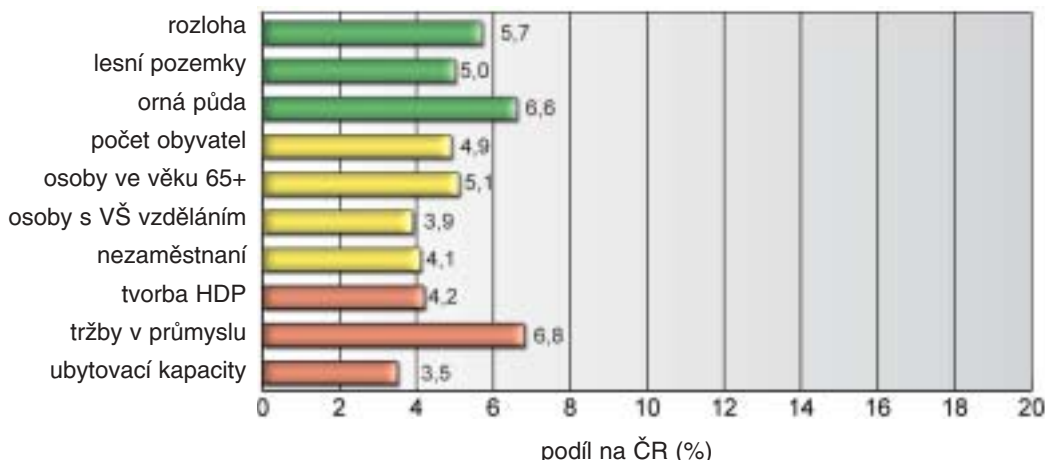
(k 31. 12. 2004)

Pramen: Statistická ročenka půdního fondu ČR. ČÚŽK, Praha 2005.

Pardubický kraj a jeho postavení v ČR

Poznámky:

- 1) 65+ – ve věku 65 a více let
- 2) VŠ – vysokoškolským
- 3) HDP – hrubý domácí produkt
- 4) ubytovací kapacity – lůžka v hromadných ubytovacích zařízeních cestovního ruchu

Zdroje dat: ČSÚ a ČÚZK.

PŘÍRODNÍ POMĚRY

Krajina Pardubického kraje zahrnuje jak úrodné Polabí, tak členitý horský reliéf okrajových pohoří. Osu území kraje tvoří tok Labe a dolní toky jeho přítoků. Lemují je široké údolní nivy a nízké terasy, které patří k nejurodnějším částem kraje. Výraznou dominantou jinak rovinného reliéfu Polabí je neovulkanický suk Kunětické hory severovýchodně od Pardubic. Směrem k okrajům se reliéf tabule zvedá a vytváří systém kuest, dobře patrný na Hřebečovském hřebetu. V pískovcových a slínovcových souvrstvích se vytvořily skalní stěny, které působením exogenních činitelů selektivně zvětrávají a vytváří často bizarní útvary. Příkladem jsou Budislavské skály s přírodní rezervací Maštale nebo přírodní památkou Pivnice. Do jižní části kraje zasahují Žďárské vrchy tvořené odolnými granitickými horninami a klínová kra Železných hor s nejvyšším vrcholem Pešava (637 m n. m.). Nejvyšší nadmořské výšky má kraj ve východní části, kterou tvoří jižní část Orlických hor a masiv Králického Sněžníku s nejvyšším vrcholem kraje. Vrcholová část Králického Sněžníku je chráněna jako národní přírodní rezervace, jsou zde unikátní krasové jevy v mramorech, zachované smíšené a bukové lesy a řada skalních útvarů. Masiv je významnou pramennou oblastí a vrchol Klepý je trojným bodem na hlavním evropském rozvodí. Jihovýchodní část kraje v povodí Svitavy a Moravské Sázavy již náleží k úmoří Černého moře. Z vodohospodářského hlediska je Pardubický kraj významnou oblastí akumulace podzemních i povrchových vod. Je pramennou oblastí a na horních tocích řek byly postaveny údolní přehrady. K největším patří Sečská přehrada na Chrudimce a Pastviny na Divoké Orlici. Zásoby podzemních vod jsou vázány na synklinální české křídové pánve (na Ústeckoorlicku a Svitavsku). V Březové nad Svitavou se nachází jedna z nejvydatnějších pramenných oblastí prostých podzemních vod u nás, která je využívána jako jeden z hlavních zdrojů pitné vody pro brněnský oblastní vodovod. Pardubicko je také významnou rybníkářskou oblastí. Největší rybníky (Bohdanečský nebo Matka) jsou napájeny vodou z Opatovického kanálu. Největšího rozkvětu dosáhlo zdejší rybníkářství za Pernštejnů. Surovinový přírodní potenciál kraje tvoří ložiska šterkopísků v nivě Orlice a Labe těžená v rozsáhlých dobývacích prostorech (např. Čeperka nebo Střeleč). Významná je těžba vápenců na severním úpatí Železných hor (Prachovice, Vápenný Podol). Zachovalá přírodní krajina je předmětem zvláštní ochrany v **CHKO Orlické hory**, **CHKO Železné hory** a **CHKO Žďárské vrchy**.

V centru Poličky se zachovalo středověké městské opevnění s vysokými hradbami a půlkruhovitými baštami. (Foto: Martin Jurek)

OBYVATELSTVO A SÍDLA

Počet obyvatel na území Pardubického kraje vzrostl naposled v roce 1993. Od té doby vykazuje, podobně jako Královéhradecký kraj, každoročně celkový úbytek obyvatelstva. Největší úbytek byl na Pardubicku zaznamenán v roce 2001, a to 1 085 osob, z toho úbytek přirozenou měnou činil 587 osob a úbytek migrací 488 osob. Zároveň byl rok 2001 rokem, kdy se na území kraje narodilo nejméně dětí (4 481, tj. 8,8 ‰), poté porodnost rostla. Podobně jako v celé ČR dochází i zde ke stárnutí populace (průměrný věk 39,6 let) a lze reálně předpokládat, že na konci roku 2005 bude mít v kraji převahu obyvatelstvo ve věku 65 a více let nad obyvatelstvem ve věku 0–14 let. Ve srovnání s republikovým průměrem mají lidé v Pardubickém kraji vyšší naději dožití při narození (u mužů jde o čtvrtou nejvyšší krajskou hodnotu). Nepříznivá demografická situace v kraji se však začíná v současnosti zlepšovat. Pozitivně lze hodnotit i přibližování vzdělanostní struktury obyvatelstva republikovému průměru. Index vzdělání (tj. počet obyvatel s úplným středním a vysokoškolským vzděláním v přepočtu na 100 obyvatel starších 24 let) byl však v roce 2004 stále nižší než činí průměr v ČR.

Pardubický kraj patří počtem obyvatel k menším krajům. Hustota zalidnění je díky okrajových horským a podhorským oblastem na východě nižší než průměrná hustota v České republice. V sídelním systému výrazně dominuje krajské město Pardubice s téměř 90 tisíci obyvateli. Dále je v kraji 8 měst s více než 10 tisíci obyvateli. Ve všech městech (32 měst) bydlí 61,2 % populace kraje (v ČR 70,2 %). V obcích s méně než 500 obyvateli (289 obcí) žije poměrně hodně obyvatel (13,8 %). Vyšší podíl na populaci kraje mají malé obce jen na Vysočině a ve Středočeském a Jihočeském kraji.

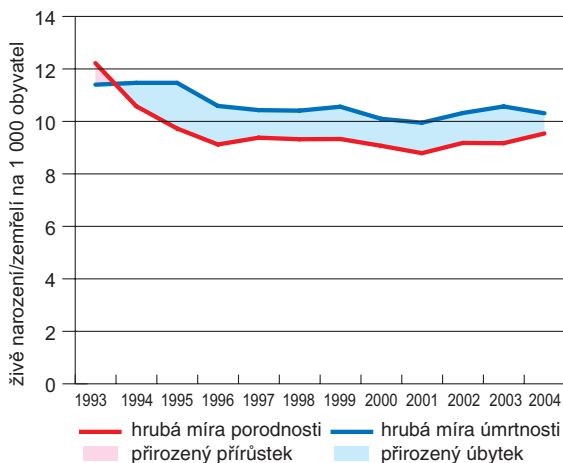
Pohyb obyvatel				
období	absolutní počet		v ‰ za rok	
	přirozená měna	saldo migrace	přirozená měna	saldo migrace
1993–1996	-1 681	1 191	-0,8	0,6
1997–2000	-2 243	1 002	-1,1	0,5
2001–2004	-2 260	-716	-1,1	-0,4
1993–2004	-6 184	1 477	-1,0	0,2

Prameny:
Demografická ročenka krajů ČR 1991–2003. Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Věková struktura obyvatel					
věková skupina	jedin.	1993		2004	
		ČR	kraj	ČR	kraj
0–14	%	19,4	20,0	14,9	15,6
15–64	%	67,6	67,1	71,0	70,0
65+	%	13,0	12,9	14,0	14,4
průměrný věk	let	36,8	36,5	39,8	39,6
index stáří	–	66,8	64,5	94,0	92,8

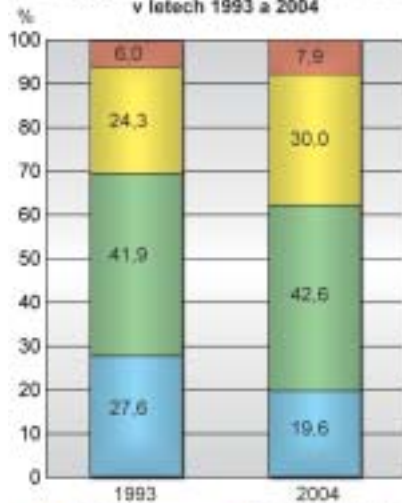
Prameny:
Demografická ročenka krajů ČR 1991–2003. Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Přirozená měna obyvatel 1993–2004

Prameny:
Demografická ročenka krajů České republiky 1991–2003. Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR v roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Struktura obyvatel ve věku 15 a více let podle nejvyššího dosaženého stupně vzdělání v letech 1993 a 2004

Pramen: Tisk práce v ČR za roky 1993–2004. Praha, ČSÚ 2005.

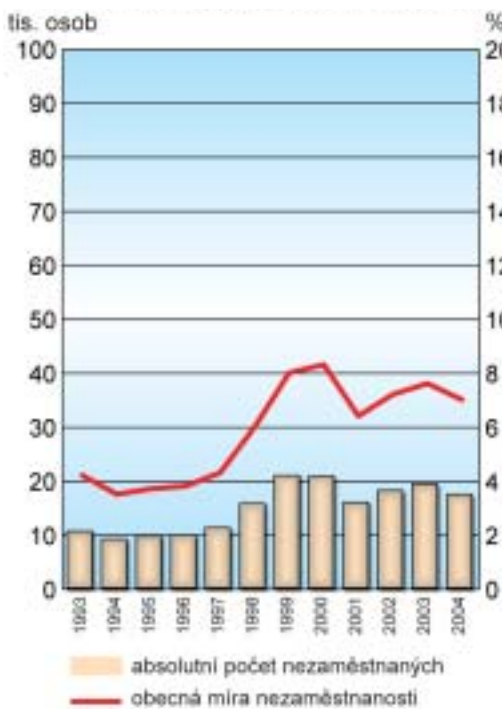
EKONOMIKA

Významnější zastoupení primárního sektoru na tvorbě regionálního HDP vychází z intenzivního zemědělství, a to díky výhodným klimatickým a půdním podmínkám v Polabí, kde se daří především rostlinné výrobě. Podíl osevní plochy obilovin na celkové osevní ploše je však nejmenší ze všech krajů ČR. Na druhé straně oproti republikovému průměru jsou v kraji větší osevní plochy olejnin, luskovin a technické cukrovky. Kraj vyniká osevními plochami léčivých rostlin (46,3 % osevních ploch v ČR) a lnu setého přadného (21,3 % ploch v ČR). S rostoucí nadmořskou výškou se zvyšuje podíl živočišné výroby. Intenzivní je především chov skotu.

Z ostatních odvětví největší podíl na vytvořené přidané hodnotě v kraji mají zpracovatelský průmysl (33,3 %), obchod (11,8 %) a doprava a spoje (10,6 %). Zpracovatelský průmysl byl v minulosti kromě strojírenské výroby orientován především na elektrotechniku a chemii. V přehledu největších zaměstnavatelů na konci roku 2003 jsou uvedeny tři společnosti se zahraniční kapítálovou účastí, které v první etapě nestavěly nové podniky na zelené louce, ale výrobu realizovaly v bývalých podnicích Tesly. Konkrétně jde o výrobce tantalových a keramických kondenzátorů a konektorů AVX v Lanškrouně, výrobce centrálních zamykacích systémů do automobilů Kiekert-CS se sídlem v Pardubicích (výrobní závod v Přelouči) a výrobce počítačů Foxconn CZ v Par-

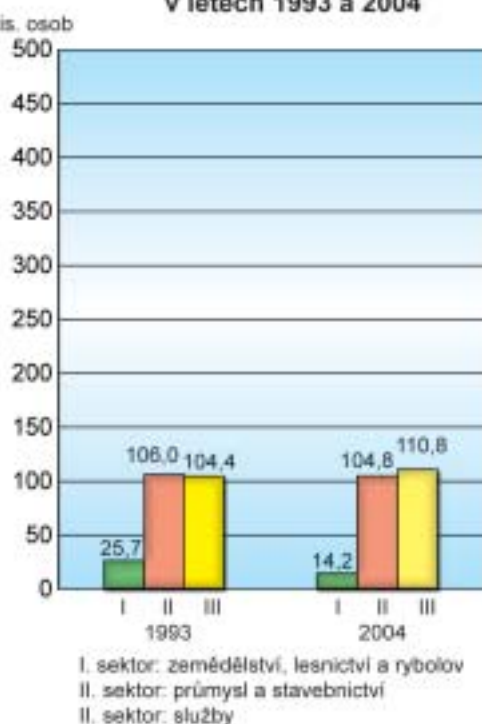
dubicích. Dceřinná společnost tchajwanské firmy Foxconn zaměstnává v současnosti v Pardubicích již více než 3 500 pracovníků. Příliv zahraničních investic byl zaznamenán i do strojírenské výroby (výrobce textilních strojů Rieter CZ v Ústí nad Orlicí a Karosa ve Vysokém Mýtě). Synthesia, v minulosti největší průmyslový zaměstnavatel v kraji, se stala součástí chemického holdingu Aliachem, do něhož patří dále Fatra Napajedla a Technoplast Chropyně. Největším zaměstnavatelem v kraji jsou České dráhy a nejvíce osob pracuje ve městě Pardubice, které je jedním z nejvýznamnějších dopravních uzlů v ČR.

Nezaměstnanost v letech 1993–2004

Pramen: Trh práce v ČR za roky 1993–2004. ČSÚ, Praha 2005.

Struktura zaměstnanosti podle základních sektorů ekonomiky v letech 1993 a 2004

Pramen: Trh práce v ČR za roky 1993–2004. ČSÚ, Praha 2005.

Zaměstnavatelé s největším počtem pracovníků v Pardubickém kraji (v civilním sektoru k 31. 12. 2003)

zaměstnavatel	odvětví činnosti	p.p. (tis.)
České dráhy	Železniční doprava	5,7
Aliachem, Pardubice	Výroba základních chemických látek	2,9
Česká pošta	Činnosti státní pošty	2,5
AVX Czech Republic, Lanškroun	Výroba elektronických součástek	2,5
Foxconn CZ, Pardubice	Výroba počítačů	2,1
Karosa, Vysoké Mýto	Výroba autobusů	1,7
Nemocnice Pardubice	Zdravotní péče	1,7
Rieter CZ, Ústí nad Orlicí	Výroba textilních strojů	1,4
OEZ, Letohrad	Výroba elektrických rozvodných a spínacích zařízení	1,2
Kiekert-CS, Pardubice	Výroba pro automobilový průmysl	1,1

p.p. (tis.) – počet pracovníků v tisících

Pramen: Databáze CRR MU v Brně, 2005.

ATRAKTIVITY CESTOVNÍHO RUCHU

Pardubický kraj má mnohé předpoklady pro rozvoj cestovního ruchu. K turisticky atraktivním oblastem patří zejména Orlické hory a jejich podhůří s lyžařským areálem Buková hora-Suchý vrch nebo oblast Králického Sněžníku. Pro letní rekreaci je nejvíce využíváno okolí Sečské přehrady a přilehlé Železné hory. Na území celého kraje se rozvíjí agroturistika, zvláště se zaměřením na tradiční chov koní. Slavnou tradici má ve Slatiňanech, kde je v místním zámku umístěno také hipologické muzeum nebo v Kladrubech nad Labem, kde se nachází Národní hřebcín. Kraj může nabídnout i řadu historických památek. Historická jádra **Litomyšle**, **Moravské Třebové** a **Pardubic** byla vyhlášena městskými památkovými rezervacemi. Zámecký areál v Litomyšli byl v roce 1999 zařazen na Seznam světového dědictví UNESCO. Lidová architektura je předmětem ochrany jako soubor lidových staveb Vysočina na Veselém Kopci a v přilehlých lokalitách Hlinecka. Turisty je vyhledávaný pozdně gotický hrad na Kunětické hoře, hrad Svojanov nebo Africké muzeum v Holicích věnované zdejšímu rodákovi cestovateli dr. Emilu Holubovi. Znáмым poutním místem je rozlehlý barokní areál kláštera Hora Matky Boží v Hedči nad městem Králíky, k němuž vede více než kilometr dlouhá alej s křížovou cestou. Svoji tradici má operní festival Smetanova Litomyšl i hudební festivaly v Poličce. Z divadelních scén je nejznámější Východočeské divadlo v Pardubicích. Poblíž Pardubic leží **Lázně Bohdaneč** specializující se na nemoci pohybového ústrojí.

Pro příznivce sportu je atraktivní areál pardubického závodiště, kde se každoročně koná Velká pardubická stepleechase. První závod se běžel v listopadu roku 1874 a průběh dostihu vzbudil mimořádný ohlas, od té doby se běžel každý rok, s výjimkou válečných let a roku 1968. V roce 2005 proběhl již 115. ročník. Dlouholetou tradici mají také motocyklové plochodrážní závody o „Zlatou přílbu České republiky“.

Orlické hory nabízejí příležitosti k letní i zimní rekreaci. (Foto: Martin Jurek)

kraj Vysočina

Rozloha: 6 790 km²

Počet obyvatel: 510 114 (k 1. 1. 2005)

z toho

4 074 cizinců s přechodným pobytem

1 807 cizinců s trvalým pobytem

Hustota zalidnění: 75,1 obyv./km²

Počet obcí: 704, z toho 33 měst

Administrativní centrum: Jihlava
(49,9 tis. obyvatel, k 1. 1. 2005)

Další větší města:

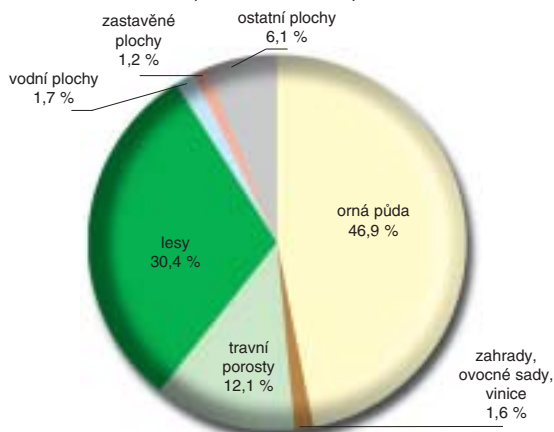
Třebíč (38,7 tis.)

Havlíčkův Brod (24,3 tis.)

Žďár nad Sázavou (24,0 tis.)

Struktura využití pozemků

(k 31. 12. 2004)

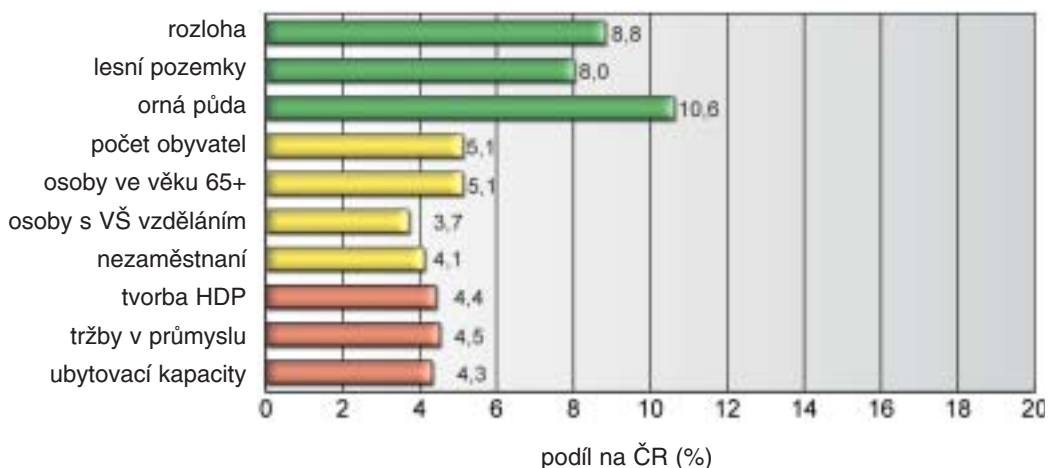

Pramen: Statistická ročenka půdního fondu ČR. ČÚZK, Praha 2005.

Kraj Vysočina a jeho postavení v ČR

Poznámky:

- 1) 65+ – ve věku 65 a více let   2) VŠ – vysokoškolským   3) HDP – hrubý domácí produkt
4) ubytovací kapacity – lůžka v hromadných ubytovacích zařízeních cestovního ruchu

Zdroje dat: ČSÚ a ČÚZK.

PŘÍRODNÍ POMĚRY

Kraj Vysočina leží v centrální části Česko-moravské soustavy, na historické hranici Čech a Moravy. Většinu území vyplňuje Českomoravská vrchovina, pro kterou je typický mírně zvlhčený spíše pahorkatinný reliéf s četnými sníženinami (brázdy, kotliny a pánve). Nejvyšší částí je na severovýchodě Hornosvratecká vrchovina s nejvyšším vrcholem Devět skal (836,3 m n. m.) a v jihozápadní části kraje Javořická vrchovina s nejvyšším vrcholem celé Českomoravské vrchoviny Javořicí (836,5 m n. m.).

Území kraje je pramennou oblastí významných českých a moravských řek, prochází jím hlavní evropské rozvodí mezi řekami Doubravou, Sázavou a Želivkou na jedné straně a Svratkou, Oslavou, Jihlavou a Moravskou Dyjí na straně druhé. Na řadě vodních toků byly postaveny údolní vodní nádrže, některé jsou významnými zdroji pitné vody z celorepublikového hlediska. Jde především o vodní nádrž Švihov na Želivce zásobující Prahu, a Vír na Svratce, ze které je dodávána pitná voda do brněnské aglomerace. Na řece Jihlavě byla zbudována vodní nádrž Dalešice s nejvyšší hrází v ČR. Kraj Vysočina oplývá rovněž velkým počtem rybníků. Největším z nich je Velké Dářko na Žďársku. Vysočina patří mezi chladnější části republiky s průměrnou roční teplotou 5–7 °C. Významným krajinným prvkem jsou rašeliniště, mezi nejvýznamnější patří lokalita Padrtiny u Velkého Dářka.

Na území kraje jsou dvě chráněné krajinné oblasti Žďárské vrchy a Železné Hory. **CHKO Žďárské vrchy** byla vyhlášena v roce 1970 na ochranu harmonicky vyvážené kulturní krajiny s velkým zastoupením přirozených ekosystémů. **CHKO Železné hory** byla vyhlášena v roce 1991 a zahrnuje kruh Železných hor rozčleněnou hlubokými kaňony vodních toků (Chrudimka, Doubrava).

OBYVATELSTVO A SÍDLA

Díky přírodním podmínkám je sídelní struktura kraje Vysočina velmi rozdrobená, tvoří ji velký počet populačně malých sídel. Sídla jsou integrována do 704 samosprávných obcí. O administrativní roztržitosti území kraje svědčí i průměrná rozloha obce (9,6 km²) a průměrná populační velikost (pouze 725 obyvatel). Obě hodnoty jsou v mezikrajském srovnání nejnižší v rámci ČR. Malých obcí majících méně než 500 osob je z celkového počtu obcí kraje Vysočina téměř 80 % a žije v nich pětina obyvatel kraje. Stupeň urbanizace je na české poměry nízký, neboť ve městech bydlí necelých 60 % obyvatelstva. V kraji Vysočina není ani jedno padesátitisícové město, počet obyvatel krajského města Jihlava klesl roce 2004 pod tuto hranici. Kromě Jihlavy do velikostní skupiny měst s 20 až 50 tisíci obyvateli patří další tři města (Třebíč, Havlíčkův Brod a Žďár nad Sázavou) a do měst s 10 až 20 tisíci obyvateli čtyři města (Pelhřimov, Velké Meziříčí, Humpolec a Nové Město na Moravě). Na druhé straně existuje na Vysočině pět měst, ve kterých počet obyvatel nedosahuje ani dva tisíce (nejmenší Habry s 1 300 obyvateli).

Vysočina patří ke krajům, ve kterých počet obyvatel v posledních letech každoročně pravidelně klesá, příčinou není pouze záporná přirozená měna, ale také pasivní migrační saldo (výjimkou byl rok 2003, kdy kraj získal stěhovaním 505 osob). Střední délka života obyvatel kraje je v rámci krajů ČR poměrně vysoká, u mužů dosahuje 72,9 let (třetí nejvyšší krajská hodnota) a žen 79,0 let (druhá nejvyšší hodnota). Věková struktura obyvatel je příznivá. Průměrný věk obyvatel v roce 2004 činil 39,3 let, což byla čtvrtá nejnižší krajská hodnota. Podíl osob ve věku 0–14 let (15,8 %) byl podstatně vyšší než podíl obyvatel v poproduktivním věku (14,3 %). Ve vzdělanostní struktuře obyvatel se Vysočina řadí mezi kraje s horší strukturou, tzn. menším zastoupením absolventů vysokých škol a středních škol s maturitou.

*Poutní kostel sv. Jana Nepomuckého
na Zelené hoře u Žďáru nad Sázavou.
(Foto: archiv)*

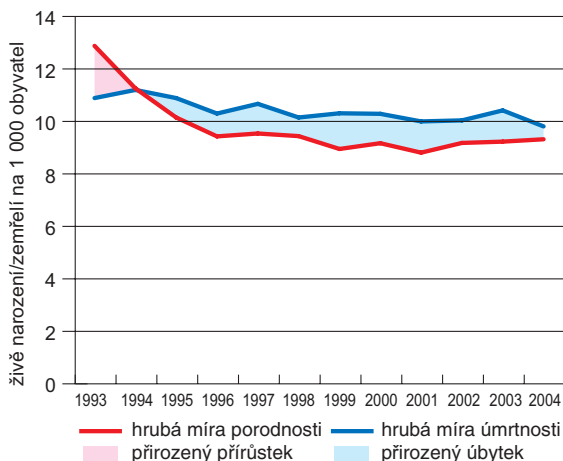
Pohyb obyvatel				
období	absolutní počet		v ‰ za rok	
	přirozená měna	saldo migrace	přirozená měna	saldo migrace
1993–1996	221	536	0,1	0,3
1997–2000	-2 224	292	-1,1	0,1
2001–2004	-1 915	-178	-0,9	-0,1
1993–2004	-3 918	650	-0,6	0,1

Prameny:
Demografická ročenka krajů ČR 1991–2003. Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Věková struktura obyvatel					
věková skupina	jedn.	1993		2004	
		ČR	kraj	ČR	kraj
0–14	%	19,4	20,7	14,9	15,8
15–64	%	67,6	66,5	71,0	70,0
65+	%	13,0	12,7	14,0	14,3
průměrný věk	let	36,8	36,1	39,8	39,3
index stáří	–	66,8	61,3	94,0	90,3

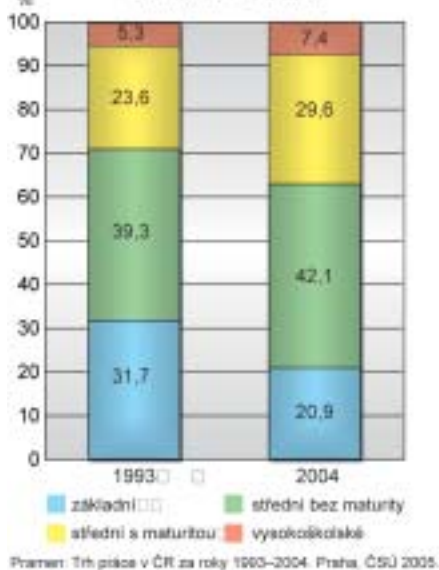
Prameny:
Demografická ročenka krajů ČR 1991–2003. Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Přirozená měna obyvatel 1993–2004

Prameny:
Demografická ročenka krajů České republiky 1991–2003.
Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR v roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Struktura obyvatel ve věku 15 a více let podle nejvyššího dosaženého stupně vzdělání v letech 1993 a 2004

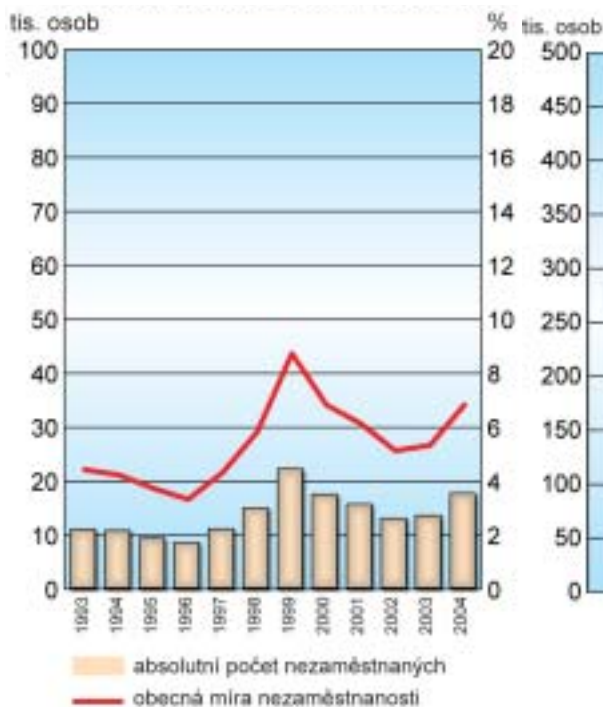
Pramen: Třikrát více v ČR za roky 1993–2004. Praha, ČSÚ 2005.

EKONOMIKA

Hospodářský vývoj území kraje byl v minulosti výrazně ovlivněn přírodními podmínkami. Středověká kolonizace i industrializace v 19. století zde proběhly později a s menší intenzitou než v nížinných oblastech. Vysočina se vždy řadila mezi chudší oblasti země, na druhou stranu ji to uchránilo před znečištěním životního prostředí a vznikem velkých území devastovaných průmyslovým rozvojem. V současnosti však patří mezi dynamicky se rozvíjející regiony. Na tvorbě hrubé přidané hodnoty se podílí nejvíce průmysl, a to téměř 41 %. Význam těžby a zpracování surovin není veliký, s výjimkou těžby stavebního kamene a uranové rudy. Předpokládá se však, že bude těžba uranu v nejbližší době ukončena. Podíl zpracovatelského průmyslu na HDP kraje roste (34,0 %), zejména díky hospodářským výsledkům největšího podniku Bosch Diesel v Jihlavě. Přímé zahraniční investice jsou na území kraje koncentrovány do měst ležících v blízkosti dálnice D1 spojující Prahu s Brnem. Kromě Jihlavy jde o Humpolec a Velké Meziříčí. Jihovýchodně od Třebíče leží jeden z nejvýznamnějších energetických zdrojů v ČR, jaderná elektrárna Dukovany.

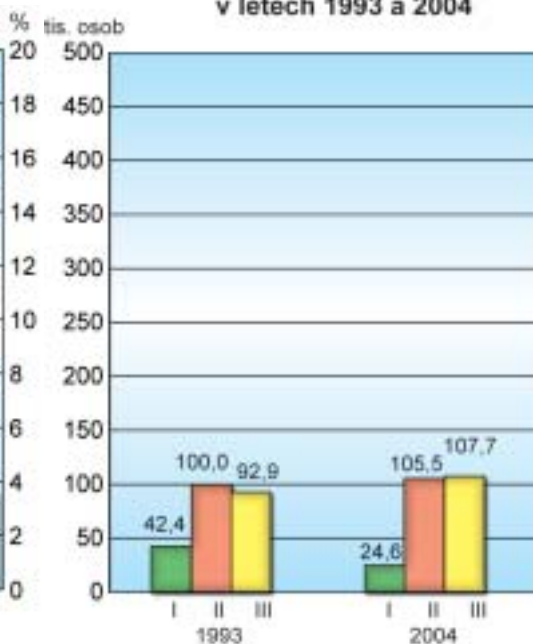
Pro Vysočinu je tradičním odvětvím zemědělství a lesnictví. Do regionálního HDP přispívá 9,6 %, což je ve srovnání s ostatními kraji neobvykle vysoký podíl. S tím souvisí i vysoká zaměstnanost v primárním sektoru (25 tisíc, tj. 10,4 %). V rostlinné výrobě vyniká kraj v pěstování brambor (34 % produkce v ČR) a v živočišné výrobě intenzitou chovu prasat. Na tento chov navazují masokombináty, z nichž největší jsou Kostecké uzeniny.

Nezaměstnanost v letech 1993–2004

Pramen: Trh práce v ČR za roky 1993–2004. ČSÚ, Praha 2005.

Struktura zaměstnanosti podle základních sektorů ekonomiky v letech 1993 a 2004

I. sektor: zemědělství, lesnictví a rybolov
II. sektor: průmysl a stavebnictví
III. sektor: služby

Pramen: Trh práce v ČR za roky 1993–2004. ČSÚ, Praha 2005.

Zaměstnavatelé s největším počtem pracovníků v kraji Vysočina

(v civilním sektoru k 31. 12. 2003)

zaměstnavatel	odvětví činnosti	p.p. (tis.)
Bosch Diesel, Jihlava	Výroba pro automobilový průmysl	4,5
ŽDAS, Žďár nad Sázavou	Těžké strojírenství	3,0
České dráhy	Železniční doprava	2,7
Motorpal, Jihlava	Výroba pro automobilový průmysl	2,0
Šklo Bohemia, Světlá nad Sázavou	Výroba křišťálového skla	1,6
Česká pošta	Činnosti státní pošty	1,5
ČEZ, Praha	Výroba elektřiny	1,5
Kostecké uzeniny, Kostelec	Výroba masných výrobků	1,3
Nemocnice Jihlava	Zdravotní péče	1,3
Pleas, Havlíčkův Brod	Výroba osobního prádla	1,2

p.p. (tis.) – počet pracovníků v tisících

Pramen: Databáze CRR MU v Brně, 2005.

ATRAKTIVITY CESTOVNÍHO RUCHU

Historie zanechala na Vysočině množství památek, z nichž tři jsou zařazeny na Seznam UNESCO. V roce 1992 byla na Seznam zapsána městská památková rezervace **Telč**, která zahrnuje historické jádro města s pozdně gotickým opevněním a branami. Na náměstí je chráněn jedinečný soubor gotických a renesančních domů s podloubími a renesančními, barokními a klasicistními štíty. Dominantou je renesanční zámek z 16. století stojící na místě původního gotického hradu, s renesanční zahradou a anglickým parkem. O dva roky později se na Seznam dostal barokní poutní kostel svatého Jana Nepomuckého na **Zelené hoře** u Žďáru nad Sázavou. V roce 2002 byla na Seznam zapsána **Třebíč** díky bazilice svatého Prokopa a významnému komplexu židovského ghetta se starou a novou synagogou ze 17. a 18. století včetně židovského hřbitova.

Historická jádra dalších tří měst jsou chráněna jako městské památkové rezervace. Jádro **Jihlavy** je obehnané zbytky hradeb o délce více jak 3 km. Pravidelný půdorys historického centra města s velkým náměstím uprostřed byl dán stavebním řádem krále Přemysla Otakara II. z roku 1270. Po rozsáhlém požáru, který zničil téměř celé město, byly domy obnoveny v renesančním duchu, následně pak prošly barokní přestavbou. Významnou historickou stavební památkou města je jihlavské podzemí. Co do rozsahu podzemního labyrintu přímo pod městskou zástavbou je po Znojmu druhým největším na území republiky. Jeho celková délka činí 25 km a zaujímá plochu 50 000 m².

Město **Pelhřimov**, které se do povědomí mnoha lidí zapsalo akcí klubu Dobrý den „Pelhřimov – město rekordů“, je často nazýváno „branou Vysočiny“. Z hlediska vývoje města mělo velký význam 19. století a to díky rozvoji průmyslu, především kartáčnického, pletařského, škrobárenského. Svůj podíl mělo i otevření železniční trati. Náměstí ze 13. století je jedním z největších v ČR a jsou na něm zastoupeny všechny stavební slohy od gotiky po funkcionalismus. Městská památková rezervace **Telč** je zároveň památkou UNESCO.

Kraj Vysočina je atraktivním z hlediska jeho celoročního turistického využití. Nabízí dobré příležitosti pro pobytovou zimní i letní turistiku a návštěvu hodnotných kulturně-historických památek. Nejlepší sněhové podmínky na Vysočině nabízejí Žďárské vrchy. Nové Město na Moravě je často dějištěm závodů světového poháru v klasickém lyžování.

Telč.
(Foto:
Irena
Smolová)

Jihomoravský kraj

Rozloha: 7 196 km²

Počet obyvatel: 1 130 240 (k 1. 1. 2005)

z toho

15 566 cizinců s přechodným pobytem

8 335 cizinců s trvalým pobytem

Hustota zalidnění: 157,1 obyv./km²

Počet obcí: 672, z toho 47 měst

Administrativní centrum: Brno

(367,7 tis. obyvatel, k 1. 1. 2005)

Další větší města:

Znojmo (35,2 tis.)

Hodonín (26,3 tis.)

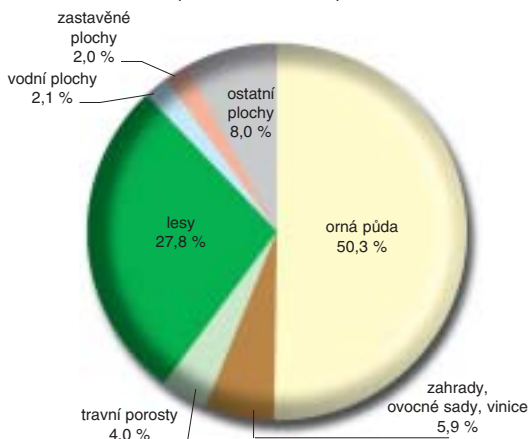
Břeclav (25,7 tis.)

Vyškov (22,3 tis.)

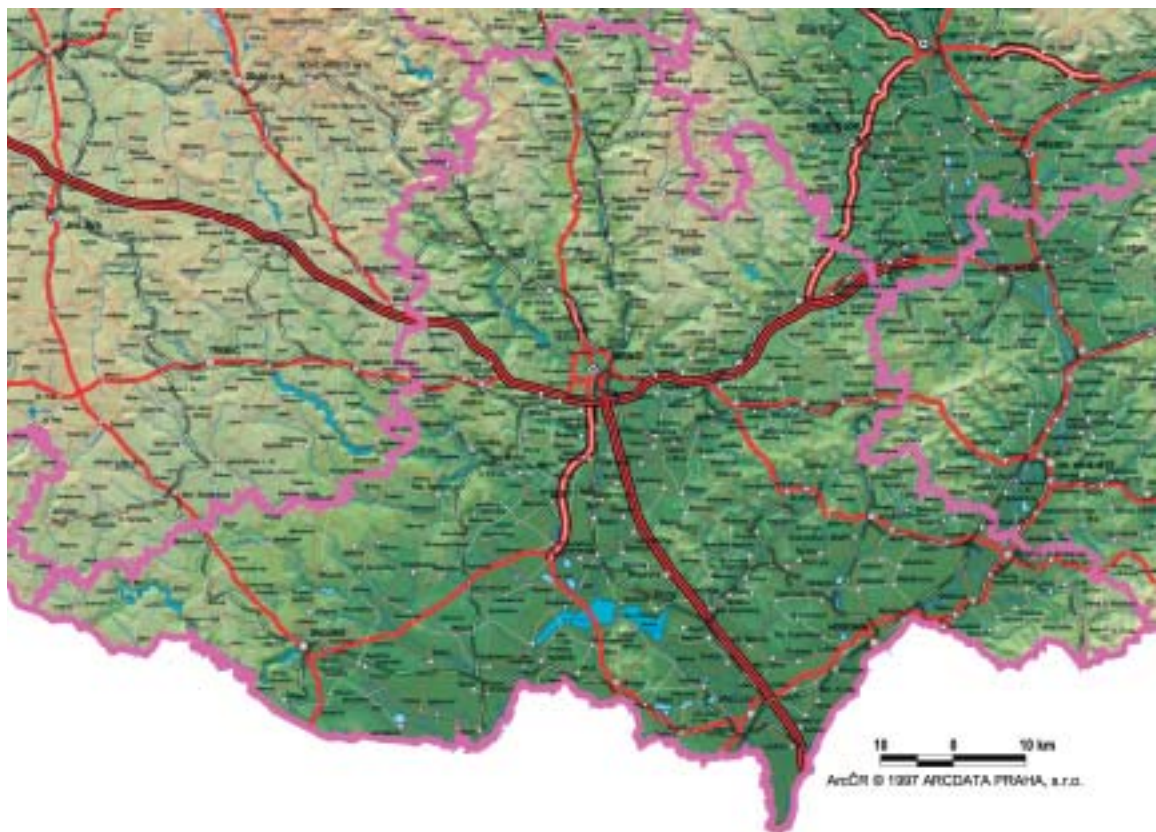
Blansko (20,3 tis.)

Struktura využití pozemků

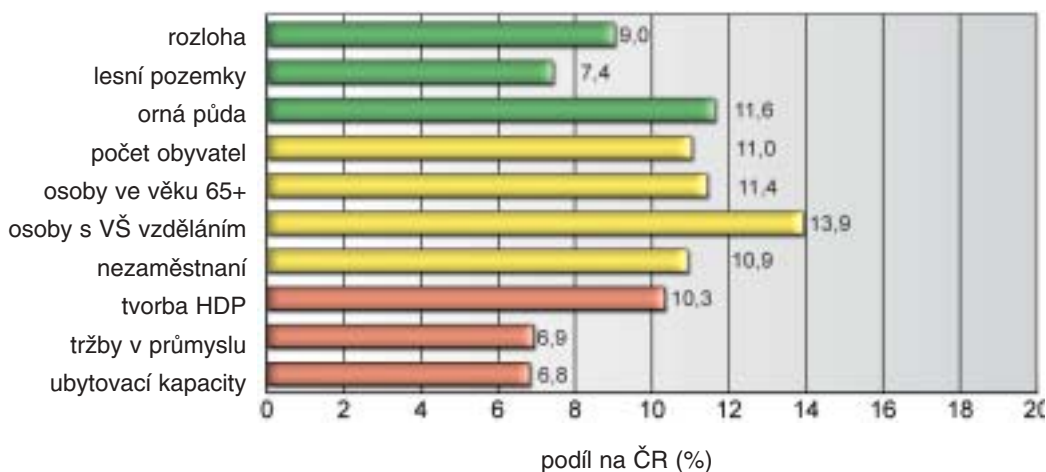
(k 31. 12. 2004)

Pramen: Statistická ročenka půdního fondu ČR. ČÚZK, Praha 2005.

Jihomoravský kraj a jeho postavení v ČR

Poznámky:

- 1) 65+ – ve věku 65 a více let   2) VŠ – vysokoškolským   3) HDP – hrubý domácí produkt
4) ubytovací kapacity – lůžka v hromadných ubytovacích zařízeních cestovního ruchu

Zdroje dat: ČSÚ a ČÚZK.

PŘÍRODNÍ POMĚRY

Pro charakter krajiny je rozhodující poloha území na rozhraní dvou základních geologických soustav: Českého masivu a Karpat. Hranicí mezi jednotkami je široký pás Vněkarpatských sníženin zahrnující Dyjskosvratecký a Dolnomoravský úval a Vyškovskou bránu. Do jihovýchodní části kraje zasahuje severní výběžek Vídeňské pánve s bohatými ložisky ropy a zemního plynu.

Úvaly patří díky příznivým klimatickým podmínkám a kvalitním půdám mezi nejúrodnější oblasti ČR. Pěstuje se zde vinná réva a teplomilné náročné plodiny. Okrajové části kraje tvoří členitý vrchovinný až horský reliéf. Unikátní krajina je chráněna v **CHKO Bílé Karpaty**, která je zároveň biosférickou rezervací UNESCO podobně jako **CHKO Pálava** chránící krasový reliéf Pavlovských vrchů.

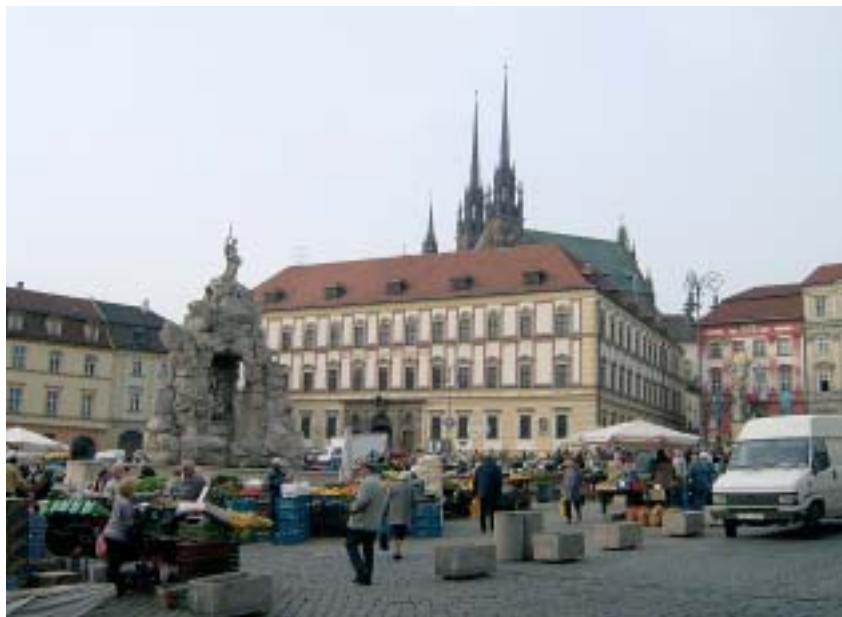
Severozápadní část kraje je tvořená horninami Českého masivu a vyznačuje se vyšší průměrnou nadmořskou výškou a chladnějším podnebím. Tvoří ji okraj Českomoravské a Drahanšské vrchoviny, jejíž součástí je Moravský kras, jedno z nejvýznamnějších krasových území ve střední Evropě. **CHKO Moravský kras** byla vyhlášena již v roce 1956 a její součástí je i nejdelší jeskynní systém v ČR, systém Amatérské jeskyně, dlouhý téměř 35 kilometrů. Pro krajinu Českomoravské vrchoviny je charakteristický mírně zvlněný reliéf s pestrou mozaikou obdělávaných polí, lesů a pastvin rozčleněný hlubokými, převážně zalesněnými údolními svahy řek Svratky, Oslavy, Jihlavy, Rokytné, Jevišovky, Dyje a jejich přítoků. Část údolí Dyje je pro svou mimořádnou přírodovědnou hodnotu chráněna jako **Národní park Podyjí**.

Celé území kraje leží v povodí Moravy. Většina území je odvodňována jejím nejvýznamnějším pravostanným přítokem, Dyjí. Na soutoku Dyje a Moravy leží nejnižší bod kraje. Krajinu částí říčních údolí změnilo vybudování přehradních nádrží. K největším patří soustava tří nádrží Nové Mlýny, Vranovská přehrada na Dyji a Brněnská přehrada na Svratce.

OBYVATELSTVO A SÍDLA

V devadesátých letech poprvé v roce 1994 převýšil počet zemřelých v Jihomoravském kraji počet narozených, ale díky vysokému aktivnímu migračnímu saldu (2 010 osob) počet obyvatel kraje ještě neklesal. Poprvé došlo k celkovému úbytku obyvatel až v roce následujícím, tj. v roce 1995. Jihomoravský kraj ztrácel obyvatelstvo až do roku 2002. Nejvyšší úbytky obyvatel byly zaznamenány v letech 2001 a 2002, kdy kraj kromě úbytku obyvatel přirozenou měnou vykazoval i úbytek obyvatel migrací. V dalších dvou letech i v první polovině roku 2005 počet obyvatel kraje narůstal. Průměrný věk obyvatel kraje se zvýšil ze 37 let v roce 1993 na 40 let v roce 2004, takže jeho postavení v rámci krajů ČR se nezměnilo (vyšší průměrný věk mají obyvatelé Prahy, Plzeňského a Královéhradeckého kraje). Na druhé straně obyvatelstvo Jihomoravského kraje vyniká vzdělaností strukturou. Podíl osob s úplným středoškolským a vysokoškolským vzděláním na populaci starší 14 let dosáhl v roce 2004 hodnoty 42,4 % (pouze Praha má vyšší podíl). Nejen vzdělanostní, ale také věková struktura obyvatel kraje je silně ovlivňována strukturou obyvatel města Brna.

V druhém největším městě ČR bydlí téměř třetina obyvatel kraje, ve všech 47 městech je to 62,8 %. Jde o jednu z nižších hodnot mezi kraji ČR. V malých obcích do 500 obyvatel (322 obcí) však také nebydlí v Jihomoravském kraji mnoho obyvatel (7,4 %). Z toho vyplývá vyšší zastoupení větších venkovských obcí. V kraji však existuje pestrá a značně různorodá sídelní struktura vyplývající z dlouhé historie osídlování území. Pro pahorkatiny jihomoravských úvalů jsou typická velká venkovská sídla, často i s několika tisíci obyvateli, ve větší vzdálenosti od sebe. Na Hodonínsku existuje dokonce 6 obcí s více než 3 tis. obyvateli bez městského statutu. V členitém terénu Českomoravské vrchoviny vznikla řada malých sídel, vzdálených zpravidla jen 2 až 3 km od sebe. Na Drahanské vrchovině, osídlené později patrně v důsledku vyšší nadmořské výšky, převládají středně velká venkovská sídla. Výrazným fenoménem se od poloviny devadesátých let 20. století stal proces suburbanizace. Ovlivňuje především zázemí Brna; obyvatelé města z nejrůznějších důvodů opouštějí centrum i sídliště a usazují se ve vilách v blízkých venkovských obcích.

*Jihomoravská metropole Brno.
(Foto: David Procházka)*

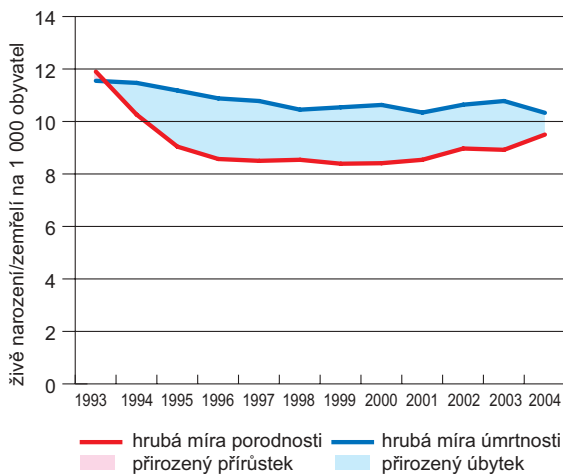
Pohyb obyvatel				
období	absolutní počet		v ‰ za rok	
	přirozená měna	saldo migrace	přirozená měna	saldo migrace
1993–1996	-6 094	5 428	-1,3	1,2
1997–2000	-9 815	5 439	-2,1	1,2
2001–2004	-6 966	2 135	-1,5	0,5
1993–2004	-22 875	13 002	-1,7	1,0

Prameny:
Demografická ročenka krajů ČR 1991–2003. Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Věková struktura obyvatel					
věková skupina	jedin.	1993		2004	
		ČR	kraj	ČR	kraj
0–14	%	19,4	19,5	14,9	14,7
15–64	%	67,6	66,8	71,0	70,7
65+	%	13,0	13,6	14,0	14,6
průměrný věk	let	36,8	37,0	39,8	40,0
index stáří	–	66,8	69,8	94,0	99,1

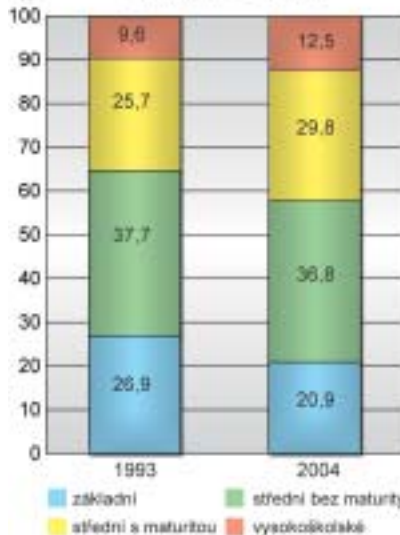
Prameny:
Demografická ročenka krajů ČR 1991–2003. Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Přirozená měna obyvatel 1993–2004

Prameny:
Demografická ročenka krajů České republiky 1991–2003.
Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR v roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Struktura obyvatel ve věku 15 a více let podle nejvyššího dosaženého stupně vzdělání v letech 1993 a 2004

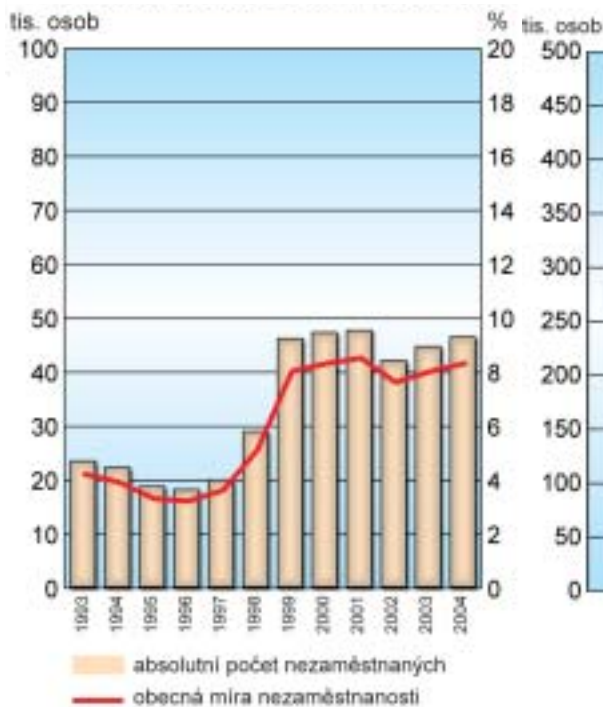
Prameny: Třetí pilíře v ČR za roky 1993–2004. Praha, ČSÚ 2005.

EKONOMIKA

Struktura hospodářství Jihomoravského kraje se během let 1993 až 2004 významně změnila. V tomto období pokračoval úbytek pracovníků ve výrobních sektorech ekonomiky zahájený po roce 1989. V samotném zemědělství se počet pracovníků snížil ze 44,9 tis. v roce 1993 na 22,8 tis. v roce 2004 (podíl 4,5 % na celkové zaměstnanosti, s lesnictvím a rybolovem 5,1 %), ve zpracovatelském průmyslu šlo o pokles ze 164,4 tis. na 132,1 tis. (25,9 %). Na druhé straně rostl počet pracovníků ve většině odvětví terciéru. Největší absolutní přírůstek zaměstnaných byl zaznamenán v obchodě a největší relativní nárůst v peněžnictví a pojišťovnictví. Změnily se i podíly odvětví na nově vytvořené hrubé přidané hodnotě. Zemědělství a lesnictví se v kraji na ní nyní podílí 3,9 % (v ČR 3,3 %), zpracovatelský průmysl 23,6 % (v ČR 25,9 %). Struktura hrubé přidané hodnoty Jihomoravského kraje se od struktury ČR nejvíce liší u stavebnictví a také u komerčních služeb. V prvním případě (stavebnictví) je podíl 8 % a je po Libereckém kraji druhý nejvyšší v ČR, u komerčních služeb podíl v kraji činí 15,7 % a je po Praze druhý nejvyšší. V roce 2004 činil HDP na 1 obyvatele v Jihomoravském kraji 93,9 % úrovně ČR a 67 % úrovně EU25. Z krajů ČR má vyšší relativní hodnoty pouze Praha, ale ty jsou prakticky neporovnatelné s ostatními kraji (201,8 % a 143,0 %).

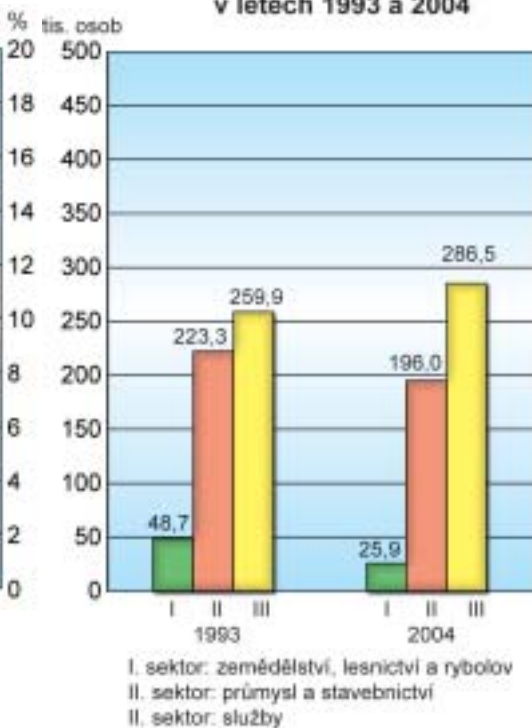
Význam zemědělství pro ekonomiku kraje sice klesá, ale jeho postavení v rámci zemědělství ČR je často výjimečné. Stupeň zornění zemědělské půdy dosahuje v kraji hodnoty 83,6 % (nejvyšší z krajů ČR). Podíl obilovin na osevní ploše kraje činí 66,9 %, což je po Ústeckém kraji nejvíce. Ten je však rozlohou daleko menší, takže sklizeň obilovin je na jižní Moravě oproti Ústecku více než dvojnásobná. V kraji se vyskytuje 91,6 % rozlohy plodících vinic a 25,2 % rozlohy ovocných sadů v celé ČR. V živočišné výrobě je Jihomoravský kraj na prv-

Nezaměstnanost v letech 1993–2004

Pramen: Trh práce v ČR za roky 1993–2004. ČSÚ, Praha 2005.

Struktura zaměstnanosti podle základních sektorů ekonomiky v letech 1993 a 2004

Pramen: Trh práce v ČR za roky 1993–2004. ČSÚ, Praha 2005.

Zaměstnavatelé s největším počtem pracovníků v Jihomoravském kraji (v civilním sektoru k 31. 12. 2003)

zaměstnavatel	odvětví činnosti	p.p. (tis.)
České dráhy	Železniční doprava	7,7
Fakultní nemocnice Brno	Zdravotní péče	4,7
Česká pošta	Činnosti státní pošty	4,5
Masarykova univerzita, Brno	Školství	3,1
Statutární město Brno	Veřejná správa	3,0
Dopravní podnik města Brna, Brno	Městská a příměstská osobní doprava	3,0
Fakultní nemocnice u sv. Anny, Brno	Zdravotní péče	2,6
Vysoké učení technické, Brno	Školství	2,4
Tyco Electronics Czech, Kuřim	Výroba elektrických zařízení	1,9
Finanční ředitelství	Veřejná správa	1,8

p.p. (tis.) – počet pracovníků v tisících

Pramen: Databáze CRR MU v Brně, 2005.

ním místě v intenzitě chovu prasat. Oproti tomu podstatně klesl význam jihomoravského průmyslu pro českou ekonomiku. Oslabeno bylo především brněnské strojírenství. Zatímco v Zetoru (výroba traktorů) i ve Zbrojovce (výroba zbraní) bylo v roce 1989 zaměstnáno více než 10 tis. pracovníků, tak na konci roku 2004 již neexistoval v Brně průmyslový podnik alespoň s 1 tis. osob. Největším průmyslovým zaměstnavatelem v kraji se stala kuřímská elektrotechnická firma Tyco Electronics Czech. Okolo 1,5 tis. pracovníků zaměstnávají dvě společnosti zpracovatelského průmyslu, a to gumárenská firma Gumotex se sídlem v Břeclavi a nábytkářská firma Tusculum se sídlem v Rousínově. Daleko většími zaměstnavateli v kraji jsou společnosti působící v terciárním sektoru. Na jižní Moravě je vyšší míra nezaměstnanosti než činí republikový průměr a také malá nabídka volných pracovních míst. Stav zainvestování průmyslových zón v kraji vytváří předpoklady brzkého rozšíření nabídky volných míst, a to i pro osoby s vyšším vzděláním.

ATRAKTIVITY CESTOVNÍHO RUCHU

Na území kraje leží **Národní park Podyjí** a jedinečné území **Moravského krasu** se známou propastí Macochou a se čtyřmi veřejnosti přístupnými jeskynními systémy. Z množství turisticky atraktivních míst v kraji mají výjimečné postavení místa zapsaná na Seznamu UNESCO: **Lednicko-valtický areál** a **vila Tugendhat** v Brně. Dvacet historicky významných míst a objektů má statut národní kulturní památky. Centra **Brna**, **Znojma** a **Mikulova** jsou městskými památkovými rezervacemi a v dalších 11 městech byly vyhlášeny městské památkové zóny. Hodnotná a atraktivní je také venkovská architektura, například v obcích Blatnice pod sv. Antonínkem, Petrov na Strážnicku nebo Pavlov na Mikulovsku. Vysoké návštěvnosti zahraničních turistů se těší památková zóna bojiště bitvy u Slavkova.

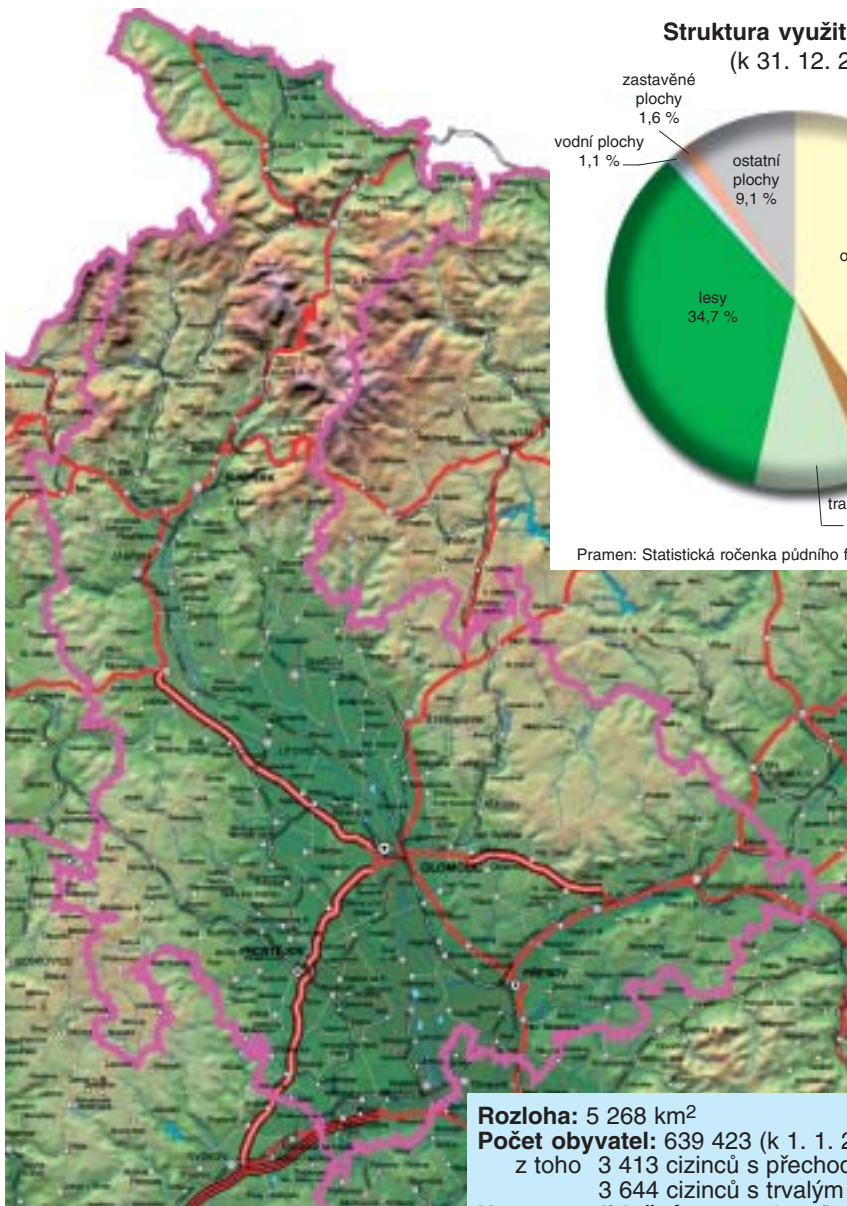
Návštěvníky z ČR i ze zahraničí přitahují také významné kulturní, společenské, sportovní i obchodní akce tradičně pořádané v kraji – brněnské mezinárodní veletrhy, folklórní festivaly, atletické či automobilové závody a řada dalších. **Veletržní areál v Brně** je vůbec největším výstavním areálem v ČR.

Statut lázeňského místa má město **Hodonín** a nově také obce **Lednice** a **Pasohlávky** na Břeclavsku. Na Vranovské a Brněnské přehradě a obnoveném Baťově kanále se nabízí možnost sezonní rekreační lodní dopravy.

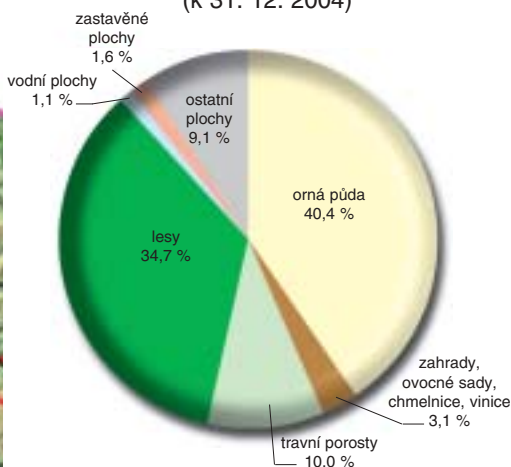

Lednicko-valtický areál.
(Foto: Irena Smolová)

Olomoucký kraj

Struktura využití pozemků
(k 31. 12. 2004)

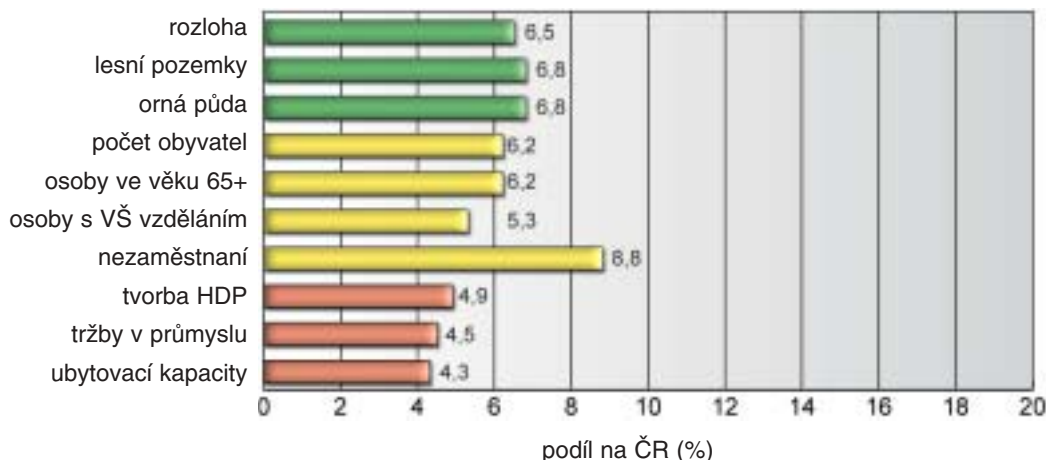

Pramen: Statistická ročenka půdního fondu ČR. ČÚZK, Praha 2005.

10 0 10 km
APRČR © 1997 ARCDATA PRAHA, s.r.o.

Rozloha: 5 268 km²
Počet obyvatel: 639 423 (k 1. 1. 2005)
z toho 3 413 cizinců s přechodným pobytem
3 644 cizinců s trvalým pobytem
Hustota zalidnění: 121,4 obyvk./km²
Počet obcí: 397, z toho 27 měst
Administrativní centrum: Olomouc
(100,8 tis. obyvatel, k 1. 1. 2005)
Další větší města: Prostějov (47,2 tis.),
Přerov (46,9 tis.), Šumperk (28,5 tis.)

Olomoucký kraj a jeho postavení v ČR

Poznámky:

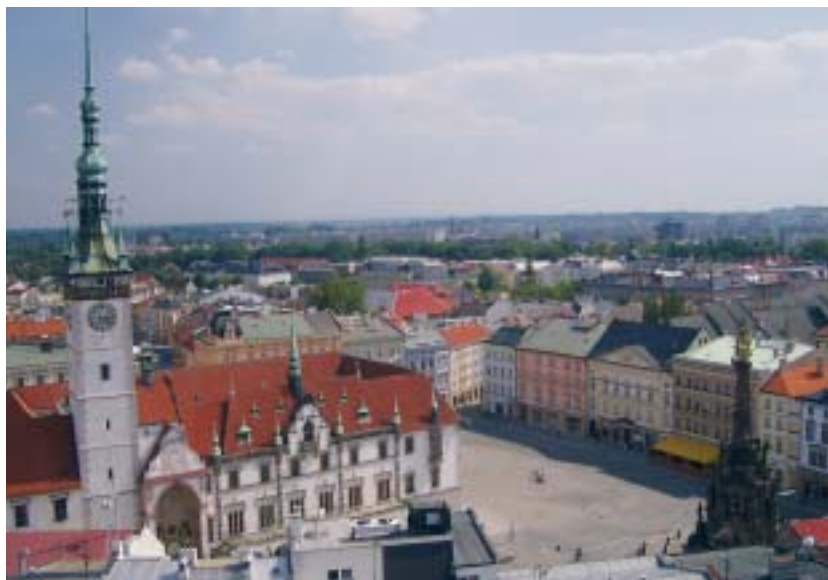
- 1) 65+ – ve věku 65 a více let   2) VŠ – vysokoškolským   3) HDP – hrubý domácí produkt
4) ubytovací kapacity – lůžka v hromadných ubytovacích zařízeních cestovního ruchu

Zdroje dat: ČSÚ a ČÚZK.

PŘÍRODNÍ POMĚRY

Geograficky je kraj členěn na severní hornatou část s pohořím Jeseníky s nejvyšší horou Praděd (1491 m n. m.). Jižní část kraje je tvořena rovinatou Hanou. Osu střední a jižní části kraje tvoří řeka Morava, jejíž hladina u Kojetína je nejnižší položeným bod kraje (192 m n. m.). Kraj leží na rozhraní České vysočiny a Západních Karpat a vyznačuje se velmi pestrými přírodními podmínkami. Větší část kraje náleží ke starší konsolidované části České vysočiny a vyznačuje se typickou kernou stavbou. Významně do vývoje krajiny zasáhlo pevninské i horské zalednění v průběhu starších čtvrtohor. Střední a jihovýchodní část kraje náleží k pásu Vněkarpatských sníženin, které vznikly před čelem nasunujících se karpatských příkrovů.

Územím krajem probíhá hlavní evropské rozvodí mezi Baltským a Černým mořem. Hlavní řekou je řeka Morava, severní část je odvodňována do povodí Odry. Značné vertikální rozpětí se odráží i v pestrém vegetačním pokryvu. Od lužních lesů v údolní nivě Moravy po chladnomilnou vegetaci nad horní hranicí lesa v Hrubém Jeseníku. Výjimečné jsou na území krasové ostrůvky s pěti veřejnosti zpřístupněnými jeskynními systémy. Nejdelší jsou Javoříčské jeskyně na Olomoucku s bohatou krápníkovou výzdobou. Hydrotermální Zbrašovské aragonitové jeskyně jsou nejteplejší v ČR. Na území kraje leží také nejhlubší propast v ČR – Hranická propast. Doposud zjištěná hloubka je 274,5 metrů, ale předpokládá se, že je ještě mnohem hlubší. Její dno vyplňuje krasové jezírko. Nejcennější části krajiny Olomouckého kraje jsou předmětem ochrany. Zbytky lužních lesů podél středního toku Moravy jsou od roku 1991 chráněny v **CHKO Litovelské Pomoraví**. Horské ekosystémy s rozsáhlými rašeliníšti jsou od roku 1969 chráněny v **CHKO Jeseníky**. Pozoruhodné jsou zde zejména tvary mrazového zvětrávání (skalní hradby, balvanová moře).

*Horní náměstí
v Olomouci se
sloupem
Nejsvětější
Trojice
a gotickou
radnicí s pozoruhodným
orlojem.
(Foto:
Dušan
Gavenda)*

OBYVATELSTVO A SÍDLA

Olomoucký kraj patří mezi území ČR s poměrně značným úbytkem obyvatelstva. V absolutním vyjádření klesl počet obyvatel od počátku roku 1993 do konce roku 2004 o 15 tisíc. Každoroční úbytky díky nepříznivé přirozené méně a téměř zanedbatelnému přírůstku stěhováním často překračovaly hodnotu tisíc osob. Věková struktura obyvatelstva je nepatrně lepší než struktura celé populace ČR, a to díky vyššímu zastoupení dětí ve věku 0–14 let. Průměrný věk obyvatel kraje na konci roku 2004 činil 39,6 let (ČR 39,8 let). V zastoupení osob s vysokoškolským vzděláním i s středoškolským s maturitou kraj nedosahuje republikového průměru.

Průměrnou hustotou zalidnění 121 obyvatel na 1 km² se kraj přibližuje průměrné hustotě zalidnění celé ČR. V rámci kraje jsou však výrazné regionální rozdíly. Nejnižší hustotu zalidnění má Jesenicko (méně než 60 obyv./km²). Naopak nadprůměrné je zalidnění úrodných úvalů. I když je na území Olomouckého kraje 10 měst s více než 10 tisíci obyvateli, včetně stotisícového správního centra Olomouce, není stupeň urbanizace celého kraje vysoký. Ve městech žije pouze necelých 58 % populace (70,2 % průměr v ČR). Malé obce do 500 obyvatel (180 obcí) tvoří méně než polovinu všech obcí kraje a bydlí v nich 51,2 tisíce osob (8,1 % obyvatel kraje).

EKONOMIKA

Regionální HDP přepočtený na 1 obyvatele je v Olomouckém kraji v posledních pěti letech nejnižší ze všech krajů ČR. V roce 2004 činila jeho hodnota 78 % průměru ČR a pouhých 55 % průměru EU25. Struktura vytvořené hrubé přidané hodnoty v kraji se od struktury v ČR liší především nadprůměrným podílem zpracovatelského průmyslu, dopravy a spojů a také zdravotnictví a sociálních služeb. Díky velmi úrodné jižní a střední části kraje (Haná) má nadprůměrný podíl i primární sektor ekonomiky. Úrodné půdy jsou intenzivně využívány pro pěstování náročných plodin, i proto má v zemědělské produkci dominantní postavení rostlinná výroba. Významné je tradiční pěstování cukrovky, kdy čtvrtina její produkce v ČR se sklídí právě na území Olomouckého kraje. Výrazné nadprůměrné jsou hektarové výnosy ječmene,

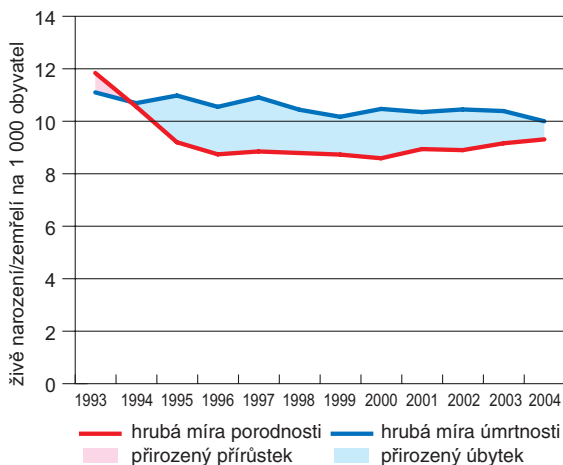
Pohyb obyvatel				
období	absolutní počet		v ‰ za rok	
	přirozená měna	saldo migrace	přirozená měna	saldo migrace
1993–1996	-1 933	1 693	-0,7	0,7
1997–2000	-4 554	608	-1,8	0,2
2001–2004	-3 133	-1 440	-1,2	-0,6
1993–2004	-9 620	861	-1,2	0,1

Prameny:
Demografická ročenka krajů ČR 1991–2003. Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Věková struktura obyvatel					
věková skupina	jedin.	1993		2004	
		ČR	kraj	ČR	kraj
0–14	%	19,4	20,0	14,9	15,1
15–64	%	67,6	67,3	71,0	70,9
65+	%	13,0	12,7	14,0	14,0
průměrný věk	let	36,8	36,3	39,8	39,6
index stáří	–	66,8	63,8	94,0	92,9

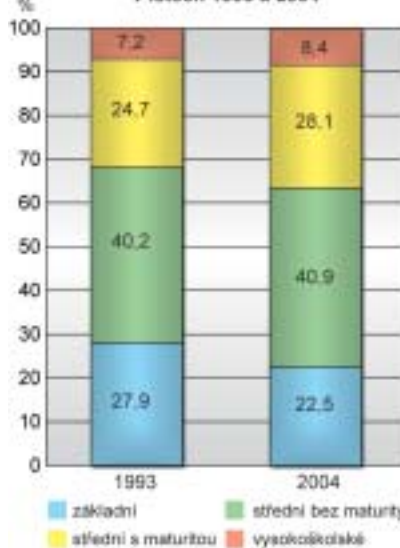
Prameny:
Demografická ročenka krajů ČR 1991–2003. Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Přirozená měna obyvatel 1993–2004

Prameny:
Demografická ročenka krajů České republiky 1991–2003.
Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR v roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Struktura obyvatel ve věku 15 a více let podle nejvyššího dosaženého stupně vzdělání v letech 1993 a 2004

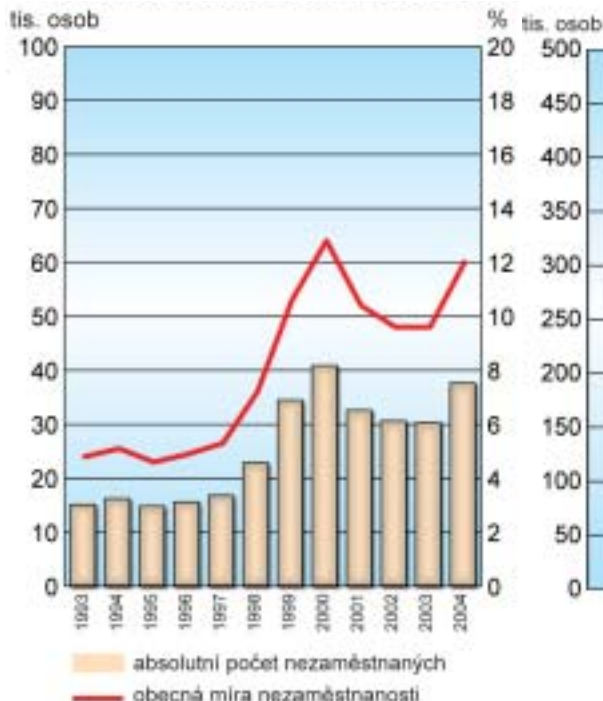
Prameny: Třetí píseň v ČR za roky 1993–2004. Praha, ČSÚ 2005.

pšenice a řepky. Ve střední části kraje (na Tršicku) se nachází jedna z chmelařských oblastí v ČR (desetina rozlohy chmelnic v ČR). Na širokou zemědělskou základnu navazují zpracovatelské potravinářské podniky. Na území kraje jsou významná těžební ložiska vápenců a šterkopísků.

Největším zaměstnavatelem v Olomouckém kraji jsou podobně jako u jiných krajů České dráhy. Z neprůmyslových podniků patří mezi významné zaměstnavatele Fakultní nemocnice a druhá nejstarší univerzita v republice, Univerzita Palackého v Olomouci. Průmyslovými centry kraje jsou Olomouc, Přerov, Mohelnice a Prostějov. Největší průmyslový zaměstnavatel v kraji, Oděvní podnik v Prostějově, je jedním z nejvýznamnějších evropských producentů pánské a dámské konfekce. Mezi velké podniky patří jak tradiční podniky UNEX v Uničově vyrábějící stroje pro těžební průmysl nebo Mora Moravia, významný výrobce domácích spotřebičů (sporáky, kotle) se sídlem v Hlubočkách, tak nové investice na zelené louce. Příkladem je podnik na výrobu televizních obrazovek LG.Philips Displays CR, s.r.o. v Hranicích, největší zahraniční investice v kraji, který zahájil výrobu v roce 2001. Z dalších zahraničních investorů se řadí mezi největší zaměstnavatele v kraji společnost Siemens, která investovala

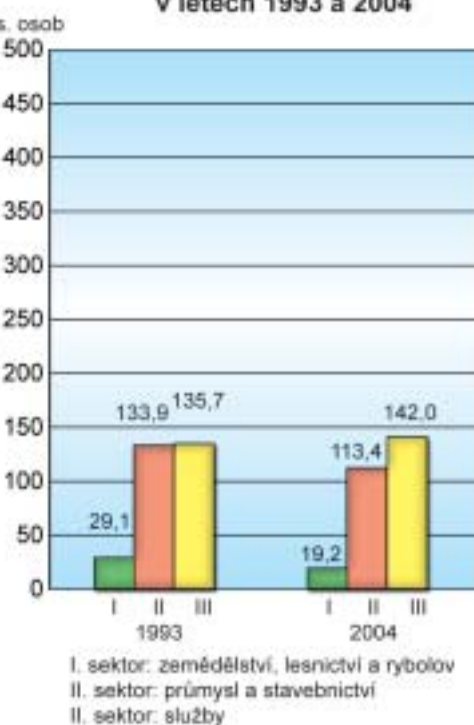
v Mohelnici. Velikostí přímých zahraničních investic na 1 obyvatele však Olomoucký kraj patří na spodní příčky v žebříčku krajů (do konce roku 2003 necelé 2 tisíce USD/1 obyvatele). Možná i tato skutečnost má vliv na nízké průměrné mzdy v kraji (z krajů ČR byla nižší průměrná mzda pouze v Karlovarském kraji).

Nezaměstnanost v letech 1993–2004

Pramen: Trh práce v ČR za roky 1993–2004. ČSÚ, Praha 2005.

Struktura zaměstnanosti podle základních sektorů ekonomiky v letech 1993 a 2004

Pramen: Trh práce v ČR za roky 1993–2004. ČSÚ, Praha 2005.

Zaměstnavatelé s největším počtem pracovníků v Olomouckém kraji (v civilním sektoru k 31. 12. 2003)

zaměstnavatel	odvětví činnosti	p.p. (tis.)
České dráhy	Železniční doprava	6,6
Oděvní podnik, Prostějov	Výroba oděvů	3,7
Fakultní nemocnice Olomouc	Školství	3,3
Česká pošta	Činnosti státní pošty	2,4
Univerzita Palackého, Olomouc	Školství	2,3
Siemens Elektromotory, Mohelnice	Výroba elektromotorů	1,9
UNEX, Uničov	Výroba těžebních a stavebních strojů	1,5
Meopta Přerov	Výroba optických a fotografických přístrojů a zařízení	1,4
LG.Philips Displays, Hranice	Výroba televizních obrazovek	1,3
Mora Moravia, Hlubočky-Mariánské Údolí	Výroba domácích spotřebičů	1,2

Pramen: Databáze CRR MU v Brně, 2005.

ATRAKTIVITY CESTOVNÍHO RUCHU

Veřejnosti je na území kraje zpřístupněno celkem pět jeskynních systémů: Javoříčské jeskyně, Mladečské jeskyně, Zbrašovské aragonitové jeskyně, jeskyně Na Pomezí a Na Špičáku. Mezi nejnavštěvovanější historické památky patří hrady Bouzov, Helfštýn a Šternberk, zámky Úsov, Tovačov, Velké Losiny, Jánský vrch a Náměšť na Hané. Na území kraje jsou i známá poutní místa. Na baziliku minor bylo povýšeno poutní místo s bazilikou Navštívení Panny Marie na Svatém Kopečku. O zachování lidových zvyků na Hané se starají desítky národopisných a tanečních souborů, pořádají se folklorní přehlídky a festivaly například v Náměšti na Hané, v Prostějově nebo Kojetíně. Vyhledávaná je také zoologická zahrada na Svatém Kopečku v Olomouci, která se v rámci Evropského záchranného programu podílí na záchraně řady ohrožených druhů živočichů. Turisticky atraktivní jsou mezinárodní automobilové závody na trati Ecce Homo ve Šternberku. Pro zimní sporty je upravena řada sjezdovek a lyžařských stop v Jeseníkách, například v areálech Červenohorské sedlo, Petříkov, Ostružná či Ramzová.

Na území Olomouckého kraje jsou dvě městské památkové rezervace: Olomouc a Lipník nad Bečvou. **Olomoucká památková rezervace** je po Praze je druhou největší městskou památkovou rezervací v ČR. Historické jádro města má zvláštní půdorys ve tvaru dvou trojúhelníků dotýkajících se v místě kostela Panny Marie Sněžné. Středověká zástavba na mnoha místech ustoupila velkým církevním areálům a palácům, ve městě vznikl unikátní soubor šesti barokních kašen a unikátní *sloup Nejsvětější Trojice* (od roku 2001 na Seznamu UNESCO). Pozdní zrušení opevnění vedlo k založení zeleného pásu parků obklopujících téměř celé historické jádro. Od roku 1989 je městskou památkovou rezervací také historické jádro **Lipníka nad Bečvou**.

Statut lázeňského místa mají na území kraje **Teplice nad Bečvou** specializující se na kardiovaskulární onemocnění, **Velké Losiny** s teplými sirnými prameny, **lázně Bludov** a na Olomoucku malé lázně **Slatinice**. Statut klimatických lázní mají největší lázně v kraji **lázně Jeseník** s nejstarší tradicí vodoléčby na světě.

Poutní bazilika
Navštívení
Panny Marie
na Svatém
Kopečku.
(Foto: Dušan
Gavenda)

Zlínský kraj

Rozloha: 3 964 km²

Počet obyvatel: 590 706 (k 1. 1. 2005)

z toho

3 429 cizinců s přechodným pobytem

2 943 cizinců s trvalým pobytem

Hustota zalidnění: 149,0 obyv./km²

Počet obcí: 304, z toho 30 měst

Administrativní centrum: Zlín

(78,6 tis. obyvatel, k 1. 1. 2005)

Další větší města:

Kroměříž (29,0 tis.)

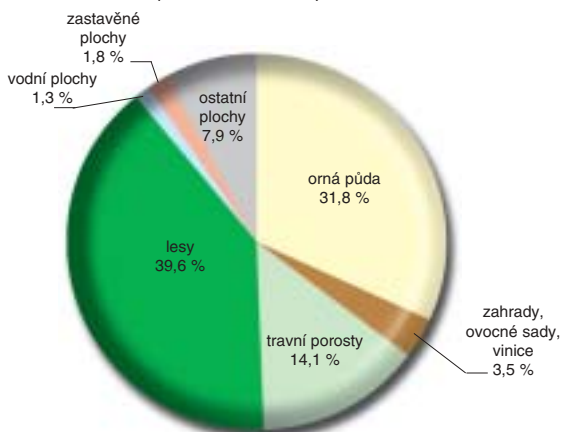
Vsetín (28,4 tis.)

Valašské Meziříčí (27,4 tis.)

Uherské Hradiště (26,3 tis.)

Struktura využití pozemků

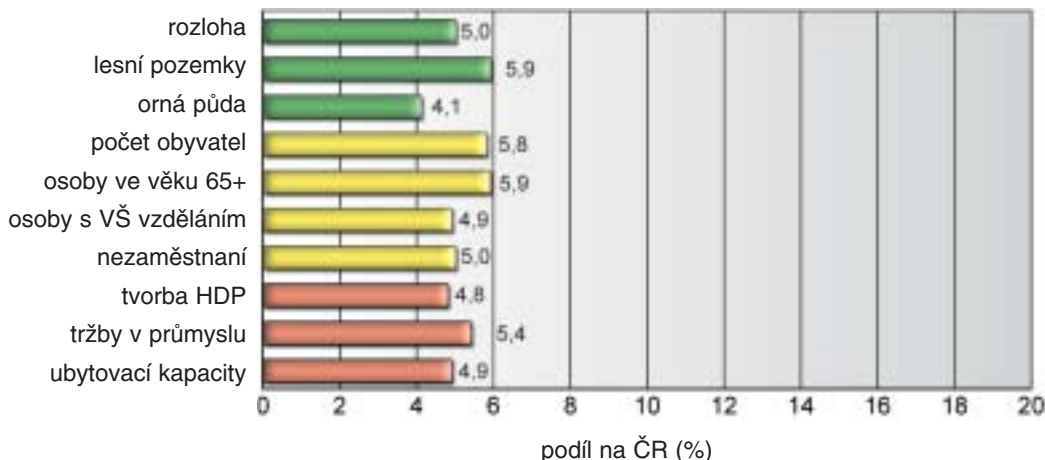
(k 31. 12. 2004)

Pramen: Statistická ročenka půdního fondu ČR. ČÚZK, Praha 2005.

Zlínský kraj a jeho postavení v ČR

Poznámky:

- 1) 65+ – ve věku 65 a více let   2) VŠ – vysokoškolským   3) HDP – hrubý domácí produkt
4) ubytovací kapacity – lůžka v hromadných ubytovacích zařízeních cestovního ruchu

Zdroje dat: ČSÚ a ČÚZK.

PŘÍRODNÍ POMĚRY

Území Zlínského kraje má členitý charakter. Z převážné části je tvořený pahorkatinami a vrchovinami. V západní části kraje, v povodí řeky Moravy, se rozkládá rovinatá úrodná oblast Haná. Do severní části kraje zasahují svou jižní částí Moravskoslezské Beskydy, na severovýchodě a východě se rozkládají Javorníky s nejvyšší horou Velký Javorník (1 071 m n. m.) a dále směrem k jihu Bílé Karpaty s nejvyšší horou Velká Javořina (970 m n. m.). Pohoří ve východní části tvoří hranici se Slovenskem. Osou západní části kraje je tok Moravy, který má na řadě míst zachovalé přirozené části toku, s četnými meandry, mrtvými rameny a zbytky lužních lesů. Podél toku je široká sníženina Dolnomoravského úvalu, která patří mezi nejúrodnější a nejteplejší části kraje. Rizikovým faktorem pro téměř celé území kraje jsou sesuvy, které postihují flyšová souvrství. Sesuvy na Vsetínsku a Zlínsku patří k největším na našem území. Celé území kraje zasáhly extrémní srážky v červenci 1997. Povodně znamenaly velké materiální škody i ztráty na životech.

Na celkové rozloze Zlínského kraje se téměř třetinou podílí zvláště chráněná území. Na území kraje zasahují dvě chráněné krajinné oblasti: Beskydy a Bílé Karpaty. **CHKO Beskydy** byla vyhlášena v roce 1973 a rozlohou 1 160 km² je v současnosti největší CHKO v ČR. Nejvyšším vrcholem je Lysá hora (1 323 m n. m.). Na území CHKO je řada národních přírodních rezervací (např. Kněhyně-Čertův mlýn, Radhošť, Mazák, Mionší nebo Razula), které chrání rozsáhlé původní lesní komplexy včetně s největšího komplexu přírodě blízkých karpatských jedlobočin v ČR, pseudokrasové jevy nebo významné skalní útvary. **CHKO Bílé Karpaty** patří mezi šest biosférických rezervací UNESCO v ČR. Typické jsou pro ni karpatské louky a harmonická kulturní krajina na česko-slovenském pomezí.

OBYVATELSTVO A SÍDLA

Počínaje rokem 1994 dochází na území Zlínského kraje trvale k poklesu počtu obyvatel. Podílí se na tom jednak záporný přirozený přírůstek a od roku 2001 také záporné migrační saldo, takže roční úbytky obyvatel jsou v posledních letech vysoké. V letech 2003 i 2004 byl celkový úbytek obyvatel vyšší než 1 tis. osob. V první polovině roku 2005 však činil úbytek obyvatel v kraji pouze 222 osob, z čehož lze dedukovat, že prohlubování úbytku obyvatel bylo již zastaveno. Věkovou strukturou obyvatelstva se Zlínský kraj příliš neliší od struktury obyvatel v celé ČR. Průměrný věk obyvatel na konci roku 2004 činil 39,6 let (ČR 39,8 let). Pozitivně lze hodnotit střední délku života u žen kraje, která dosahuje 79,0 let (průměr roků 2001–2002). Z jednotlivých krajů ČR byla vyšší délka zjištěna pouze u žen Jihomoravského kraje (o 0,2 roku). U mužů střední délka života v kraji byla shodná s republikovým průměrem a činila 72,1 let. Zlínský kraj patří do souboru krajů s lepší vzdělanostní strukturou. I když podíl osob s vysokoškolským vzděláním na obyvatelstvu starším 14 let nedosahuje republikového průměru (Zlín 8,5 %, ČR 9,9 %), vyšší podíl těchto osob než na Zlínsku mají z krajů ČR pouze Praha a kraje Jihomoravský, Plzeňský a Jihočeský. Zlínský kraj je charakteristický vysokým zastoupením věřícího obyvatelstva, které dosahuje 55,2 % (v ČR 32,1 %), což je nejvyšší hodnota v celé ČR a Zlínsko je tak jediným krajem s nadpolovičním podílem věřících. Na Uherkohradištsku jsou věřících dokonce téměř dvě třetiny. Tato skutečnost se odráží i v některých velmi příznivých demografických ukazatelích (nízké míry rozvodovosti a potratovosti).

Zlínský kraj (spolu s krajem Vysočina) patří k územím s nejstabilizovanějším obyvatelstvem, tzn. s vysokým podílem rodáků. Území kraje se vyznačuje také nadprůměrnou hustotou zalidnění. Obyvatelstvo je poměrně silně koncentrováno do úrodných moravských úvalů. V sídelní struktuře dominuje zlínská aglomerace s více než 100 tisíci obyvateli. Jinak je obyvatelstvo soustředěno do spíše středních a větších sídel, v malých obcích do 500 obyvatel jich bydlí pouze 5,5 % (třetí nejnižší krajský podíl, po kraji Moravskoslezském a Karlovarském). Podíl městského obyvatelstva v kraji dosahuje pouze 61,2 %, a to je jenom o něco více než činí podíl „v nejméně městských krajích“ (Olomoucko a Vysočina). Na území kraje je devět měst s počtem obyvatel větším než 10 tisíc.

Moderní město Zlín vděčí za svůj rozvoj podnikatelským aktivitám Tomáše Bati. (Foto: Irena Smolová)

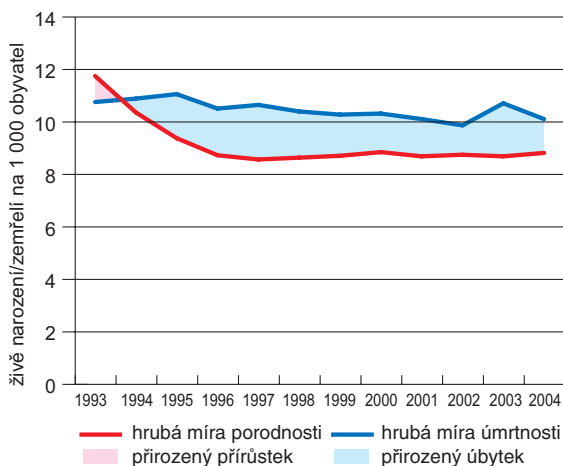
Pohyb obyvatel				
období	absolutní počet		v ‰ za rok	
	přirozená měna	saldo migrace	přirozená měna	saldo migrace
1993–1996	-1 799	2 416	-0,7	1,0
1997–2000	-4 126	1 813	-1,7	0,8
2001–2004	-3 464	-853	-1,5	-0,4
1993–2004	-9 389	3 376	-1,3	0,5

Prameny:
Demografická ročenka krajů ČR 1991–2003. Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Věková struktura obyvatel					
věková skupina	jedin.	1993		2004	
		ČR	kraj	ČR	kraj
0–14	%	19,4	20,1	14,9	15,0
15–64	%	67,6	67,4	71,0	70,7
65+	%	13,0	12,5	14,0	14,3
průměrný věk	let	36,8	36,3	39,8	39,6
index stáří	–	66,8	62,1	94,0	95,6

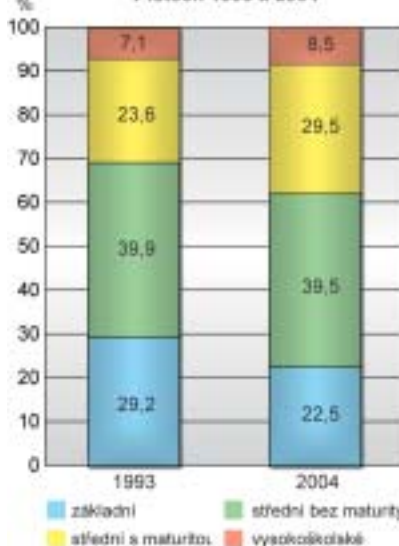
Prameny:
Demografická ročenka krajů ČR 1991–2003. Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Přirozená měna obyvatel 1993–2004

Prameny:
Demografická ročenka krajů České republiky 1991–2003.
Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR v roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Struktura obyvatel ve věku 15 a více let podle nejvyššího dosaženého stupně vzdělání v letech 1993 a 2004

Prameny: Třetí příloha v ČR za roky 1993–2004. Praha, ČSÚ 2005.

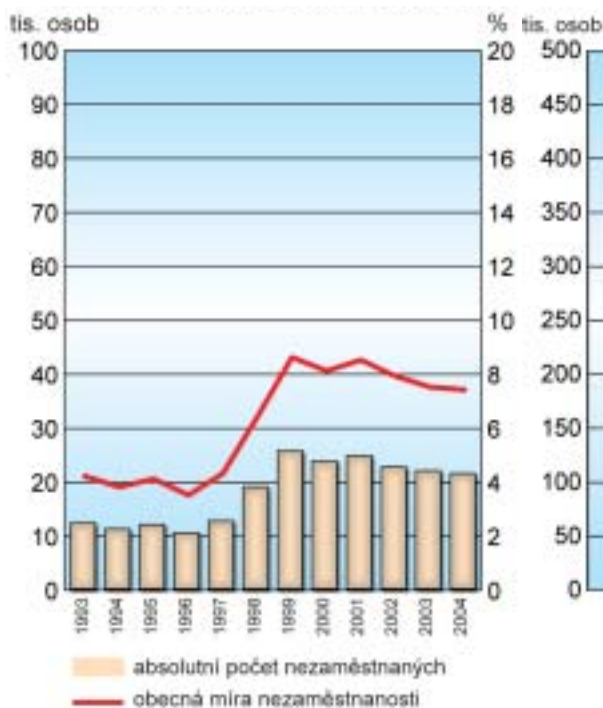
EKONOMIKA

Zlínský kraj býval v nedávné minulosti plným právem považován za ekonomicky silnou oblast s výraznou koncentrací velkých průmyslových podniků, na jejichž vzniku měl rozhodující podíl Tomáš Baťa (výroba obuvi, pneumatik, strojů a letadel). Produkty těchto výrobních podniků byly tradičně spojované s centrem regionu – Zlínem a jeho zázemím. Přibližně od poloviny 90. let se hospodářsky stabilní pozice Zlína a celé východní Moravy začala měnit v důsledku útlumu výroby v řadě nosných a dříve prosperujících průmyslových odvětví (k největšímu poklesu došlo ve výrobě obuvi). Dynamickému rozvoji ekonomiky kraje brání nyní jeho periferní poloha v rámci ČR. Rozdělení Československa mělo negativní dopad i na hospodářské výsledky některých průmyslových firem kraje, které před rozdělením federace významně obchodovaly se Slovenskem. Zpracovatelský průmysl však v kraji nadále zaujímá nejvýznamnější postavení při tvorbě hrubé přidané hodnoty. Na její tvorbě se podílí 38,5 %, což je nejvyšší hodnota mezi kraji ČR. Ostatní odvětví ekonomiky kraje se na tvorbě HDP kraje podílí méně než deseti procenty, s výjimkou obchodu (11,9 %) a komerčních služeb (11,7 %).

Podíl zemědělství a lesnictví na hrubé přidané hodnotě kraje dosahuje 3,9 %, což je více než v celé ČR. Zemědělská půda zaujímá na rozloze Zlínského kraje 49,4 % (ČR 54,1 %). V rostlinné a živočišné výrobě patří Zlínsko do souboru krajů s nižší intenzitou výroby. Podle

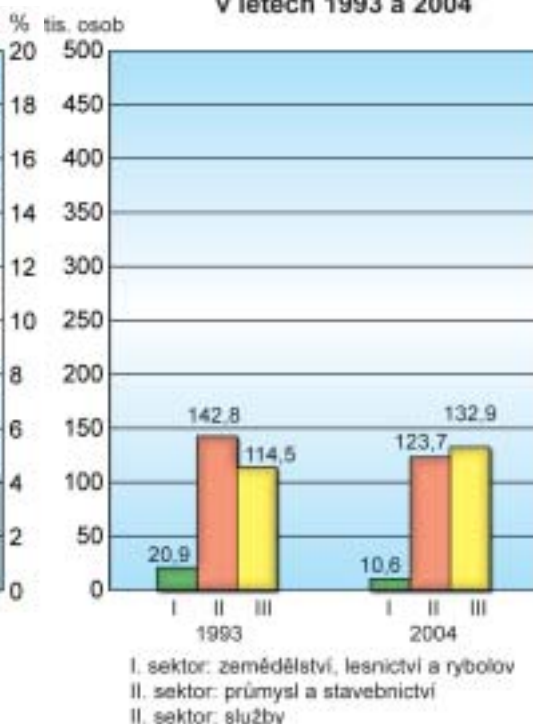
výběrových šetření pracovních sil pracovalo v zemědělství v roce 2004 pouhých 8 tis. osob. Největším zaměstnavatelem byl průmysl s 99,2 tis. pracovníků. Tato skutečnost se promítla i do žebříčku největších zaměstnavatelů kraje. Mezi deseti největšími je 8 společností podnikajících ve zpracovatelském průmyslu.

Nezaměstnanost v letech 1993–2004

Pramen: Trh práce v ČR za roky 1993–2004. ČSÚ, Praha 2005.

Struktura zaměstnanosti podle základních sektorů ekonomiky v letech 1993 a 2004

Pramen: Trh práce v ČR za roky 1993–2004. ČSÚ, Praha 2005.

Zaměstnavatelé s největším počtem pracovníků ve Zlínském kraji (v civilním sektoru k 31. 12. 2003)

zaměstnavatel	odvětví činnosti	p.p. (tis.)
Barum Continental, Otrokovice	Výroba pryžových pláštěů a duší	3,9
České dráhy	Železniční doprava	2,9
Bařova nemocnice Zlín	Zdravotní péče	2,0
Aliachem ¹⁾ , závody Napajedla a Chropyně	Výroba základních chemických látek	1,8
Česká zbrojovka, Uherský Brod	Výroba a opravy zbraní a munice	1,8
ON Semiconductor Czech Republic, Rožnov pod Radhoštěm	Výroba elektronik a elektronických součástek	1,7
TON, Bystřice pod Hostýnem	Výroba sedacího nábytku	1,7
TCT, Vidče	Výroba elektronických součástek	1,3
MITAS ²⁾ , závody Zlín a Otrokovice	Výroba pryžových pláštěů a duší	1,2
Delphi Czech Republic ³⁾ , závody Slušovice a Vizovice	Výroba elektrických zařízení pro motory a vozidla	1,2

Poznámky: ¹⁾ sídlo v Pardubicích   ²⁾ sídlo v Praze   ³⁾ sídlo v Bakově nad Jizerou
p.p. (tis.) – počet pracovníků v tisících

Pramen: Databáze CRR MU v Brně, 2005.

Dosavadní průmyslový potenciál kraje je založen na existenci dříve klíčových výrobních podniků. Značný význam mají dosud subjekty podnikající v chemii a gumárenství, v elektronice, ve strojírenství či ve výrobě nábytku, často však nemají potřebnou výkonnost. Výjimkou jsou především ty, do nichž vstoupil kapitálově zahraniční investor. Největším zaměstnavatelem ve Zlínském kraji je výrobce pneumatik Barum Continental. Mezi velkými průmyslovými zaměstnavateli v kraji se nacházejí ve větším rozsahu firmy, které mají své sídlo mimo jeho území.

ATRAKTIVITY CESTOVNÍHO RUCHU

Na území kraje se nachází pouze jedna městská památková rezervace – **Kroměříž**. Osada v majetku olomouckých biskupů byla kolem roku 1260 byla povýšena na město a biskupové zde vybudovali reprezentační letní rezidenci. Historické jádro města zůstalo uchováno i v dobách rozvoje průmyslu a dnes je pro své historické památky nazýváno „Hanácké Atény“. Komplex historických zahrad a Arcibiskupského zámku byl v prosinci 1998 zapsán na Seznam UNESCO.

Na území Zlínského kraje se nachází největší lázně na Moravě a páté největší v ČR, **Luhačovice**. V současné době je k léčbě využíváno celkem 15 pramenů, z nichž nejznámější je Vincentka. Neopakovatelný charakter vtiskl lázním architekt Dušan Jurkovič. Vedle Luhačovic má ve Zlínském kraji statut lázní **Ostrožská Nová Ves** se sirnými prameny, které se využívají k léčbě pohybového ústrojí a kožních chorob.

Jednou z nejnavštěvovanějších památek kraje je skanzen v Rožnově pod Radhoštěm, **Valašské muzeum v přírodě**, a v současnosti také **Batův plavební kanál**, vybudovaný v úseku Otrokovice–Rohatec v letech 1936–1938. Od roku 1995 je zařazen mezi dopravně významné využitelné vodní cesty.

Významné jsou na území Zlínského kraje románské památky v Hulíně a Radhošti, gotiku reprezentuje hrad Buchlov. Navštěvované jsou zámky v Buchlovicích, ve Velašském Meziříčí, Vsetíně nebo Uherském Ostrohu. Poutní místo **Velehrad** je spojené s příchodem slovanských věrozvěstů Konstantina a Metoděje na Moravu a je jedním z nejvýznamnějších poutních míst v ČR. Významným poutním místem je také Svatý Hostýn. Turisticky atraktivní je zoologická zahrada se zámečkem v Lešné u Zlína.

Ideální podmínky pro zimní rekreaci mají například Pustevny, Portáš nebo Velké Karlovice. Pravidelně se ve Zlínském kraji konají různé tradiční kulturní akce. Například Hanácké slavnosti v Chropyni nebo velkolepá Jízda králů ve slováckém Vlčnově.

*Sousoší věrozvěstů Konstantina a Metoděje na vrcholu Radhoště, poutní hory Beskyd.
(Foto: Jan Kašpárek)*

Moravskoslezský kraj

Rozloha: 5 428 km²

Počet obyvatel: 1 253 257 (k 1. 1. 2005)

z toho

7 942 cizinců s přechodným pobytem

10 385 cizinců s trvalým pobytem

Hustota zalidnění: 230,9 obyv./km²

Počet obcí: 299, z toho 39 měst

Administrativní centrum: Ostrava
(311,4 tis. obyvatel, k 1. 1. 2005)

Další větší města:

Haviřov (84,8 tis.), Karviná (63,4 tis.),

Frýdek-Místek (59,9 tis.), Opava (59,8 tis.),

Třinec (38,2 tis.), Orlová (34,0 tis.),

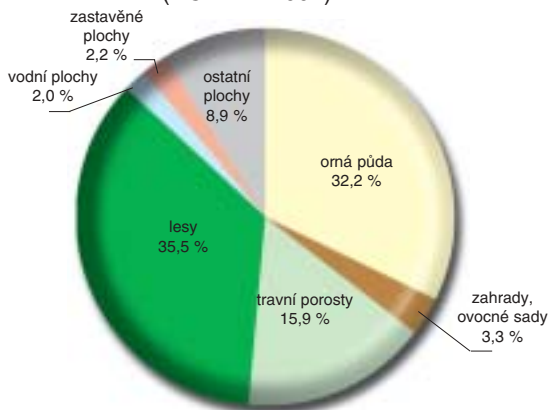
Nový Jičín (26,3 tis.), Český

Těšín (26,1 tis.), Krnov (25,4 tis.),

Kopřivnice (23,4 tis.), Bohumín (23,1 tis.)

Struktura využití pozemků

(k 31. 12. 2004)

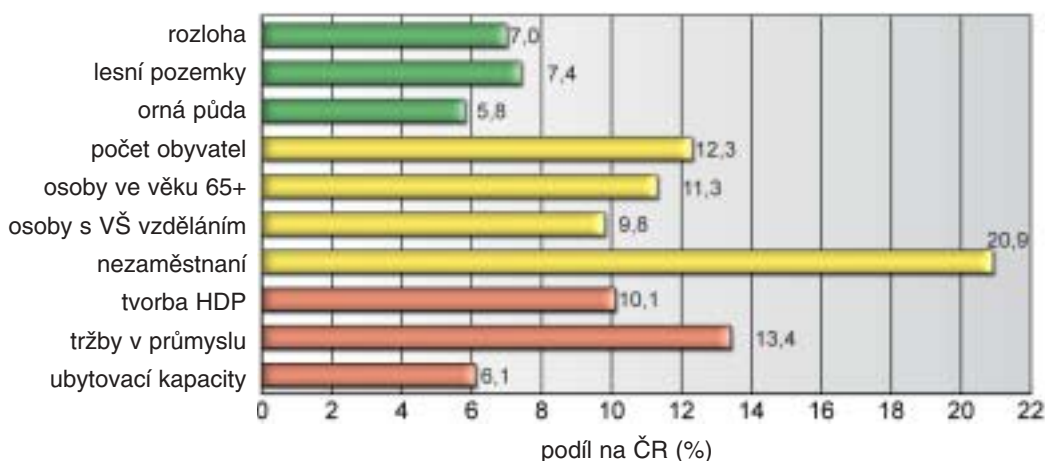

Pramen: Statistická ročenka půdního fondu ČR. ČÚZK, Praha 2005.

Moravskoslezský kraj a jeho postavení v ČR

Poznámky:

- 1) 65+ – ve věku 65 a více let   2) VŠ – vysokoškolským   3) HDP – hrubý domácí produkt
 4) ubytovací kapacity – lůžka v hromadných ubytovacích zařízeních cestovního ruchu

Zdroje dat: ČSÚ a ČÚZK.

PŘÍRODNÍ POMĚRY

Na západě kraje se zvedá masiv Hrubého Jeseníku s nejvyšší vrchol celých Moravy, horou Praděd (1 491 m n. m.). V roce 1969 zde byla vyhlášena **CHKO Jeseníky**. Ve vrcholových částech pohoří se vyskytují rozsáhlé zarovnané povrchy s rašeliništi, skalními hradbami, mrazovými sruby a kryoplanančními terasami. Na východě přechází Hrubý Jeseník do Nížkého Jeseníku, kde řeky vymodelovaly hluboce zaříznutá údolí v liniích geologických zlomů. Reliéf zde ozvláštňují kužely několika sopek činných ještě na počátku čtvrtohor. Největší z nich, stratovulkán Velký Roudný (780 m n. m.), se zvedá u vodní nádrže Slezská Harta.

Střední část kraje vyplňuje hustě osídlený nížinatý terén Moravské brány, Ostravské pánve a Opavské nížiny, na jihovýchodě však krajina opět získává horský charakter. Při hranici se Slovenskem leží Moravskoslezské Beskydy s nejvyšším vrcholem Lysou horou (1 323 m n. m.), rozsáhlými původními lesními komplexy a rozmanitými pseudokrasovými tvary – puklinovými jeskyněmi a propastmi. Celé pohoří je od roku 1973 zahrnuto v **CHKO Beskydy**, rozlohou 1 160 km² plošně nejrozsáhlejší v ČR. Beskydy představují významný rezervoár pitné i průmyslové vody pro Ostravsko. Severovýchodní hranici s Polskem lemují Slezské Beskydy vrcholící Velkou Čantoryjí (995 m n. m.).

Řeka Odra, hydrografická osa Moravskoslezského kraje, pramení na jihovýchodě Nížkého Jeseníku a protéká Moravskou bránou k Ostravské pánvi, kde přijímá vody významných přítoků z Jeseníků i Beskyd. V Nížkém Jeseníku a části Moravské brány si zachovala přirozený režim s meandrujícími úseky a ostrůvky lužních lesů a mokřadů, k jejichž ochraně vznikla v roce 1991 **CHKO Poodří**. V Ostravské pánvi ovlivňuje Odru i její přítoky rozsáhlý vodohospodářský systém zahrnující osm nádrží, odběrové uzly, průmyslové vodovody a vodárenské rozvodné soustavy. Mezi nejvýznamnější zdroje pitné vody pro ostravskou aglomeraci patří vodní nádrže Kružberk a Slezská Harta na řece Moravici, Šance na Ostravici nebo Morávka na Morávce, průmyslová voda se odebírá například z nádrží Olešná na Olešné, Žermanice na Lučině nebo Těrlicko na Stonávce. Přírodní potenciál kraje zvyšují i bohaté zásoby nerostných surovin, především černého uhlí, zemního plynu, vápenců, mramorů, břidlic, sádrovců a šterkopísku.

OBYVATELSTVO A SÍDLA

Moravskoslezský kraj patří podobně jako většina moravských krajů k územím, na kterých se dlouhodobě snižuje počet obyvatel. Od počátku roku 1993 do konce roku 2004 se jejich počet snížil o téměř o 2 %. Trvalý pokles obyvatel byl ovlivňován nejen přirozeným úbytkem, ale také vysokou převahou emigrace nad imigrací. Největší úbytek přirozenou měnou nastal v roce 2003 (1 830 osob) a největší úbytek stěhováním v roce 2001 (2 086 osob). Záporné migrační saldo je jednou z hlavních příčin nižší intenzity bytové výstavby v kraji. Počet dokončených bytů na 10 tis. obyvatel v roce 2004 dosáhl hodnoty 15,9 (méně bytů bylo postaveno pouze v Ústeckém kraji). Pozitivně lze hodnotit pokles kojenecké úmrtnosti, ale její úroveň je stále vyšší než činí republikový průměr. Území Moravskoslezského kraje se v minulosti vyznačovalo vyšším zastoupením dětské složky populace a mladých obyvatel v produktivním věku. V posledních letech se však věková struktura obyvatel kraje vyrovnává struktuře ČR. Průměrný věk obyvatel kraje v roce 2004 dosáhl 39,1 let, a to je pouze o 0,7 roku méně než činí průměrný věk pro celou českou populaci. V roce 1993 byl Moravskoslezský kraj v pořadí druhým krajem (po Ústeckém) s nejnižším podílem osob s úplným středoškolským či vysokoškolským vzděláním z osob starších 14 let. Tento podíl činil 28,7 %. V roce 2004 se zvýšil na 36,1 % a tím Moravskoslezský kraj se posunul v žebříčku krajů před kraj Karlovarský (34,9 %).

Obyvatelstvo je na území kraje rozmístěno velmi nerovnoměrně. Velmi nízká je hustota zalidnění v horských pásmech Jeseníků a Beskyd, naopak výrazně nadprůměrně je osídlena Ostravská pánev. Sídelní struktura se vyznačuje minimálním zastoupením malých obcí, kdy v obcích do 500 obyvatel bydlí necelá 2 % populace. Téměř dvě třetiny osob (62 %) žijí ve městech nad 20 tisíc obyvatel, přitom každý čtvrtý v krajské metropoli Ostravě. V sídelní struktuře dominují poměrně velká města, pět z nich má více než 50 tisíc obyvatel (srovnatelně jako v Ústeckém kraji). Na území kraje je celkem 16 měst s počtem obyvatel vyšším než 10 tisíc.

Na poměry ČR je také velmi vysoká průměrná rozloha obcí (18,1 km²), která je téměř o polovinu větší než činí tento ukazatel pro celou ČR.

Nezaměnitelná budova Nové radnice v Ostravě.

(Foto: Dušan Gavenda)

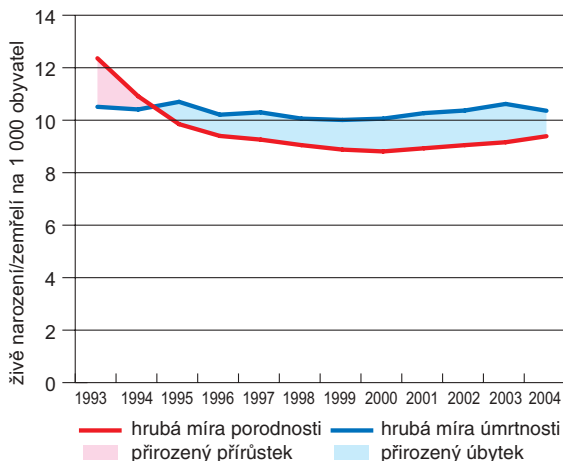
Pohyb obyvatel				
období	absolutní počet		v ‰ za rok	
	přirozená měna	saldo migrace	přirozená měna	saldo migrace
1993–1996	886	-1 510	0,2	-0,3
1997–2000	-5 649	-3 697	-1,1	-0,7
2001–2004	-6 412	-5 684	-1,3	-1,1
1993–2004	-11 175	-10 891	-0,7	-0,7

Prameny:
Demografická ročenka krajů ČR 1991–2003. Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Věková struktura obyvatel					
věková skupina	jeden.	1993		2004	
		ČR	kraj	ČR	kraj
0–14	%	19,4	20,5	14,9	15,5
15–64	%	67,6	68,3	71,0	71,6
65+	%	13,0	11,2	14,0	12,9
průměrný věk	let	36,8	35,6	39,8	39,1
index stáří	–	66,8	54,8	94,0	83,5

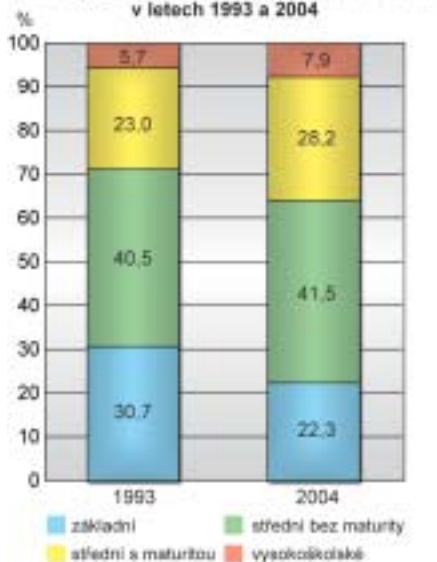
Prameny:
Demografická ročenka krajů ČR 1991–2003. Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Přirozená měna obyvatel 1993–2004

Prameny:
Demografická ročenka krajů České republiky 1991–2003. Praha, ČSÚ 2004.
Vývoj obyvatelstva ČR v roce 2004. Praha, ČSÚ 2005.

Struktura obyvatel ve věku 15 a více let podle nejvyššího dosaženého stupně vzdělání v letech 1993 a 2004

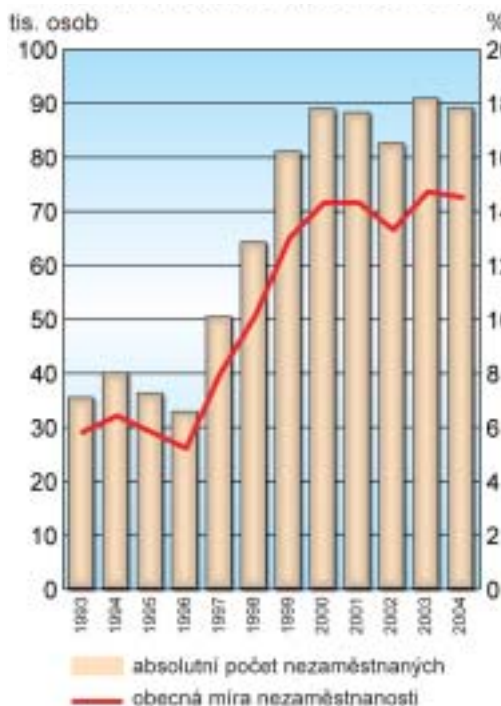
Pramen: Třetí práce v ČR za roky 1993–2004. Praha, ČSÚ 2005.

EKONOMIKA

Největší podíl na tvorbě hrubé domácí přidané hodnoty má v Moravskoslezském kraji zpracovatelský průmysl (31,6 %). Ve struktuře krajského HDP mají významné zastoupení zbylá základní odvětví průmyslu, a to jak těžba a zpracování nerostných surovin, tak výroba a rozvod elektřiny. Naopak v mezikrajském srovnání je velmi nízký podíl zemědělství (2,1 %), který je po Praze a Liberecku nejmenší v celé ČR. Průmyslovým centrem kraje je Ostravská pánev s kvalitními ložisky koksovatelného černého uhlí, hutnictvím a těžkým strojírenstvím. Největším zaměstnavatelem v kraji je důlní společnost OKD, která však zaměstnává daleko méně pracovníků než tomu bylo na konci 80. let. Kraj jako celostátní hutnické centrum zajišťuje 100 % výroby surového železa, 92 % výroby oceli a 98 % výroby koksu v ČR. Největším hutním podnikem v ČR je společnost Mittal Steel Ostrava (dříve ISPAT Nová huť). K podnikům s nejdélsí tradicí hutní výroby v ČR patří Třinecké železářny nebo ŽDB Bohumín. I přes útlum v hornictví a hutnictví pracuje v průmyslových odvětvích více než třetina ekonomicky činných obyvatel. Významné postavení si v kraji udržuje energetika a chemický průmysl, jehož podniky jsou lokalizovány v Ostravě, Bohumíně, Paskově a Odrách. Na hutní základnu navazuje strojírenství. Mezi velké podniky, a to jak podle objemu výroby, počtu zaměstnanců i exportu patří Autopal Nový Jičín, výrobce osvětlovací techniky pro automobily, chladicí techniky

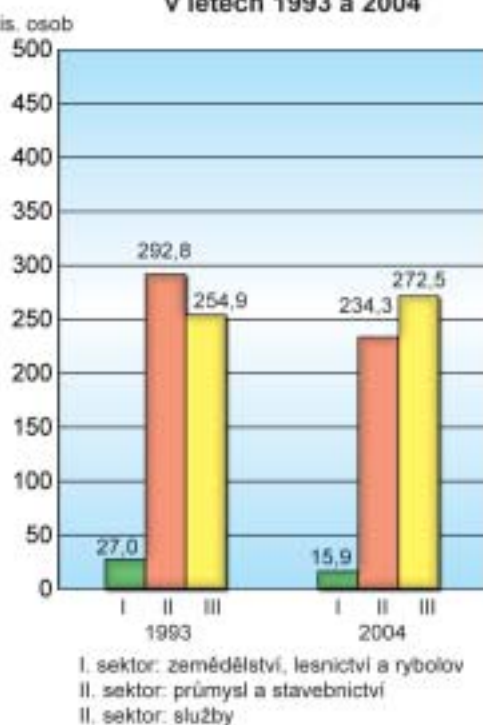
a komponentů klimatizačních systémů. Odvětvová struktura Moravskoslezského kraje však přináší nemalé problémy, spojené zejména s vysokou mírou nezaměstnanosti, která je druhá nejvyšší v republice. Navíc závažným problémem je dlouhodobá nezaměstnanost a velmi nepříznivý poměr mezi počtem nezaměstnaných a počtem volných pracovních míst. Velký handicap kraje z hlediska dopravní infrastruktury spočívá v dosavadní absenci přímého napojení na dálniční síť republiky.

Nezaměstnanost v letech 1993–2004

Pramen: Trh práce v ČR za roky 1993–2004. ČSÚ, Praha 2005.

Struktura zaměstnanosti podle základních sektorů ekonomiky v letech 1993 a 2004

Pramen: Trh práce v ČR za roky 1993–2004. ČSÚ, Praha 2005.

Zaměstnavatelé s největším počtem pracovníků v Moravskoslezském kraji
(v civilním sektoru k 31. 12. 2003)

zaměstnavatel	odvětví činnosti	p.p. (tis.)
OKD, Ostrava	Těžba černého uhlí a výroba	17,5
ISPAT Nová huť, Ostrava ¹⁾	Výroba železa a oceli	11,2
České dráhy	Železniční doprava	8,7
Třinecké železářny, Třinec	Výroba železa a oceli	5,8
Česká pošta	Činnosti státní pošty	5,1
Autopal, Nový Jičín	Výroba pro automobilový průmysl	4,1
Českomoravské doly, Kladno	Těžba černého uhlí	3,5
Fakultní nemocnice s poliklinikou, Ostrava	Zdravotní péče	3,4
Statutární město Ostrava	Veřejná správa	3,0
Vítkovice Strojírnoství, Ostrava ²⁾	Těžké strojírenství	3,0

Poznámky: ¹⁾ nyní Mittal Steel Ostrava ²⁾ nyní Vítkovice Heavy Machinery, Ostrava

p.p. (tis.) – počet pracovníků v tisících

Pramen: Databáze CRR MU v Brně, 2005.

ATRAKTIVITY CESTOVNÍHO RUCHU

Turisté navštěvují v letním i zimním období horské oblasti **Jeseníkú** a **Beskyd** se sítí turistických tras, sjezdovek a běžeckých tratí. K významným rekreačním střediskům se počítají v Jeseníkách Karlova Studánka a Vrbno pod Pradědem, v Beskydech Čeladná, Bílá nebo Morávka.

Atraktivní cíle představují kulturní památky. Na území kraje leží tři městské památkové rezervace – **Příbor**, **Nový Jičín** a **Štamberk**. Ve Štamberku se nachází vedle hradu a památek lidové architektury také jeskyně Šipka, známá archeologická a paleontologická lokalita. K vyhledávaným zámkům patří **Hradec nad Moravicí**, **Raduň**, **Kravaře** nebo **Fulnek**, z hradů lákají **Hukvaldy**, **Starý Jičín** a **Sovinec**. Region nabízí i zcela specifické objekty pro průmyslovou turistiku, mimo jiné automobilové Technické muzeum Tatra v Kopřivnici, Vagonářské muzeum ve Studénce nebo připomínky dřívější těžby uhlí v Ostravě – Hornické muzeum, areál Dolních Vítkovic a národní kulturní památku Důl Michal. Statut klimatických lázní drží **Karlova Studánka** v údolí Bílé Opavy při úpatí Pradědu, léčebných účinků jodobromové vody využívají k rehabilitacím lázně **Darkov**, od počátku 90. let funguje nové lázeňské sanatorium v **Klímkovicích**.

Náměstí v Příboře, rodišti světoznámého psychoanalytika Sigmunda Freuda.
(Foto: Martin Jurek)

POUŽITÁ LITERATURA

- BIČÍK, I. a kol.: Druhé bydlení v Česku. Univerzita Karlova, Praha 2001, 167 s.
- CULEK, M. a kol.: Biogeografické členění České republiky. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, Praha 2005, 590 s.
- CZUDEK, T.: Reliéf Moravy a Slezska v kvartéru. SURSUM, Tišnov 1997, 213 s.
- CZUDEK, T.: Vývoj reliéfu krajiny České republiky v kvartéru. Moravské zemské muzeum, Brno 2005, 238 s.
- DEMEK, J.: Geomorfologie českých zemí. Nakladatelství ČSAV, Praha 1965, 335 s.
- DEMEK, J. (ed.): Zeměpisný lexikon ČSSR. Hory a nížiny. Academia, Praha 1987, 584 s.
- DEMEK, J., NOVÁK, V. a kol.: Vlastivěda moravská. Neživá příroda. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, Brno 1992, 242 s.
- DVOŘÁK A., NOUZA, R.: Ekonomika přírodních zdrojů a surovinová politika. Vysoká škola ekonomická a Oeconomica, Praha 2002, 164 s.
- HAMPL, M. a kol.: Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice. PŘF UK, Praha 1996, 341 s.
- HAMPL, M. a kol.: Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie. PŘF UK, Praha 2001, 428 s.
- HÄUFLER, V.: Ekonomická geografie Československa, Academia, Praha 1984, 639 s.
- CHLUPÁČ, I. a kol.: Geologická minulost České republiky. Academia, Praha 2002, 436 s.
- CHYTRÝ, M., KUČERA, T., KOČÍ, M. (ed.): Katalog biotopů České republiky. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, Praha 2003, 304 s.
- JANČÁK, V., GÖTZ, A.: Územní diferenciacie českého zemědělství a její vývoj, PŘF UK, Praha 1997, 81 s.
- JANSKÝ, B., ŠOBR, M. a kol.: Jezera České republiky. Univerzita Karlova, Praha 2003, 216 s.
- KOMÁREK, V. a kol.: Prognóza a program. Academia, Praha 1990, 319 s.
- KUŽVART, M. (ed.): Ložiska nerudných surovin ČR II. Univerzita Karlova, Praha, 1992, 631 s.
- MACKOVČIN, P., SEDLÁČEK, P. (ed.): Chráněná území ČR. Svazek I – XIV, Praha: Agentura ochrany přírody a krajiny, 2002–2005.
- MACHONIN, P., TUČEK, M. a kol.: Česká společnost v transformaci. Sociologické nakladatelství, Praha 1996, 364 s.
- MAKARIUS R. (ed.): Hornická ročenka 2003. Český báňský úřad, vydavatelství Montanex, Ostrava 2004, 294 s.
- MAKARIUS R. (ed.): Hornická ročenka 2004. Český báňský úřad, vydavatelství Montanex, Ostrava 2005, 300 s.
- MOLDAN, B. a kol.: Životní prostředí České republiky: Vývoj a stav do konce roku 1989. Academia, Praha 1990, 281 s.
- NEČAS, C.: Romové v České republice včera a dnes. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2002, 129 s.
- PAVLÍK, Z. a kol.: Populační vývoj České republiky 1990–2002. DemoArt, Praha 2002, 98 s.
- QUITT, E.: Klimatické oblasti ČSSR. Studia Geographica 16: 1–79, GgÚ ČSAV, Brno 1971, 73 s.
- REICHMANN, F. (ed.): Horninové prostředí ČR – jeho stav a ochrana. Český geologický ústav, Praha 2000, 189 s.
- ŘEHÁK, S.: Aktuální problémy ČR – 6. díl – Doprava. Schola forum, Ostrava 1997, 25 s.

- SPĚVÁČEK, V. a kol.: Transformace české ekonomiky: politické, ekonomické a sociální aspekty. Linde, Praha 2002, 525 s.
- SRHOLEC, M.: Přímé zahraniční investice v České republice. Linde, Praha 2004, 171 s.
- STARÝ, J., KAVINA P. (ed.): Surovinové zdroje České republiky. Ministerstvo životního prostředí, Česká geologická služba-Geofond, Praha 2004, 204 s.
- SZCZYRBA, Z.: Maloobchod v České republice po roce 1989 – vývoj a trendy se zaměřením na geografickou organizaci. Univerzita Palackého v Olomouci. Olomouc 2005, 145 s.
- ŠIŠKOVÁ, T. (ed.): Menšiny a migranti v České republice. Portál, Praha 2001, 188 s.
- ŠVEJNAR, J. a kol.: Česká republika a ekonomická transformace ve střední a východní Evropě. Academia, Praha 1997, 359 s.
- TOMÁŠEK, M.: Půdy České republiky. Česká geologická služba, Praha 2003, 67 s.
- TOUŠEK, V., VANČURA, M.: Aktuální problémy ČR: Díl 1, Průmysl. Scholaforum, Ostrava 1996, 25 s.
- VEČERNÍK, J. (ed.): Zpráva o vývoji české společnosti 1989–1998. Academia, Praha 1998, 364 s.
- VITURKA, M. a kol.: Regionální vyhodnocení kvality podnikatelského prostředí v České republice. ESF MU, Brno 2003, 141 s.
- VLČEK, V. (ed.): Zeměpisný lexikon ČSSR. Vodní toky a nádrže. Academia, Praha 1984, 315 s.

PRAMENY:

- Analýza stavu maloobchodní sítě na území ČR. ČSÚ, Praha 2000.
- Cestovní ruch 2000–2005. ČSÚ, Praha 2005.
- Cizinci v České republice 2004. ČSÚ, Praha 2005.
- Časové řady základních ukazatelů statistiky práce 1948–2003. ČSÚ, Praha 2004.
- Česká republika v číslech 2005. ČSÚ, Praha 2005.
- Databáze CRR MU v Brně, 2005.
- Databáze Českého báňského úřadu a Těžební unie, 2005.
- Definitivní údaje o sklizni zemědělských plodin za rok 2004. ČSÚ, Praha 2005.
- Demografická příručka 2004. ČSÚ, Praha 2005.
- Demografická ročenka krajů České republiky 1991–2003. ČSÚ, Praha 2005.
- Hrubá zemědělská produkce za rok 2004. ČSÚ, Praha 2005.
- Informace o životním prostředí v ČR (1999–2004). ČSÚ, Praha 2005.
- Kapacita hromadných ubytovacích zařízení cestovního ruchu k 31. 12. 2004. ČSÚ, Praha 2005.
- Kraje České republiky 2003. ČSÚ, Praha 2004.
- Měsíční výkazy zaměstnanosti k 31. 9. 2005. MPSV ČR, Praha 2005.
- Náboženské vyznání obyvatelstva. ČSÚ, Praha 2003.
- Národnostní složení obyvatelstva. ČSÚ, Praha 2003.
- Okresy České republiky za rok 2004. ČSÚ, Praha 2005.
- Počet obyvatel v obcích České republiky k 1. 1. 2005. ČSÚ, Praha 2005.
- Pohyb obyvatelstva v ČR za rok 2004. ČSÚ, Praha 2005.
- Projekce obyvatelstva ČR do roku 2050. ČSÚ, Praha 2003.

Regionální národní účty 2004. ČSÚ, Praha 2005.

Regionální portréty. ČSÚ, Praha 2005.

Seznam zvláště chráněných území ČR. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, Praha 2005.

Souhrnná zpráva 2004, Ministerstvo zemědělství ČR, Praha 2005.

Soupis ploch osevů k 31. 5. 2005. ČSÚ, Praha 2005.

Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001, dojíždka a vyjíždka. ČSÚ, Olomouc 2004.

Statistická ročenka České republiky 2004. ČSÚ a Scientia Praha 2004.

Statistická ročenka půdního fondu České republiky. Český úřad zeměměřičský a katastrální, Praha 2005.

Statistický lexikon obcí České republiky 2005. ČSÚ a Ministerstvo vnitra ČR, Ottovo nakladatelství, Praha 2005.

Trh práce v ČR za roky 1993-2004. ČSÚ Praha 2005.

Věkové složení obyvatelstva ČR v roce 2004. ČSÚ, Praha 2005.

Vývoj obyvatelstva ČR v roce 2004. ČSÚ, Praha 2005.

Zaměstnanost a nezaměstnanost v České republice podle výsledků výběrového šetření pracovních sil za 4. čtvrtletí 2004. ČSÚ, Praha 2005.

Zemědělství 2004. Ministerstvo zemědělství ČR, Praha 2005.

Zpráva o stavu lesa a lesního hospodářství ČR. Ministerstvo zemědělství ČR, Praha 2004.

AUTOŘI FOTOGRAFIÍ

*Obálka: Jan Kašpárek (lužní les v Poodří)
Vítězslav Válka (pražský orloj)
Werner Braun (Telč)*

Tiráž: Dušan Gavenda (rozhledna na Petříně)

Strany 48–49: Dušan Gavenda (podzim na Velkém Kosíři, náměstí v Novém Jičíně)